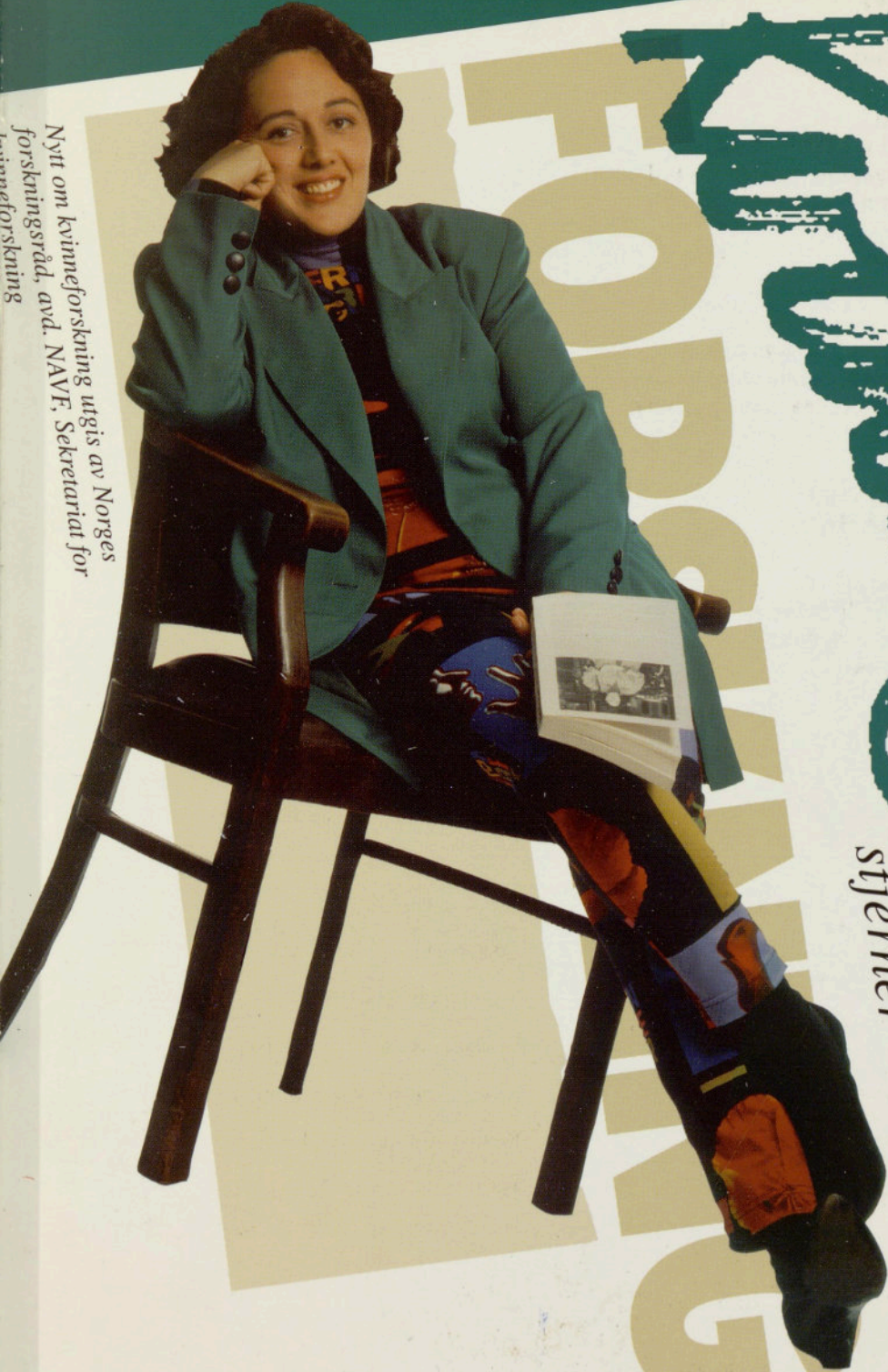

Nytt om

Kvinneliv

2/93
Kvinneforskningens
stjerner

Nytt om kvinneforskning utgis av Norges
forskningsråd, avd. NAVF, Sekretariat for
kvinneforskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges forskningsråd

Avdeling NAVF

Sekretariatet for kvinneforskning

Årgang 17, 1993

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning

Ansvarlig redaktør: Tove Beate Pedersen

Omslag: Harald Gulli

Sats: Jet-Z

Trykk: GCS AS

ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 50,-

Abonnement: kr 200,-

Postgiro: 0809 5147160

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Sandakerveien 99, 0483 Oslo

Tlf. 22 15 70 12

I SEKRETARIATET:

Daglig leder Tove Beate Pedersen

Forskningsleder Torill Steinfeld

Red.sekr./fagkonsulent Elin Svenneby

Fagkonsulent Bente Lilja-Bye

Koordinator Marit Lembach-Beylegaard (NTH)
(permisjon)

Koordinator Sissel Waagbø (vikar)

Konsulent Evy Haneborg

Konsulent Toril Finsen Enger

Sekretær Ann-Cathrin Moss (vikar)

SEKRETARIATETS STYRE:

Adm.direktør Liv Hatland, leder

Professor Gerd Bjørhovde, nestleder

(repr. for humaniora)

Professor Hildur Ve

(repr. for samfunnsvitenskap)

Professor Vidar Hansson

(repr. for medisin)

Førsteamanuensis Erik Leif Eriksen

(repr. for naturvitenskap)

Forsker Øystein Gullvåg Holter

(repr. for NORAS)

Likestillingsombud Inge Stabel

VARAMEDLEMMER:

Programsekretær Astrid Brekken

Førsteamanuensis Tore Pryser

Professor Georges Midre

Førsteamanuensis Kirsti Ytrehus

Førsteamanuensis Finn Ingebretsen

Rådgiver Annemor Kalleberg

Daglig leder Kjellaug Pettersen

Kjære leser!

Kvinneforskningens historie er kort, men vi har allerede fått våre «klassikere». Dette nummeret som vi har kalt «Kvinneforskningens stjerner» er starten på å realisere en plan vi i redaksjonen har hatt en stund, vel vitende om at ingen av oss får lest og fulgt med tilnærmedesvis det vi ønsker. De fleste av oss må nøye oss med å være sånn noenlunde oppdatert på vårt eget fag eller felt.

I *Nytt om kvinneforskning* blir det jevnlig referert til en del navn: Dorothy Smith, Sandra Harding, Carol Gilligan, Rosi Braidotti... forskere og tenkere som har vært banebrytende og grunnleggende for kvinneforskningen, men som vi ofte bare har en viss anelse om hva måtte mene eller stå for. Og vi får sjelden tid til å lese «grunnbøkene».

I redaksjonen tok vi utgangspunkt i navn vi jevnlig møter på i referanser og sitater og henvendte oss så til forskere vi visste hadde god kjennskap til disse med følgende ønske: «Intensjonen med dette temanummeret er å presentere 10-12 kvinneforskerstjerner, dvs. navn som er på alles lepper, men – hvem er de? Hva hevder de? Hva har de egentlig skrevet og sagt? Disse spørsmålene ønsker vi svar på, slik at flere kan være med og føle seg innenfor når det refereres til navn som for andre er velkjente gamle og nye «klassikere». Vi ønsker oss korte, poengterte artikler som kan nå bredt ut og leses uten at man trenger mye forkunnskaper.»

Vi sa videre at vi ville: «... stille den

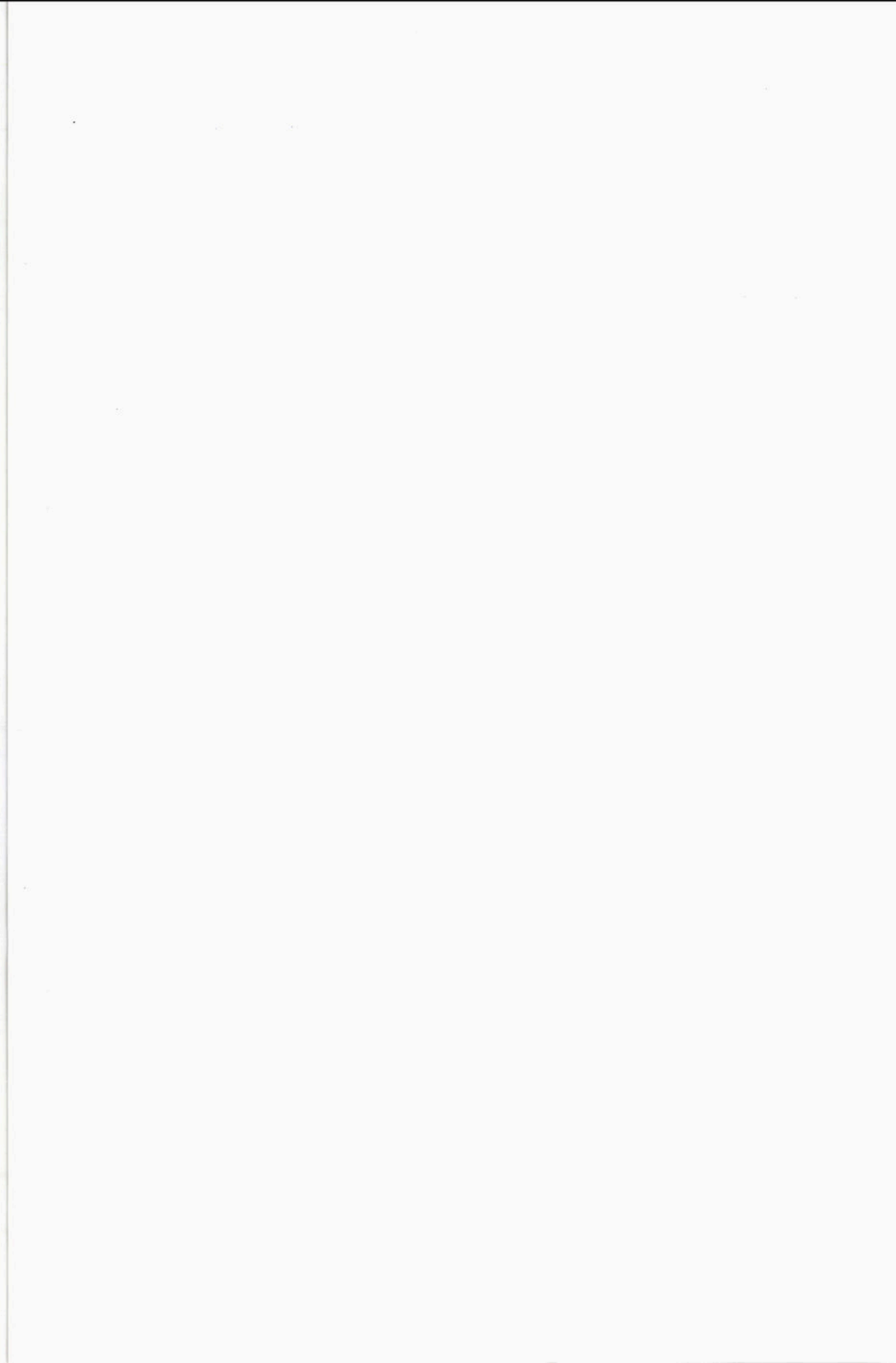
enkelte artikkelforfatter fritt til å boltre seg i treffende karakteristikker av sine – formodentlig – åndelige formødre og -søstre! Selv om de har internasjonal stjernestatus er de ikke bare bleke, fjerne og evige – slik stjerner sett fra jorden er – flere av dem har besøkt Norge og møtt norske kvinneforskere, som de har fått personlige forhold til. Dette må gjerne prege artiklene!»

Det falt naturlig å bruke metaforen «stjerner» om de forskerne vi ville presentere. De lyser og viser vei på områder vi ikke ellers ville sett eller forstått.

I dette nummeret presenterer vi åtte «stjerner»; i senere nummer av *Nytt om kvinneforskning* vil vi presentere flere. Så kom gjerne med ønsker og forslag til redaksjonen.

I vår barndom ble det fra seriøse kretser advart mot «Illustrerte klassikere», som var kjente bøker presentert i forkortet utgave som tegneserier. Dette ville ødelegge vårt forhold til – klassikerne! Jeg *elsket* «Illustrerte klassikere», leste både *Onkel Toms hytte* og *De tre musketerer* i tegneserieutgave. Det har imidlertid ikke hindret meg i senere å lese i originaltekst mange av de romanene jeg først møtte illustrert. Noen har jeg fortsatt bare kortversjonen av, men jeg vet iallfall sånn omtrent hva det handler om når det blir referert til dem, og det er jo bedre enn ingenting. Forhåpentligvis vil vår «serie» kvinneforschingsstjerner også virke på begge måter!

Red.

Innhold

<i>Berit Schei</i> : Ruth Hubbard – en pionér blant kvinneforskere i naturvitenskapelige fag	side 5
<i>Brit Berggreen</i> : «Det er strevet som betyr noe». Om Ann Oakley	side 13
<i>Elisabeth Gulbrandsen</i> : Sandra Hardings feministiske forståelser av vitenskap	side 19
<i>Inger Nordal</i> : Fysiker, filosof og feminist. En presentasjon av Evelyn Fox Keller	side 27
<i>Karin Widerberg</i> : Dorothy Smith – ett feministisk alternativ till «Male-stream Sociology»	side 37
<i>Drude von der Fehr</i> : Uharmoniske mønstre. En presentasjon av Rosi Braidottis feministiske teori	side 41
<i>Hildur Ve</i> : Carol Gilligan – kvinners moralske stemme	side 48
<i>Anne Heith</i> : Moa Martinson och erfarenhetens estetikk	side 57
<i>Birgit Brock-Utne</i> : Hvit kvinnelig lærer i et svart mannsdominert universitetsmiljø	side 63

BOKOMTALER

<i>Norwegian Archaeological Review</i>	side 75
Kari Elisabeth Børresen (red.): <i>Image of God and Gender Models</i> <i>in Judaeo-Christian Tradition</i>	side 78
Susan George: <i>Gjeldsbumerangen</i>	side 82
Inger Agger: <i>Det blå værelse</i>	side 84
Bente Riise, Isak Rogde, Karina Jensen: <i>Mor Russlands døtre</i>	side 87
<i>Tidsskriftet Antropologi</i>	side 90
Arnlaug Leira: <i>Welfare State and Working Mothers</i>	side 93
Gunilla Carlstedt: <i>Kvinnors hälsa. En fråga om makt</i>	side 95

SOLVEIGS SIDE	side 98
---------------------	---------

MØTER, SEMINARER OG KONFERANSER

8. mars-arrangement på Blindern	side 100
Kvinnesatsing i Finnmark	side 100

MØTER SOM KOMMER	side 102
LITT AV HVERT	side 105
PUBLIKASJONER	side 111
EGNE PUBLIKASJONER	side 115

Ruth Hubbard – en pionér blant kvinneforskere i naturvitenskapelige fag

Av Berit Schei

«Kvinnens biologi ble ikke skapt av Gud, vår himmelske far, men av hans jordiske sønner i forskning og medisin», skrev Ruth Hubbard i 1991. Hubbard er professor emerita ved Institutt for biologi, Harvard Universitetet. Hun har de siste 20 årene skrevet en rekke artikler, bokkapitler og bøker der forholdet mellom biologi og sosiale faktorer står sentralt. Fra en vitenskapelig base innen biologi og en omfattende kunnskap om kvinners stilling i samfunnet foretar hun en systematisk gjennomgang av temaer som den menneskelige evolusjon, moderne genetikk, prenatal diagnostikk og kvinnelige forskeres kår, for å nevne noen. Gjennom alle disse årene har hun vært en viktig pådriver, kanskje den aller viktigste, for naturvitenskapelig kvinneforskning. Det er derfor helt umulig å belyse alle sider av hennes mangfoldige innsats på de følgende sidene. Ruth Hubbard kommer til Norge nå i vår som gjesteforsker på Norges forskningsråd avd. NAVFs program «Grunnleggende medisinsk kvinneforskning». Så da blir det heldigvis også anledning til å bli bedre kjent med henne.

En beskjeden vitenskapskvinne

Det har til tider vært uttrykt at kvinner i naturvitenskapelige fag ikke har brydd seg om kvinneperspektivet og at de har motarbeidet kvinneforskningen. De er også blitt beskyldt for å ha et lite bevisst forhold til det at de selv er kvinner. Det har vært antydning at kvinner i naturvitenskapene ikke

har kommet dit av egen innsats, men som resultat av andre kvinners kamp. Ord som «gratispassasjerer» har til og med blitt brukt om disse kvinnene. Men det er vel snarere tvert om; langt fra å være gratispassasjerer har kvinner i naturvitenskapene til overmål måttet vise at de dugde før de ble opptatt og inntatt i Akademiet. Så også med Ruth Hubbard. Jeg sitter med publikasjonslisten hennes og ser at hun i 1950 tok sin

doktorgrad innen synsfysiologi og publiserte omkring 50 internasjonale artikler om temaet fram til 1973. Allikevel tilskriver hun selv en stor del av æren for at hun ble professor til kvinnebevegelsen! For meg sier det noe om hennes beskjedenhet og grunnleggende respekt for kvinnebevegelsen og for kvinner generelt. Hubbard kunne i 1973 forlate det hun i boka si *The politics of women's biology* kaller «kvinneghettoen av vitenskapelige assistenter og assosierte» til fordel for en fast stilling som professor i biologi ved Harvard Universitet. Dette ga henne en trygg økonomi og større frihet til å gjøre det hun ønsket: å utdype kvinneperspektivet i natutvitenskapene, og spesielt innen biologi. Kanskje dette også sier oss noe om betingelsene for å få en kvinnebasert naturvitenskap: «Wherever you have a critical mass of women ... you also have a feminist presence,» sier en annen feminist. (Bleier 1988)

Betraktninger fra en biologs hverdag

Ruth Hubbard er enormt viktig for kvinneforskningen, nettopp fordi hun er innenfor en forskningsdisiplin som formulerer teser om hvordan kvinnen «egentlig» er, det vil si hvordan hun er rent biologisk, for å bruke fordomsfulle oppfatninger. Det er ikke uten grunn at biologiske kjønnsforskjeller som tema innen kvinneforskningen er tabuisert. Kvinneforskningen som annenrangs har tvunget dem inn i en frihetskampsargumentasjon om at kvinner og menn «egentlig» er like, det er bare det at samfunnet har laget kvinner annerledes og underlegne. Sosialt kjønn, som denne argumentasjonsrekken konstruerer, svever over vannene eller henviser kroppen til en ublu skjebne som et ikke-eksisterende fenomen. Men denne strategien er tveegget; der kritikere ikke er,

kan stereotype forstillinger vokse i fred. Det hjelper heller ikke mye å stå utenfor og kritisere biologers beskrivelser som undertrykkende. Hele tiden foregår det kamper innenfor om hvilke teorier de empiriske funnene kan tenkes å passe inn i. Bare forskerne selv kan i detalj forfølge diskusjonene og avsløre hvor de baserer seg på fordomsfullhet og når de åpner for alternative måter å skrive kroppen på. For å fortsette fra Bibelen fritt tolket; det som menn har føyd sammen av fakta og fiksjoner, er det ikke enhver kvinne forunt å kunne plukke fra hverandre og sette sammen på nytt! Oppsporings- og avsløringsprosessen forutsetter ikke bare at forskeren kjenner sitt fag, kanskje bedre enn sine «mainstream»-kolleger, men at de også er forankret i en samfunnsmessig forståelse av kvinners og menns innbyrdes maktforhold og innflytelse i samfunnet. Når forskeren i tillegg arbeider i et beinhardt konkurransemiljø som spiser kvinner i tillegg til at det også fortærer menn, sier det seg selv at det å skrive kvinnekroppen på nytt er et ambisiøst og langsiktig prosjekt. Ruth Hubbard gir oss håp om at det er mulig!

Med Darwin som møtested

Vi møttes over Darwin. Hubbard analyserer i bokkapitlet «Have only men evolved?» (Hubbard 1982) hvordan Darwin utviklet evolusjonsteorien. Jeg vet ikke om Hubbard deler min hemmelige forkjærlighet for denne naturforskeren som besvimte når han så blod og som derfor ikke egnet seg som lege. I stedet for å sørge over sin tapte legekarriere, dro han til sjøs for å drukne sin sorg med å kartlegge naturen. På tur med briggen *Beagle* rundt om til koloniene i selskap med den dypt religiøse kapteinen FitzRoy ble han konfrontert med naturens vidunderlige mangfold. FitzRoy selv var på jakt etter bevis på at skapelsesberetningen

Ruth Hubbard.

var riktig; nemlig at alle arter er unike, uforanderlige og formet av Skaperens hånd. Dette arbeidet var helt i tråd med tradisjonell naturvitenskap før Darwins tid. Kartlegging av artene etter deres forskjellighet var et arbeid som hadde foregått siden Linné begynte sitt klassifikasjonsarbeide på midten av 1700-tallet. Darwin og FitzRoy arbeidet side om side på *Beagle*. Den ene ble bestyrket i troen på artenes uforanderlighet, den andre samlet materiale uten å ha faste forestillinger om artenes opprinnelse (Moorehead 1971). Allikevel kan man se på Darwins teorier, slik de etter hvert ble formet, nettopp som et pro-

dukt av FitzRoy og likesinnedes insistering på artenes atskilthet og uforanderlighet.

Observasjoner må forklares i den grad de bryter med rådende forestillinger

Her kommer Hubbards første poeng når det gjelder evolusjonsteoriens evolusjon. Hun beskriver det rådende verdensbilde der Gud – faderen – er alle tings skaper. Artene var karakterisert av at de var forskjellige og kvalitativt annerledes enn den

arten som sto på toppen av skaperverket, nemlig mannen selv. Moorehead forteller at Darwin fant arter som lignet på hverandre og gjorde observasjoner som tydet på at arter hadde forandret seg over de millionene av år som hadde gått siden tidens morgen. Men grunnen til at observasjonene trengte en forklaring var kristendommens skapelsesmyter og tidligere naturvitenskap som hadde tilpasset tolkning av observasjonene til rådende oppfatning.

På Galapagos-øyene fant Darwin finkearter som etter hans oppfatning måtte ha hatt en felles opprinnelse. De holdt til på ulike øyer som lå kort fra hverandre. På enkelte øyer var finkenebbene kraftige, tilpasset nøtteknekking, på andre øyer var nebbene lange og slanke slik at de kunne brukes til å fange insekter med. Noen finkearter lignet mest av alt på hakkespetter, en fugleart som ikke eksisterte på øyene. Finkene hadde så å si erobret hakkespettene naturlige nisje i næringskjeden. Disse observasjonene ble grunnlaget for Darwins hovedtese:

«As many more individuals of each species are born than can possibly survive, and as consequently there is a frequently recurring struggle for existence, if follows that any being, if it varies however slightly in any manner profitable to itself ... will have a better chance of surviving, and thus be naturally selected.... This preservation of favourable individual differences and variations, and the destruction of those which are injurious, I have called Natural selection or Survival of the Fittest» (Moorehead 1971).

Men hadde f.eks. finkeobservasjonene skjedd i en tid eller innenfor en kultur som nettopp understreket artenes felles opprinnelse og likhetstrekk, hadde behovet for en overordnet forklaring vært mye mindre påtrengende. Det at observasjonene brøt med kristendommens doktrine fremtvang en ny teori.

Mannen ikke enestående: En provoserende tanke som måtte forankres sosialt?

For ikke bare hadde *finke* utviklet seg fra en felles stammor, men Darwins observasjoner tydet på at mennesket var i nær slekt med aper eller andre primater, ved at de hadde en felles stammor som levde for en del millioner år tilbake. Det å avsette mennesket – mannen – i rollen som enehersker over alle andre mindreverdige skapninger, var en ganske drastisk hendelse som trengte en skikkelig motteori til Skapelsesberetningen. Her kommer Hubbards andre hovedpoeng. Darwin kunne valgt helt andre begreper og brukt andre teorier som kanskje hadde beskrevet prosessen på en annen måte. Men i jakten på alternative forklaringer, hva var vel mer nærliggende enn å støtte seg til andre rådende ideer i det industrialiserte England? Darwins teorier om naturlig seleksjon kan ses på som en overføring av liberalistiske økonomiske teorier til dyreriket. Begreper som arbeidsdeling, nye markeder, territorier og kampen for tilværelsen er som sakset ut av datidens politiske debatt.

Biologiske teorier som begrunnelse for utbytting

Darwins hang til å bruke moderne begreper som var akseptert på andre samfunnsområder, kan etter min mening også tolkes som en aktiv strategi for å ta brodden av den krasse kritikken han ble møtt med fra kirkeleg hold. Det ble liksom mindre farlig at observasjonene hans brøt med Skapelsesberetningen dersom de kunne forklares innenfor en teoretisk ramme han delte med andre samfunnsaktører. Slik evolusjonsteorien ble formulert, illustrerer det at selv

om biologisk forskning anses som mer objektiv enn andre disipliner, vil måten observasjonene settes sammen på og de teoretiske overveiningene være styrt av sosiale krefter. Men det stopper ikke med dette. Fordi begrepene om naturlig seleksjon og kampen for tilværelsen med Darwin får en biologisk forankring, får også begrepene en tyngre sosial legitimitet. Kampen for tilværelsen tolket og konseptualisert som den sterke mann som kjemper mot alle andre for å overleve, blir av kapitalister omformulert til et deterministisk trekk i menneskesamfunnet. Med Darwin får de store konserners maktkamp og seier over småkapitalistene status som naturlov på lik linje med at en sten faller til jorden! Slik blir evolusjonsteorien i sin vulgariserte form et biologisk argument for markedskreftenes velsignelse i dagens kapitalistiske samfunn.

Denne sirkelen, fra en oppfatning av naturen basert på Skapelsesberetningen, gjennom nye observasjoner satt sammen ved hjelp av økonomiske begreper i tiden, til de nye biologiske teoriens tyngde i samfunnsdebatten, er glimrende beskrevet av Hubbard i dette essayet. Det kan brukes som lærestykke når forunderlige teorier dukker opp basert på observasjoner enten i laboratoriet eller i naturen. Hvor kommer de egentlig fra? Hva er det egentlig som er observert? Hvilke ideer bryter observasjonene med? Hvorfor trenger de en forklaring? Og ikke minst – er det andre begreper som kunne ha vært brukt og andre teorier som ville kunne passe like bra?

Med Darwin mot sosio-biologisk vulgærdarwinisme

Hubbard fortsetter essayet med en gjennomgang av den moderne skapelsesberetningen, nemlig forestillingen om de ulike forvandlingene som skjedde fra vi begynte

å reise oss opp på to ben til vi er de menneskene vi er i dag. Her er det etter hvert særlig dagens sosiobiologer som får gjennomgå. Disse forskerne bruker Darwinske begreper i forsøk på å forklare eller legitimere dagens kjønnsdelte samfunn. I denne avsløringsprosessen bruker Hubbard Darwin på en annen måte, nemlig som alliert i å avsløre nonsens i enkelte moderne sosio-biologiske skrifter. Hun siterer Darwin:

«False facts are highly injurious to the process of science, for they often endure all too long.»

Moralen her, trekker jeg for min egen del: Gode forskeres verk, selv om de bærer preg av sin tid, har noe å si oss også i bestrebelsene på å skape alternative forklaringer og nye teorier. Sorteringen av fakta fra fiksjoner og avsløringen av falske forklaringer, er noe som egentlig er i tråd med kjernen i all god vitenskap.

Jeg er helt enig med Hubbard når hun understreker at nok er det tankevekkende og idéskapende å konstruere kvinnesenterte teorier om evolusjonen som mottrekk til de androsentriske teoriene, men det er ikke nok. Hun sier at kvinnene må være på de stedene der observasjonene gjøres og teoridannelsen skjer, når det gjelder utviklingsteoriene; på utgravingsplassene, i laboratoriene og i bibliotekene. De må også kunne gjenkjenne en androsentrisk myte utgitt som fakta og stadig spørre om det ikke finnes andre begreper som kan brukes og andre teorier som observasjonene kan understøtte.

Hva er egentlig biologi?

Før jeg går over til å si noe om Hubbard og gener, vil jeg si noe om min egen og kanskje også Hubbards språkbruk. Det gjelder ordet «biologi». Tygg på det selv og tenk på hva det betyr. Er det forhold som man ikke så lett kan løpe fra ved sosiale endringer? Eller er det fiksjoner brukt om kvinner for

å holde dem som slaver? Eller er det betegnelsen på et fagfelt? Eller er det et skjellsord? Enkelte kvinneforskere har løst dilemmaet ved å la være å bruke ordet (Bock 1991). Biologi oppfattes gjerne som motsatsen til det sosiale. I den dikotomien blir biologi noe som er upåvirkelig og uforanderlig. Biologiske begrunnelser for dette og hint, som f.eks. at noen raser er mindreverdige og enkelte kjønn (hunkjønn?) er skapt for å sitte hjemme og ta seg av barn, gir fordomsfulle uttalelser et skinn av sannhet.

Biologi: Beskrivelser som behager beskriveren?

På den annen side har vi et behov for å beskrive hva som foregår i levende celler og hvordan levende vesener fungerer. Hva skal vi kalle dette uten å vekke assosiasjoner til ordet biologi slik det er brukt som motsatsen til det sosiale? Kroppens funksjoner, slik kvinner selv omtaler dem, er sammensatt både av det som faktisk skjer i kroppen, la oss kalle det biologien, og det som kvinnen selv kjenner som opplevelser. I formuleringen av den opplevde biologi, henter kvinner uttrykk og formuleringer som er sosialt konstruerte. På samme måte er biologers beskrivelser også preget av kulturelle forestillinger. Hubbard refererer til antropologen Emily Martins arbeider på dette området (Martin 1989). Mens spermatogenesisen (dannelsen av sædceller) omtales med rosende ord som vektlegger *nydannelse* av millioner av spermier, blir det ved ovulasjonen (eggløsningen) fremhevet at eggene etter hvert blir *gamle*, og disponerer for *misdannelser*. Eggene som ikke brukes *går til grunne*. Men spermatogenesisen kan like gjerne beskrives med negative termer. Menn er også født med et visst antall kjønnceller som spermene utvikler seg fra. Disse blir også gamle etter hvert og de som ikke brukes går til grunne.

Mens den store produksjonen av sædceller omtales som et fantastisk uttrykk for kroppens *overskudd*, blir menstruasjonen omtalt som *avfall*. Siden det bare er én sædcelle som til syvende og sist blir brukt i befruktningen, kan vel kanskje overfloden av sædceller forsåvidt også omtales som produksjon av nødvendig søppel?

Hierarkisk lov og orden – også i celler?

En annen måte biologiske beskrivelser gjenspeiler den sosial orden på, er at funksjoner settes inn i en hierarkisk modell. F.eks. beskrives ovulasjonen ved at man forestiller seg at hormonproduksjonen *styres* av *overordnede* hormoner. Men er dette den mest presise beskrivelse av de empiriske funn? At kvinner stort sett er underordnet menn i yrkeslivet følger i hvert fall ikke en naturlov, men er sosialt betinget. Kan det være at enkelte biologiske modeller også er det? Etter at selve hovedmolekylet i cellekjernen, «the double helix», eller «the master molecule» ble beskrevet, har det vokst fram en helt ny forskningstradisjon. Det er et internasjonalt kjempeprosjekt i gang for å kartlegge alle menneskets gener. Gener er områder på arveanlegget som tenkes å kunne forårsake visse egenskaper. Hubbard viser hvordan selve ideen om et årsak-virkning-forhold mellom gener og egenskaper hos individet stort sett er en fiksjon. I enkle organismer som bananfluer kan forskeren kanskje greie å lokalisere spesifikke gener og sammenholde dem med enkle egenskaper, men i mer kompliserte organismer er dette umulig. Det å karakterisere alle genene på menneskets kromosomer er samme type prosjekt som å sette en mann på månen. Det er heroisk og styrker myten om arveanleggets store betydning for den menneskelige utvikling. Hubbard refererer at forskerne i denne

bransjen tar mål av seg til å finne ut hva det betyr å være menneske. Ganske vittig når 99% av genene hos mennesket er de samme som hos sjimpanser! sier Hubbard.

Det andre aspektet ved forholdet mellom gener og egenskaper er at modellen impliserer at genene, en spesiell sekvens av DNA, er informasjon, eller om man vil kommandoord til andre deler av cellen. DNA forteller hva cellen skal gjøre i en kjent (fra samfunnet) hierarkisk struktur. Men, funderer Hubbard, er det virkelig slik? Det kan like gjerne være slik at alle deler i cellen kommuniserer med hverandre i et interaktivt system, der ikke ett molekyl, DNA, er i kontrollposisjon. Derfor kan de aller fleste egenskaper av en organisme ikke forklares av en spesiell DNA-sekvens alene. Prosessene som er involvert er ekstremt mye mer komplisert og inkluderer samspill av mange gener og påvirkes av de enzymer som dannes. På den måten blir den hierarkiske modellen et hinder til uhildet å se på hva som skjer inne i en celle. Fordomsfrihet, eller i hvert fall forsøk på det, kan føre til at det blir enklere å beskrive cellene på en måte som ligger nærmere sannheten.

Umulig å beskrive helheten ved å legge sammen delene

Hubbard tar også for seg en annen grunnleggende feilslutning som ligger i det å skulle forstå mennesket ved å studere gener. På samme måte som man ikke kan forutsi vannmolekylenes egenskaper ved å legge sammen egenskapene til hydrogenmolekylet og oksygenmolekylet, kan heller ikke organismens egenskaper forutsies ut fra studier av gener. Man må ha en alternativ forståelse av de prosesser som skjer, sier Hubbard og kaller dette for *transformasjonisme*. Både biologiske karakteristika og faktorer ved omgivelsene kan forandre

hvordan organismen reagerer på sine omgivelser. Organismer forandrer igjen sine omgivelser som igjen influerer på andre organismer. Så hvordan går det an å skille ut hva som er såkalt genetiske faktorer og hva som er sosialt betinget? En umulighet, sier Hubbard. Vi kan tenke oss et eksperiment der alle barn når de ble født ble randomisert – uavhengig av biologisk kjønn – til ulike oppdragelsesregimer. Den ene halvdel ble kledd i kjoler, stimulert til leking med dukker og advart mot treklating. De andre som ble kledd i bukser, ble stimulert til lek med biler og treklating etc. Ville ikke gruppene da utvikle seg forskjellig med hensyn til f.eks. vekt, muskelmasse, reflekser og andre fysiske størrelser? Kanskje disse forskjellene ville være større enn svarende til forskjeller mellom gruppen delt inn etter biologiske kjønn? Det er derfor ikke noen måte å finne ut hva som er biologisk og hva som er sosialt betinget, og det er derfor en ubrukbar strategi, mener Hubbard.

Lære av fysikkens strategi om komplementaritet

Komplementaritet er en strategi Hubbard overfører fra fysikken for å sammenstille kunnskap om biologiske og sosiale faktorer. Fenomenet lys kan både bli studert som partikler og som bølger som har utspring fra ett punkt. På samme måte kan et fenomen betraktes som biologisk eller antropologisk eller historisk. Ingen av beskrivelsene er mer grunnleggende enn en annen, de kan betraktes som komplementære. Forestillingen om at biologiske forklaringer har en større utsagnskraft enn andre disipliners forklaringer er en refleksjon av forskerhierarkiet og ulike disipliners allianse med økonomiske og politiske krefter i samfunnet, sier Hubbard.

Til slutt: Hva kan gi håp om å skape en

mindre fordomsfull forskning? Gjennom en grunnleggende forståelse av at også forskningsprosessen er en sosial aktivitet og gjennom en demokratisering av beslutningen om hva det er verdt å forske på, sier Hubbard avslutningsvis i sin bok *The politics of women's biology*.

Hubbards bidrag er en enorm inspirasjon som styrker kvinners innflytelse på den biologiske forskningsdebatten. Arbeidene hennes burde være obligatorisk lesning for alle kvinner og menn som daglig beskriver biologiske prosesser, slik at de kan finne nye og bedre ord for det de observerer. Ordene har heldigvis ikke bare en sementende virkning, men har også en potensielt frigjørende kraft!

Berit Schei

Dr.med, forskningsleder
Samfunnsmedisinske fag
Universitetet i Trondheim

Litteratur

- Bleier, R. A decade of feminist critiques in the natural sciences. *Signs*, Autumn 1988.
- Bock, Gisela. «Women, gender and dichotomies». Seminar ved Senter for kvinneforskning, Universitetet i Trondheim, 23.01.92.
- Hubbard, R. Have only men evolved? I R. Hubbard, M.S. Henfin, B. Fried. *Biological woman the convenient myth*. Schenkman Publishing Company, Cambridge 1982.
- Hubbard, Ruth. *The politics of women's biology*. Rutgers University Press, London 1990.
- Moorehead, A. *Darwin and the Beagle*. Penguin, London 1971.
- Martin, E. *The woman in the body*. Open University Press, Milton Keynes 1989.

Av Ruth Hubbards øvrige produksjon*

- «When women fill men's roles...» *Trends in Biochem. Sci.* 1/1976.

- «Sexism in science». *Radcliffe Quarterly*. March 1976.
- «Change for the Worse». *The Sciences* 18, September 1978.
- «Science against People?» *Trends in Biochem. Sci.* 3/1978.
- Women Look at Biology Looking at Women: A Collection of Feminist Critiques*. Ruth Hubbard, M.S. Henfin and B. Fried (eds.) Cambridge, MA: Schrenkman, 1979.
- Genes and Gender II: Pitfalls in Research on Sex and Gender*. Ruth Hubbard and M. Lowe (eds.). Staten Island, NY: Gordian Press, 1979.
- «Biology is not Destiny». *Sojourner* October 1979.
- «Test-Tube Babies: Solution or Problem?» *Technology Review* 82, March/April 1980.
- «The Fetus as Patient». *Ms. Magazine*. October 1982.
- «Reflections of a Feminist Biologist on Human Sexuality and Reproduction.» *Women's Studies Quarterly*. 12/1984.
- «There Is No «Natural» Human Sexuality.» *Sojourner*. April 1985.
- «Reflections on My Life as a Scientist.» *Radical Teacher*. January 1986.
- «Facts and Feminism: Thoughts on the Masculinity of Natural Science.» *Science for the People*. 18, no.2/1986.
- «Constructing Sex Difference.» *New Literary History*. 19 no. 1/1987.
- «Science, Facts, and Feminism.» *Hypatia* 3/1 1988.
- «Sexism and Sociobiology: For Our Own Good and the Good of the Species.» In *How Harvard Rules*. Ed. by John Trumbaur. Boston: South End Press, 1988.
- «The Political Nature of «Human Nature».» In *Theoretical Perspectives on Sexual Differences*. Ed. by Deborah L. Rhode. New Haven: Yale University Press, 1990.
- «Feminists and the Peace Movement.» *Sojourner*. May 1991.
- «The New Genetics, Privacy, and Civil Liberties.» *The Docket* 22, April 1992.

* Dette er et lite utvalg hentet fra 156 oppgitte vitenskapelige publikasjoner. Inntil 1975 hadde Ruth Hubbard publisert over 50 naturvitenskapelige artikler. Vårt utvalg konsentrerer seg om publikasjoner med feministisk tilsnitt. Red.anm.

«Det er strevet som betyr noe». Om Ann Oakley

Av Brit Berggreen

Kan man ikke lett komme til å glemme hvor stor Ann Oakley er? Brit Berggreen tenker her litt i retning av Herman Wildenvey og Alf Prøysen som blir sett som enkle til tross for dyp psykologisk innsikt og en klar fremstillingsform. Ann Oakley skriver enkelt og om hverdagslige iakttagelser og erfaringer, men hun skriver autoritativt. Hun er også vittig.

Ann Oakleys hovedinnsats har bestått i å synliggjøre kulturelle «grotesker» og å gjøre hverdagslivet til forskningsfelt. Utrolig nok hadde det fått være i ro for forskersamfunnets iakttagelse og analyse til hun og likesinnete tok fatt rundt 1970. Hun er blitt kjent i vitenskapens verden på så alminnelige områder som husmorrollen, fødsler og pleie av nyfødte. Om hun vitenskapeliggjør det alminnelige så alminneliggjør hun seg selv. Det skjer i den åpenhjertige, selvbiografiske og ualminnelige boken *Taking it like a Woman* (1984). Gjennom de anonymiserte delene av denne, hvor hun går over i en litterær fiksjonsform i tredje person entall, aner man at en roman ikke er så langt unna. Den foreligger og behandler utenom-ekteskapelige forhold og samlivsproblematikk sentrert om Mark og Charity, sosiologene i romanen *The Men's Room* (1988) der de og andre søker prosjektmidler og drar på konferanser og jenker til hjemmelivet så godt det lar seg gjøre. Hva er det egentlig menn vil ha? Det er det store spørsmålet

som reises i romanen. Hvert kapittel innledes med et epigram fra Simone de Beauvirs *Det annet kjønn*. Det første av disse epigrammene tar avstand fra den gjengse antakelse at en kvinne er tilfreds med å få et spebarn som erstatning for en penis. I romanen går det fram at for mannen er det «the real thing» som gjelder og ingen erstatning. Dessuten vil mannen ha en kone – gjerne ung – og omsorg. I romanen går Oakley rett på sak med robuste sex-scener, og en mengde ironisk humor. All ironien trenger ikke bort den kjærlige menneskevennligheten som boken er preget av. Ironien får heller ikke fjerne inntrykket av at dette er en kjærlighetsroman med samfunnsvitenskapelige miljøskildringer fra hverdag, fag og fest. Sannsynligvis er det en nøkkelroman, for den allerede innvidde. Les den da i hvert fall, om ikke de andre bøkene. Det var *Woman's Work* jeg først falt for. Når det gjelder *Taking it like a Woman*, så er den min hovedreferanse til hennes biografi.

Bakgrunn

Ann Oakley var et elsket barn, og enebarn, født i London i 1944, da krigen gikk mot slutten. Hun hadde foreldre som konkurrerte om hennes gunst, og der faren ble den seirende. Hun var en engstelig unge, og fomlet seg gjennom tilværelsen på tenåringsvis. Nettopp i tenårene kommer hun opp i en depresjon, og går i psykoanalyse: «Hvordan er det å være datteren til en berømt mann?» spør psykiateren.

Ann Oakleys far var berømt. Richard Titmuss kom fra britisk arbeiderklasse, men gikk gradene fra 14-årsalderen til å bli forsikringsagent. I 1950 ble Titmuss professor i «Social Administration of Britain» ved London School of Economics. Sitt ry har han fått som den britiske velferdsstatens far og hoveddesigner. Ann Oakleys mor var fra solid middelklasse og arbeidet som sosionom. Foreldrene giftet seg i 1937. De samarbeidet om et ambisiøst manuskript som aldri ble utgitt, men ga senere ut en bok med tittelen *Parents' Revolt* (1942). De ønsket seg barn, men søkte eksperthjelp da barnet ikke kom. Gynekologen fru Titmuss gikk til ble ansett som radikal. (Han hadde vakt oppsikt ved å forsvare en fremkalt abort hos en pike som var blitt gravid etter en krigsvoldtekt -»a military rape«.) Han frarådet fru Titmuss å være yrkesaktiv dersom hun ønsket barn, så hun gav opp sitt yrke og ble hjemmевærende. Hun var over 40 år gammel da datteren ble født.

Ann Oakleys egen forklaring på sin tenåringsdepresjon er at hun var født som kvinne i en mannsverden. Samtidig som det ble forventet at hun skulle ta en akademisk utdanning, så var ekteskap like mye bygget inn i forventningene, med hele husmorrollens spektrum, men uten at hun var forberedt på et eneste av de sett av forventninger og ferdigheter som er innebygget i husmorrollen, det være seg som hustru eller som mor.

Fagene hun forberedte seg i var statsvitenskap, økonomi og filosofi. Hun studerte i Oxford. Forholdet mellom mannlige og kvinnelige studenter var 8:1, og studiet var hardt. Hver uke i tre år skulle hun levere to skriftlige oppgaver og møte til to konferansetimer (tutorials), i tillegg til et fullt program med forelesninger. Fagene slik de ble praktisert, overbeviste henne om at de ikke hadde noe å gjøre med menneskenes virkelighet. Dermed ble hun trukket mot sosiologi. Sosiologi var om *mennesker*, endelig skulle hun få et forklaringsmedium for å skjønne egen psyke, konflikter og følelser av å komme til kort. Etter tre år var Oxford-tiden over. Da ble hun mor og husmor. Det skulle enda gå en tid før hun skjønte at også sosiologien hadde sine mangler.

Hjemmehusmor I

Ann Titmuss hadde truffet Robin Oakley på et seminar om marxisme. Han holdt et innlegg som ble godt mottatt, og Oakley skriver:

«Jeg bestemte meg på flekken for at jeg ville gifte meg med ham, fordi han så ut til å kunne bli en god ektemann og far. Det høres ytterst beregnende ut. Det var det, og jeg har ikke tenkt å komme med noen unnskyldning. Menn setter opp slike kalkyler i ett sett når det gjelder kvinner.»

Det hørte for øvrig med i beregningen at hun gjerne ville kvitte seg med etternavnet Titmuss, og ellers fulgte hun den gjengse rutinen for ekteskapsinngåelse: «Med bind for øynene og full av naive håp». Å gifte seg var noe man gjorde; og barn var noe man skulle ha. Det ble to fødsler på 16 måneder.

En ny depresjon kom og ble kurert med piller: noen røde og noen blå som skulle gjøre henne til en mekanisk husmor om dagen, og noen hvite som skulle få henne til å sove om natten. Pillene kom på resept fra huslegen, en snill mann. Men:

«Han skulle ha gitt meg en analyse av forskjellen mellom moderskap som institusjon og som erfaring og forklart hvordan sosiale forhold kan fremkalle depresjoner hos kvinner som meg: utdannet for en liv utenfor og henvist til et liv innenfor hjemmets fire vegger.»

Å være hjemme uten et sosialt nettverk, med småbarn og dårlig økonomi, uten ferdigheter i husmoryrket, men med akademisk grad og hedersbevisninger, kunne vært fundament godt nok for en medisinsk begrunnelse og forklaring på en depresjon. Ann Oakley har påpekt dette i sin forskning: Gjennom historien har det å ta seg av og ha ansvar for to småbarn aldri vært én kvinnes eneansvar. (Da jeg selv var i samme situasjon, gjennomgikk jeg folketellingsmaterialet for en sørlandskommune i 1865 for å se om noen gift kvinne da hadde vært alene med to eller flere barn under seks år i et hushold på en lignende måte som jeg var det da jeg prøvde husmorrollen. Ingen hadde det. I husholdet var det alltid andre kvinner, enten tjenestejenter, losjende eller en bestemor. Det betød noen å snakke med, noen å søke råd hos, noen å dele ansvar med, noen til å gå et ærend eller til å være hos barna mens man selv gjorde det.)

Ann Oakley fikk barn («Girls who don't get firsts, get babies», skriver hun, også med referanse til at hun ikke fikk så god karakter som hun hadde håpet) like etter at hennes annet romanforsøk var refusert. Konsulenten hadde sagt at hun var særdeles velskrivende, og at han og hans rådgivere kunne ha tatt feil. De ville alltid være umåtelig interessert i det hun skrev. Slik var bakgrunnen da Ann Oakley ble hjemmeværende husmor med barn nummer to underveis og med trang økonomi, men med en Oxford-utdannelse og utsagn fra forleggerhold om at hun kunne skrive.

Fem måneder på vei med barn nummer to hadde Oakley rykket inn en annonse i

New Statesman der hun søkte jobb som kunne gjøres hjemme. Det førte til en serie obsøne henvendelser, men også et jobbtillbud der hun skulle bruke telefonen for å skaffe annonser til en firmakatalog. For å få fred til dette, måtte hun ikke sjelden sette seg selv i lekegrinden mens barnet hersket i resten av huset.

Etter dette begynte fasen med markedsundersøkelser, «så mange unge kvinners skjebne under kapitalismen», skriver hun tørt. Hun ironiserer både over fenomenet og sin egen innsats, men arbeidet ga tross alt en innføring i det vitenskapelige arbeidet hun senere kom til gjøre, med egne intervjuundersøkelser.

Akademia igjen

Depresjonen ble borte i det samme hun ble tatt opp i et doktorgradsprogram. Hun ønsket å undersøke kvinners holdninger til husarbeid. Det vakte munterhet i Storbritannia i 1969 at noen ville ta en Ph.D. på husarbeid, og mannen hun fikk som veileder brukte lang tid på å forstå hva dette skulle dreie seg om. Prosjektet este ut til det omfattet tre bøker og en rekke artikler. *Sex, Gender and Society* (1972) er en innledende og begrepsavklarende bok med definisjoner av «kjønn», «sosialt kjønn»/«kjønnsroller» (*gender*) og «samfunn». Den er nærmest en oppslagsbok. At den blir sett som nyttig bekreftes av at den stadig kommer i nye opplag. Oakley sier at den ble skrevet i løpet av seks uker – i sommerferien. Utgiveren syntes den var preget av hastverk, og ble overrasket over at den solgte så godt. *Woman's Work* (1974) er en historisk gjennomgang av husmorens stilling historisk, i nær fortid og «i dag». Studiet av husarbeid som *arbeid* er et emne som fullstendig mangler i sosiologi, skriver hun her, og i tråd med dette valgte hun et feministisk perspektiv som besto i at oppmerksomheten var skarpt rettet mot livsstil, virkefelt og

Ann Oakley.

interessene «til mer enn halvdel av menneskeheten – kvinner». I teorien skulle det være mulig å registrere områdene der kvinner er mest usynlige. Fremgangsmåten måtte være å klarlegge misforhold mellom den utstrekningen kvinner er studert i hvert emneområde, og det faktiske liv som den emnekategorien omfatter. Det virker utrolig nå etter år med kvinneforskning at dette var så revolusjonerende, og at det feministiske perspektivet var nytt for forskere på 1970-tallet.

Det sentrale ved *The Sociology of Housework* (1974) var at kvinner – husmødre selv – fikk komme til orde om sitt syn på det å være husmor. Det er en interessant under-

søkelse. Her vil jeg trekke frem én side av den. Informantene ble bedt om å si hva de likte mest og minst ved det å være husmor. Det beste var å rå seg selv – være sin egen sjef. Det verste var husarbeidet med dets stadig tilbakevendende oppgaver.

Medisinsk sosiologi ble Oakleys neste forskningsfelt, med førstegangsfødendes egenopplevelser. Hun sier det som alle burde vite nå, men som ikke var klart da at «*det er første gangs moderskap som tvinger kvinner til å ta stilling til 'det feminine dilemma'*». Til da kan de late som om de er likestilt med mennene. Etterpå blir alt annerledes.

Denne undersøkelsen som først var tenkt

i liten skala, ble til et stort felt der den medisinske profesjonens holdninger og atferd ble trukket mer og mer inn. Venner spøkte med at hun burde bringe prinsippet med deltakende observasjon til dets ytterste konsekvens og bli gravid igjen selv. Hun forsøkte!

«Jeg ble gravid igjen for tredje gang i 1974, for fjerde gang i 1975 og for femte gang i 1976. Bare ett barn overlevde. Men det gjorde jeg også, som i 1974 og i 1977 ikke virket sannsynlig.»

Hjemmehusmor II

Ann Oakley fant ut at det ville passe å få et barn i juli 1975. Det gikk etter planen å bli gravid, så gikk alt så galt at hun nesten døde selv etter en abort og en indre blødning. Etter enda en abort gikk det bra og Laura ble født i 1977, en medisinsk og personlig triumf, skriver moren, som ikke lenge etter fikk et sår på tungen som ikke ville gro. Det var kreft. Barnet måtte avvennes fra brystet da moren skulle gjennomgå strålebehandling. Fire år etter var det på det rene at Oakley hadde overvunnet sykdommen. Da, skriver hun i «*Taking...*», hadde hun gjennomført en undersøkelse om hvorfor det er så vanskelig å snakke om kreft. I denne tiden blir tanker om liv og død påtrengende, også ønsket om å dø.

Jeg trakk meg tilbake til hjemmelivet, skriver Ann Oakley om denne nye epoken. Hun bestemte seg for ikke å ha full jobb mer, og trakk seg ut av alle komiteer.

«Jeg begynte å strikke. Vi flyttet. Jeg malte vegger, sydde gardiner (...) fikk de to eldste installert på en ny skole og motsatte meg alle Lauras forsøk på venne seg av med å die (helt til hun fjorten måneder gammel kløv ned av fanget mitt en dag, sa «Nei», og gikk høflig bort.)»

Her tar Oakley et oppgjør med sine egne reaksjoner. Er ikke dette egentlig et påskudd for å slippe det som burde komme:

«Jeg hadde nådd det stadiet i livet – mitt offentlige arbeidsliv – hvor det neste logiske skritt var å søke (...) en akademisk stilling med mer administrativt ansvar, flere forpliktelser med å veilede andre i deres arbeid enn å utføre mitt eget, en høyere status, mer såkalt 'trygghet'.»

Det hun hadde drevet med var forskning i lite format, og ambisjonen var ikke større, bortsett fra ønsket om å skrive romaner som kunne bli utgitt. Rutinejobber og kontorarbeid – det å gå på jobb dag ut og dag inn – sto for henne som et mareritt fra en roman av Kafka. Men det fantes ikke mer enn ett rolleforbilde i yrkeslivet, og der var klatring foreskrevet – det var det mannlige yrkesrollemønsteret.

Et liv i «aspic» kaller Oakley den kortvarige fasen da hun var bestemt på å ta en dag av gangen, og greide det, om enn kortvarig. To bøker ble gitt ut: *Becoming a Mother* (1979) – senere omdøpt til *From here to Maternity* – om «overgangen til moderskap» og *Women Confined* (1980) om den medisinske siden av fødsel- og barseltid.

Livet som prosjekt

Erfaring, praksis, kropp og seksualitet i sosial og historisk kontekst er hovedelementer i Ann Oakleys forskning. Hun fikk et forsprang i feminisme fordi hennes far allerede da hun var i åtteårsalderen gjorde henne oppmerksom på «den sosiologiske neglisjeringen av kvinnens stilling». Dette skrev hun i 1974 da hun tilegnet doktoravhandlingen sin fars minne. Slik har hun hatt god tid til å bearbeide inntrykk og sine egne erfaringer for så å gå inn i et forskningsprogram som det skulle en særegen selvtilitt til å gå løs på den gangen da hun begynte.

En annen ting, forresten. Ann Oakley forteller at hun kom til å lese Hannah Gavrons *The Captive Wife* (1966). Gavron var søster til en nær venn av Ann, tilsynelatende en

lykkelig gift mor til to, og ansatt på Bedford College hvor Robin Oakley underviste. Så tok hun sitt eget liv. Dette gjorde et sterkt og varig inntrykk. Årsaken til selvmordet var ikke kjent, men Ann Oakley tror det har vært vanskeligheten med å leve ut «the feminine mystique» – å være kvinne i en mannsverden. I sin egen forskning tok hun opp arven fra Hannah Gavron, også ved å begynne doktorgradsarbeidet ved samme college (i 1969). Men hun kom med i en kvinnegruppe først da hun fikk bli med en av sine informanter på et møte i 1971.

Ann Oakleys prosjekt er å skrive om livet, og først og fremst om kvinnes liv. Hun innleder *Taking it like a Woman* med en referanse til Aldous Huxleys *Brave New World*. Der protesterer «den ville» – mannen som er født, og ikke fremstilt på et laboratorium – mot en verden som ønsker bare bekvemt velvære som livsstil. Oakley gjør hans ord til sitt prosjekt: «Jeg vil ha poesi. Jeg vil ha farer. Jeg vil ha frihet. Jeg vil ha Godhet. Jeg vil ha synd.» Mannen fra den nye verden spør vantro om han krever retten til å være ulykkelig:

«... for ikke å tale om retten til å bli gammel og stygg og impotent; retten til å ha syfilis og kreft; retten til å ha lite å spise; retten til å ha lus; retten til å leve i stadig frykt for hva som kan hende i morgen; retten til å få tyfus; retten til å bli martret av uvelnelige smerter av alle slag.»

Det var stille lenge.

'Jeg krever dem alle,' sa Den ville til slutt.»

Det er *Taking it like a Woman* som har dannet grunnstammen i min gjennomgang av Ann Oakley som forsker, forfatter og kvinne. Slik har hun gjort det lett, men også vanskelig for meg. Lett fordi hun selv har forklart sine skritt på både privatlivets og forskningslivets vei, og har vist hvordan de kan slynge seg i hverandre. Vanskelig fordi det er lett å bli ledet langs akkurat hennes

veier. Jeg kan ikke garantere at det ikke er skjedd, men jeg har lest Oakley fra 1976, lenge før hun skrev selvbiografisk eller publiserte romaner. Det er på den historiske og samfunnsanalyserende siden hun ble mest nyttig for meg som er kulturforsker, og det er i selvbiografien og den anonymiserende romanformen hun fortsetter å være nyttig gjennom den konstante drøfting og analyse av hverdagsliv og hjemmesfære.

En australsk statsminister måtte gå av etter å ha sagt til sitt folk: «Life wasn't meant to be easy». Noe lignende er Ann Oakleys slutning i *Taking it like a Woman*:

«Livet er verdt å leve. Ikke fordi det ikke finnes noe alternativ, men på grunn av alt vi kan gi hverandre; smerte, glede, uro, fred. Det er ingen lett reise. Kall det gjerne en utfordring («adventure»). Det er ikke problemene det gjelder, eller motsigelsene. I våre hjerter forstår vi alt. Vi forstår at det er strevet som betyr noe.»

Brit Berggreen

Universitetet i Oslo

Senter for kvinneforskning

Av Ann Oakleys produksjon

Oakley, Ann. *Sex, Gender and Society*. 1972.

Oakley, Ann. *Woman's Work*. 1974.

Oakley, Ann. *Housewife*. 1974.

Oakley, Ann. *The Sociology of Housework*. 1974.

Oakley, Ann & Juliet Mitchell (eds.). *The Rights and Wrongs of Women*. Penguin, Harmondsworth 1976.

Oakley, Ann. *Becoming a Mother*. 1979.

Oakley, Ann. *From Here to Maternity*. 1979.

Oakley, Ann. *Women Confined: Towards a Sociology of Childbirth*. Martin Robertson, Oxford 1980.

Oakley, Ann. *Taking It Like a Woman*. 1984.

Oakley, Ann & Juliet Mitchell (eds.). *What is Feminism?* Basil Blackwell, Oxford 1986.

Oakley, Ann. *The Men's Room*. Virago, London 1988.

Oakley, Ann. *Social Support and Motherhood: The Natural History of a Research Project*. Blackwell, Oxford 1992.

Sandra Hardings feministiske forståelser av vitenskap

Av Elisabeth Gulbrandsen

Sandra Harding er professor i filosofi og leder av Women's Studies ved universitetet i Delaware. Gjennom artikler og bøker har hun i løpet av 80-tallet bidratt til utviklingen av en spesifikk feministisk diskurs om moderne vitenskap.¹ Sandra Harding har vært en hyppig gjest i nordiske kvinneforskningsmiljøer og gitt impulser til grunnlagsproblematiserende arbeid også her.

«I am a narrowly trained positivist philosopher of science – struggling with my positivist addiction». Slik presenterte Sandra Harding seg på nordisk forskerkurs i Finland i 1989. Det som har vunnet gjenklang er selvsagt ikke hennes positivistiske vitenskapsfilosofi, men hennes åpne – og potensielt *åpnende* – strev med og mot en positivistisk grunnholdning og hennes iherdige arbeid for mer komplekse forståelser av moderne vitenskap og forskning.

Og hun har kjempet fram et ganske så voldsomt prosjekt etter hvert. Fra det beskjedne spørsmålet «Does Objectivity in Social Science Require Value-Neutrality?» (1977) via «Is Gender a Variable in Conceptions of Rationality?» (1982) og fram til «The Science Question in Global Feminism» som er tema for boken *Whose Science? Whose Knowledge?* (1991). Fra midten av 80-tallet snus perspektivet, og

innsatsen konsentreres ikke lenger om å identifisere og overvinne barrierer, om å kjempe for at kvinner skal få sin rettmessige representasjon i vitenskapen og kvinneforskere sin rettmessige representasjon i det moderne forskningskomplekset. Selve det vitenskapelige prosjektet slik vi kjenner det i dets hvite, vestlige og moderne former, er blitt dypt problematisk. I den feministiske vitenskapsdiskursen uttrykkes dette ved at «the woman question in science» erstattes av *The Science Question in Feminism* som også er tittelen på Sandra Hardings bok fra 1986.

Vitenskapshistorie og positivisme

Den nord-amerikanske feministiske debatten om vitenskap og forskning som vi kan

følge gjennom Sandra Hardings arbeider, er i løpet av en tiårsperiode radikalisert til et prosjekt med sivilisasjonsforandrende ambisjoner. Sandra Harding er både deltager og tilskuer i dette prosjektet, og hun la et viktig grunnlag for det med sitt vitenskapshistoriske arbeid i *The Science Question*. I hennes versjon av historien gjenoppdages positivismen som en uuttalt holdning i den vitenskapelige praksis, som en tenkemåte av besnærende karakter det langt fra er enkelt å kvitte seg med.

Med «positivisme» menes ideen om vitenskapen som nøytral og objektiv. Den oppsto som et sentralt ledd i det nye borgerskapets kamp mot adel og kirke på 16- og 1700-tallet. Den nye vitenskapelige kunnskapen var noe enhver borger hadde tilgang til; uten hjelp fra adel og kirke kunne han skaffe seg kunnskap i kraft av sin *rene* fornuft, sin *abstrakte* rasjonalitet. Etter hvert ble det også utviklet «vitenskapelige metoder» eller «tester» som skulle sikre at kunnskapsproduktet var fritt for innflytelser av subjektiv og emosjonell art.

Kimene til positivismen oppsto på samme tid som, og utvikler seg parallelt med, kapitalisme som økonomisk system, liberalisme som politisk og moralsk teori og industrialisme som dominerende organisasjonsprinsipp. Når positivismen ikke vil dø, til tross for at Sandra Harding og andre positivismekritikere stadig har begravet den, er det (selvfølgelig) fordi den er et integrert og integrerende ledd i det moderne. Den er ikke mindre virksom fordi om den henvises til et liv under jorden.

Sandra Hardings beskrivelse av den moderne vitenskapsens klasse-, kjønns- og rasekarakter overskygger at den en gang i tiden fungerte som vellykket frigjøringsstrategi i det nye borgerskapets kamp mot adel og kirke. Men til tross for denne grunnleggende kritikken som hun presenterer og videreutvikler i *The Science Que-*

stion, er det umulig å *velge bort* vitenskapen. Feminister kan ikke forlate et så avgjørende viktig felt. Tross de åpenbare farene, må vi fortsette arbeidet *i* den, *med* den og *mot* den.

Liv og lære

Med denne oppfordringen minner Sandra Harding om et grunnprinsipp for feministiske studier, inkludert undersøkelser av det moderne forskningskomplekset; det er begrenset hva du forstår dersom du ikke prøver å forandre. Og – det er ikke nødvendig at du på forhånd vet nøyaktig hvor du vil.

Fra dette grunnprinsippet kan vi også utlede en *arbeidsmåte*. Da Sandra Harding besøkte Oslo for første gang i 1986, beskrev hun hvordan hun nektet å godta den konvensjonelle oppfatningen av kunnskapsteori som et (kjønns)nøytralt område, selv om hun ikke hadde annet enn uro og misnøye å sette i stedet. I løpet av 70-tallet arrangerte hun en rekke møter og seminarer, helst i tilknytning til prestisjefylte organisasjoners tradisjonsrike konferanser. Her sto kvinnelige filosofer og forskere fram og snakket om problemer med å forbinde (kvinne)liv og (konvensjonell) lære. Ut av disse møtene og de reaksjoner som kom fra etablert hold, vokste nye epistemologiske, metafysiske, metodologiske og vitenskapsfilosofiske problemer fram. Et resultat av denne arbeidsmåten er essaysamlingen *Discovering Reality* (1983) som Sandra Harding redigerte sammen med Merrill Hintikka.

Fra addisjon til rekonstruksjon

I denne essaysamlingen uttrykkes ikke bare uro ved konvensjonell vitenskapsfilosofi, *Discovering Reality* kan også leses som en

begrunnelse av behovet for en rekonstruksjon av grunnlaget for den nye kvinneforskningen selv. Bak boka ligger 10-15 års arbeid i nordamerikansk kvinneforskning for å *addere* kunnskap om kvinner til de ulike disiplinene. Selv om det tidlig ble pekt på at det å studere kvinner, deres «levkår og livsløp», ikke bare ville føre til tematisk fornyelse, men også til en kritisk gjennomgang av etablerte metoder og teorier, måtte det ta tid før kvinneforskerne uttrykker tvil og uro ved addisjonsprosjektene og stiller spørsmål som:

Hva har det betydd at kvinnene stort sett har vært fraværende som forsknings**subjekter**? Er det dermed menns behov, interesser og verdinormer som definerer verden for oss? Kan det være at kvinner har en ganske annen opplevelse og oppfatning av virkeligheten?

Før slike spørsmål kunne stilles med styrke, måtte addisjonsprosjektene; dvs. synliggjørings-, verdighets- og elendighetsprosjektene, gjennomarbeides så godt at deres begrensninger kom fram. Gjennom denne prosessen kom fokus i økende grad til å ligge på selve måten å tenke, søke, skape og forholde seg til kunnskap på. Og her viste de konvensjonelle epistemologiske øvelsene seg som utilstrekkelige. Med sin vekt på «context of justification» (begrunnelse sammenheng) kom de «bakpå» kunnskapsprosessene. Behovet for å være i forkant og også kunne diskutere «context of discovery» (oppgagelse sammenheng) sprengte de konvensjonelle skjemaene.

«Once we undertake to use women's experience as a resource to generate scientific problems, hypotheses, and evidence, to redesign research for women, and (min utheving) to place the researcher in the same critical plane as the research subject, traditional epistemological assumptions can no longer be made.» (Harding 1987, s. 181)

Behovet for også å kunne operere i forkant av kunnskapsprosessen, satte fokus på forskersubjektet. I utgangspunktet ble enkle og velkjente argumenter tatt i bruk. Kvinners erfaringer er annerledes enn menns i vårt vestlige samfunn, og på dette grunnlag kan det både konstrueres ny og bedre vitenskap og ny og bedre forståelse av vitenskap og forskning, ble det hevdet. Rammen for denne forståelsen av forskersubjektet hentes fra Hegel og Marx, men kjønnsdifferensieres ved hjelp av de kapasiteter kvinner (som gruppe sett) opparbeider til forskjell fra menn med bakgrunn i en tradisjonell kjønnsarbeidsdeling. Denne forståelsen ble arbeidet fram av Hilary Rose, Dorothy Smith og Nancy Hartsock, og i en tidlig periode identifiserte også Sandra Harding seg med prosjektet.

Fra rekonstruksjon til ny uro og tvil

Men ganske snart meldte uro og tvil seg – også ved rekonstruksjonsprosjektet. Grunnen det bygges på syntes å gå i oppløsning. For finnes det ett utsiktspunkt, ett perspektiv som er gyldig for alle kvinner? Ligger det ikke tvert imot en innebygget fare for maktmisbruk og undertrykkelse i kvinneforskningens rekonstruksjonsprosjekt?

I *The Science Question* uttrykker Sandra Harding sin ambivalens i forhold til rekonstruksjonsprosjektet. Satt på sin spiss formuleres denne ambivalensen slik: «Is it possible to use for emancipatory ends sciences that are apparently so intimately involved in Western, bourgeois, and masculine projects?» (s. 9). Spørsmålet kommer hun fram til etter en gjennomgang av ulike måter nord-amerikanske feminister har nærmet seg vitenskapelig kunnskapsproduksjon på. Ut av dette materialet trekker hun også til epistemologier som er tatt i bruk for å kritisere etablerte og forsvare

egne påstander; «feministisk empirisme» og «feministisk standpunkt».

Meget kort (og altfor enkelt) sagt hevder empiristene at den etablerte vitenskapen er vridd (androsentrisk) fordi den ikke har fulgt sine egne metodologiske påbud godt nok. Problemet knyttes ikke til vitenskapen-i-seg-selv, men til dårlig utført forskning («bad science»). Heller ikke neste epistemologi bryter radikalt med allerede etablerte epistemologier. Her er argumentet at i et kjønnsdelt hierarkisert samfunn vil de på toppen ha et begrenset og forvridt perspektiv på verden, og kvinners posisjon som underordnet menn, gir derfor et bedre *utgangspunkt* for å produsere adekvat kunnskap.

Ingen automatikk

Vi kan her gjenkjenne argumenter fra rekonstruksjonsprosjektet. Samtidig er det viktig å merke seg Hardings understrekning av at det ikke er noen automatikk mellom (kvinne)erfaring og (feministisk) standpunkt. I dette «gapet» skal det etter hvert igangsettes ulike «broprosjekter». Sandra Hardings eget forslag går ut på å sette epistemologibegrepet i bevegelse. Selv om utgangspunktet hennes er en kunnskapssosiologisk forståelse av epistemologiene, foreslår hun en strategi for etter hvert å kunne utvikle mer komplekse forståelser av kunnskapssprosessene.

I de kunnskapspolitiske kampene mange av oss daglig står oppe i, gir de to epistemologiene hun identifiserte, utgangspunkter for kritikk og dekonstruksjon av allerede etablerte posisjoner. De er fremdeles effektive som *kunnskapspolitiske strategier* nettopp fordi de ikke skiller seg radikalt fra etablerte epistemologer og dermed har en mulighet for å bli hørt. Sandra Harding understreker at hun ikke mener at vi skal velge mellom dem. Valget mellom dem er bare et eksempel på de mange umulige valg

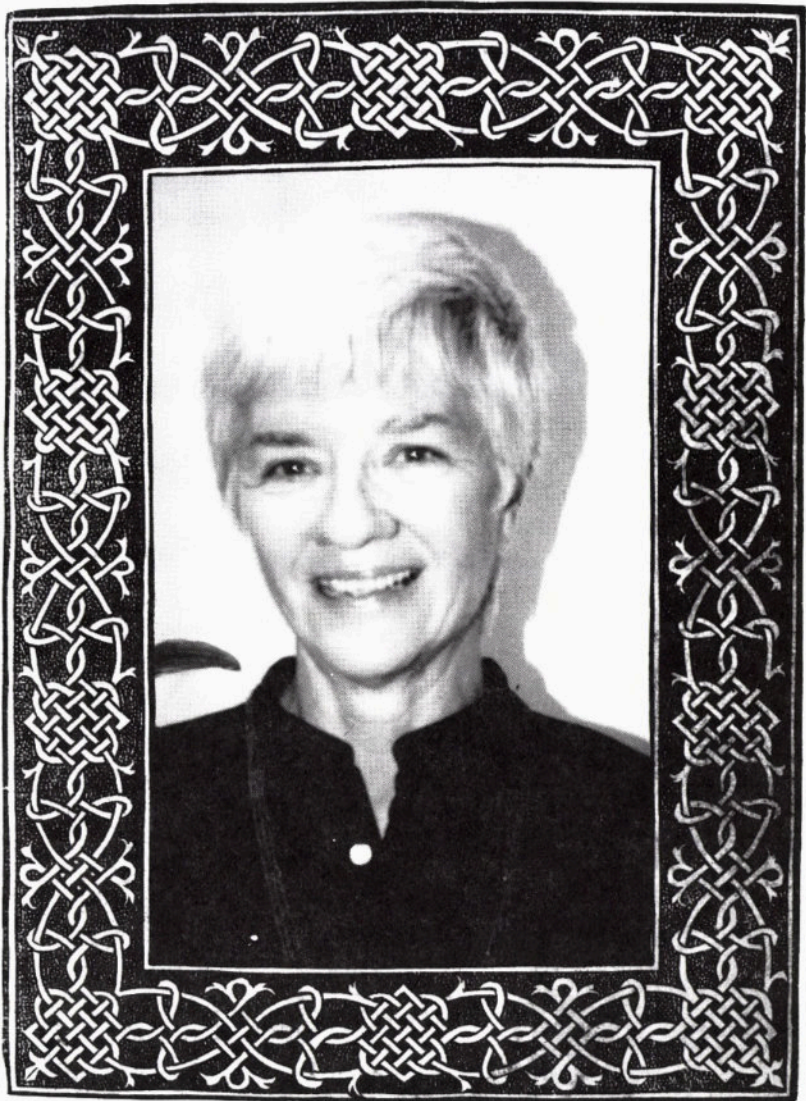
feminister stilles overfor i en ikke-feministisk verden. Ingen av dem holder som utgangspunkt for produksjon av ny, feministisk kunnskap. Sett i forhold til dette, kan de best karakteriseres som «transitional», som overgangs fenomener. Det viktige er at hennes tydeliggjøring av de feministiske epistemologiene tillater oss å se spenningsene og motsigelsene mellom dem. Der ligger, ifølge Harding anno 1986 (s. 141) og 1987 (s. 186), mulighetene for overskridelse.

I *The Science Question* og i artikkelen «The Instability of the Analytical Categories of Feminist Theory» (1987b) argumenterer Sandra Harding for at vi skal bestrebe oss på å *bevare* ambivalenser, motsigelser og spenninger. De kan være et signal om at det vi trenger først og fremst er nye og bedre problemstillinger. De peker på viktige innsatspunkter for forskningsforanderende arbeid. Det er i ambivalensene og motsigelsene potensialene for en stadig radikaliserings – en stadig overskridelse – ligger:

«I now think we need to see many of our disputes not as naming issues to be resolved but as pointing to opportunities to come up with better problems.» (Harding 1986 s. 245)

Formidable utfordringer

Hvordan skal vi forholde oss som kunnskapssprodusenter i en slik situasjon? Det eneste sikre er at en ikke umiddelbart blir mer produktiv som forsker (i konvensjonell forstand). Det kan tvert imot oppleves som et tilbakeskritt, en oppløsningsprosess der kvinneforskningen mister kraft, fokus og retning. Tvilen på og uroen over det egne fagfeltet og det vitenskapelige prosjektet skal være sterk, om Hardings anbefalinger skal oppleves som en nødvendighet og mulighet for mer grunnleggende forandringer. Utfordringene for feministiske

Sandra Harding
(Foto: Frances Hanckel)

kunnskapsprodusenter er knyttet til «how to use our theories actively to transform ourselves and our social relations, while we and our theories – the agents and visions of reconstruction – are themselves under transformation.» (Harding 1987b s. 285)

Klare og entydige svar finnes altså ikke. Derimot stilles vi overfor et ganske formidabelt prosjekt. En feministisk vitenskap kan ikke sees realisert hos noen kunnskapsprodusenter i dag. Og arbeidet vi må gjøre

ligner ikke på det vi vanligvis forestiller oss som forskerens. Vi kan ikke gå ut og undersøke hvordan det er «i virkeligheten», derimot må vi inn igjen i den forskningen som er utført av oss selv og andre kvinneforskere, for å lete etter motsigelsene, problemene, de løse endene, alt det som tyder på at vi ikke kom helt fram.

Og det er lettere sagt enn gjort. Hvis det er noe vi raskt lærer i de etablerte kunnskapsproduserende institusjonene, er det å

skrive og snakke slik at ingen kan ta oss, vi lærer å klippe vekk de løse endene, gjemme unna problemene, produsere det danskene kaller «ubrudte» tekster.

The Science Question er et godt eksempel på en slik «uferdig» tekst, den oppfyller sitt eget program. Den er full av spørsmål, og det er åpne spørsmål. Kanskje er bokas skjebne også et vitnesbyrd om hvor vanskelig det er å følge strategien den anbefaler. Boka er tildels møtt av massiv kritikk, og er i sin åpenhet enkel å kritisere for brudd på konvensjonelle kriterier. Kanskje burde vi gå en runde til og spørre om vi dermed har maktet å møte utfordringene og omdanne Hardings åpne spørsmål til åpnende og dekonstruerende prosjekter i våre ulike kontekster?

«Reinventing ourselves as other»

Sandra Harding er ikke alene om behovet for å kunne ta høyde for at vitenskap og forskning utvikles i kontekstavhengige prosesser, og at forskningsproduktet følger er preget av de ulike historiske, kulturelle og samfunnsmessige sammenhengene det er produsert i og henter legitimitet fra. Det er flere enn Harding som hevder at de konvensjonelle interne beretningene om vitenskapens kumulative vekst er utilstrekkelige. Det er ikke bare feilslagene som skal (bort)forklares med henvisning til eksterne innflytelser, også de gode resultatene skal sees i en bredere, samfunnsmessig kontekst. Men i praksis ser vi hvor lett dette symmetrikravet forfaller til en form for ideologimistanke og rettes mot «de andre»; oftest samfunnsvitenskapenes sosialingeniører, naturvitere og teknologer.

Hvordan hindre at dette blir «skjebnen» også til feministiske vitenskapskritikere?

Hvordan blir vi ansvarlige kunnskapsprodusenter?

Dette fører Sandra Harding videre i *Whose Science? Whose Knowledge?* fra 1991. Den «postkoloniale» debatten tar utgangspunkt i nye tolkninger av imperialismen sett fra de tidligere koloniers («de andres») perspektiv:

«The Zairean philosopher V.Y. Mudimbe argues that just as European and American imperialists invented an Africa that would serve their purposes (they said they discovered it), so must Africans now invent a West that serves Africans' purposes.» (Harding 1991, s. 16.)

Inspirert av dette foreslår Harding å utvikle standpunkt-epistemologien til strategier for forskningsforandrende arbeid. Rammen for dette prosjektet formulerer hun på følgende måte: «We must 'invent' the very Western sciences and institutions of knowledge in which we participate (and which pay some of our salaries) as bizarre beliefs and practices of the indigenous peoples who rule the modern West.» (samme sted). Begrepene om «strong objectivity» og «strong reflexivity» utvikles for å betegne standarder for objektivitet og refleksivitet som betrakter sin egen innbaktet i «det bisarre» som en ressurs for forskningsforandrende arbeid.

Sandra Harding leverer sterke argumenter for nødvendigheten av slike konverteringsprosjekter. Hun gir dem også retning; fra oppdagelsessammenhengen («context of discovery») og inn i det jeg velger å kalle «context of production» eller akademisk mikropolitikk. Men hvordan merker vi og hvordan gjør vi merkbart (re)produksjonen av en bisarr sivilisasjonsform i forskningens hverdagsliv? Heller ikke denne gangen finner vi avslutninger eller løsninger i Sandra Hardings tekst. Utformingen av konkrete strategier overlater hun til oss, det er vi som sitter med den nødvendige lokale og spesifikke kunnskapen.

Oppsummering

Innsikt i og forståelse for det moderne forskningskompleksets motstand mot – og muligheter til – forandring og fornyelse, er i ferd med å bli en etterspurt kompetanse. Ikke minst stiller de globale miljø- og fattigdomskrisene stadig større krav til vår evne til omstilling. Det er lite etablert kunnskap å ta utgangspunkt i. Til tross for at vår moderne sivilisasjonsform karakteriseres som «vitenskapeliggjort» og «forskningsavhengig», investeres det lite i studier av selve forskningskomplekset. Store satsninger – som den svenske og norske maktutredningen – er gjennomført uten referanse til dette, og det nye feltet «forskning om forskning» eller «vitenskapsstudier» er relativt svakt utviklet i Norden.

I løpet av de siste 20 år har vi sett framveksten av en ny nordisk kvinneforskning. Ny substansiell kunnskap er frambrakt, og det er dette aspektet som oftest framheves når kvinneforskere gjør opp status. Samtidig bærer den nye kvinneforskningen et vitenskapskritisk program idet det er mangler og skjevheter ved etablert forskning som motiverer kvinneforskerens arbeid. Den nye kvinneforskningens begrunnelse er således også knyttet til dens forskningsforandrende kapasitet. Det er et viktig prosjekt som knytter seg til arbeidet med å gjøre den nordiske kvinneforskningens forskningsforandrende kompetanse synlig, slik at denne kompetansen i større grad kan drøftes, utvikles, formidles. Selv om Sandra Hardings arbeider ikke kan brukes til å spa direkte i nordisk jord, kan de gi retning og hjelpe oss med å utvikle spørsmål og problemstillinger. Svarene må uansett finne sine ulike lokale og spesifikke former.

Sandra Hardings viktigste bidrag finner jeg i insisteringen på *dobbeltheten* i den feministiske diskursen om vitenskap og forskning. Utfordringene befinner seg ikke

på armlengdes avstand for feminister med forskningsforandrende ambisjoner. Det er ikke lenger bare alle andres (teoretiske) rasjonalitet og (forsker)subjektivitet som skal dekonstrueres. Hva skjer når vi retter de kritiske spørsmålene som vi har stilt til det moderne, til oss selv som forskere og feminister?

Det er en stor utfordring for den konvensjonelle forskeren å se seg selv ikke bare som hjelper og produsent av løsninger og forbedringer, men også som en del av problemene. Det handler ikke lenger bare om å lage nye teorier *om* eller forståelser *av* fenomener. Den feministiske diskursen om forskning og vitenskap som vi kan følge gjennom Sandra Hardings arbeider, peker mot at også forskersubjektiviteten, arbeidsmåtene og offentlighetsrommene må endres, selve *måten* vi skaper kunnskap på må settes i og på spill.

Ved stadig å stille nye kritiske spørsmål til seg selv og andre kvinneforskere konfronterer Sandra Harding oss med en *grunnbetingelse* for vår (og alle andre forskeres) virksomhet. Vi betrakter, avdekker, analyserer, løser ikke bare problemer «der ute», vår *kunnskapende* aktivitet er i seg selv en (re)produktiv kraft. Vi har ikke et ståsted *utenfor* en sivilisasjonsform som er blitt kritisk, vi er implisert i den. Sandra Harding gir oss en ramme for å se implisertheten som et privilegert utgangspunkt for forsknings- og sivilisasjonsforandrende arbeid.

Elisabeth Gulbrandsen
Prosjektassistent
Senter for teknologi og
menneskelige verdier
Universitetet i Oslo

Note

1. Sandra Harding argumenterer for *enhetsvitenskap*, dog ikke med fysikk som paradigme, men refleksiv og kritisk samfunnsvitenskap. Ved å

følge ordboka og oversette hennes «science» med naturvitenskap, mister vi bredden i prosjektet. Jeg har derfor valgt «vitenskap» eller «vitenskap og forskning» og mener med dette å betegne aktivitetene i det moderne forskningskomplekset.

Litteratur

Harding (red.). *Can Theories Be Refuted? Essays on the Duhem-Quine Thesis*. Reidel, Dordrecht 1976.

Does Objectivity in Social Science Require Value-Neutrality? I *Soundings* 60:4, 1977.

Is Gender a Variable in Conceptions of Rationality? A Survey of Issues. I Gould (red.). *Beyond Domination: New Perspectives on Women and Philosophy*. Rowman & Allanheld, 1983.

Harding og Hintikka (red.). *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*. Reidel, Dordrecht 1983.

Harding. *The Science Question in Feminism*. Cornell University Press, London og Ithaca, 1986.

The Instability of the Analytical Categories of Feminist Theory. I *Signs* vol.11 no.4, 1986 også i Harding og O'Barr (red.). *Sex and Scientific Inquiry*. University of Chicago Press, Chicago og London 1987b.

Harding (red.). *Feminism and Methodology: Social Science Issues*. Open University Press, Milton Keynes 1987.

Feminism, Science, and the Anti-Enlightenment Critiques. I Nicholson (red.). *Feminism/Postmodernism*. Routledge, New York and London 1990.

Harding. *Whose Science? Whose Knowledge?: Thinking from Women's Lives*. Cornell University Press, Ithaca, New York, 1991.

Who knows? Identities and Feminist Epistemology. I Hartman og Messer-Davidow (red.). *(En)Gendering Knowledge: Feminists in Academia*. University of Tennessee Press, Knoxville 1991.

Rethinking Standpoint Epistemology: 'What's Strong Objectivity?' I Alcoff og Potter (red.): *Feminist Epistemologies*. New York/London 1993.

Fysiker, filosof og feminist. En presentasjon av Evelyn Fox Keller

Av Inger Nordal

Det syn at også naturvitenskap påvirkes av ideologi og kjønnsoppfatninger, har fått økende tilslutning innen vitenskapsteoretiske kretser, men har fortsatt vanskelig for å vinne aksept blant naturviterne selv. Det skriver Inger Nordal i sin presentasjon av fysikeren og vitenskapsteoretikeren Evelyn Fox Kellers arbeid. Som naturviter uttrykker Inger Nordal også sin skepsis, men ikke uten det hun kaller en «nyvunnet kritisk ettertanke». Personlig og faglig utvikling bringes i denne artikkelen i nær kontakt.

Jeg vil starte presentasjonen med å takke for forespørselen fra *Nytt om kvinneforskning* om å skrive om Evelyn Fox Keller. I motsetning til henne som jeg skal skrive om, men sannsynligvis i likhet med de fleste andre «vitenskapere» (burde bli offisiell norsk oversettelse av «scientist»!), har min lesing av faglitteratur blitt stadig mer spesialisert og «matnyttig», og mitt forhold til faget (botanikk) trolig mer og mer myopisk (nærsynt, red.anm.). At jeg i løpet av fjorten dager i februar har vært nødt til å lese alt jeg har kommet over forfattet av Keller, har skapt ettertanke. Jeg er ikke sikker på om jeg forstår og kan slutte meg til alle tanker og ideer som Evelyn Fox Keller formidler. Jeg håper likevel at jeg i det følgende kan oppnå å dele noe av min nyvunne kritiske ettertanke med eventuelle lesere,

eller i det minste skape den nysgjerrighet som er nødvendig for å friste folk til kildene.

Litt biografi

I forkant av min fordypning i Kellers skrifter, skrev jeg til henne i håp om å få mest mulig biografiske opplysninger. Jeg mottok som svar en meget «uamerikansk» CV, blottet for personlige data, og bare inneholdende nøkterne fakta om publikasjoner og om tid og sted for faglige engasjementer. Andre CV'er fra denne delen av verden pleier ellers å renne over av detaljer om livssyn, hobbyer, og ikke minst opplysninger om egen reproduksjon og marital status. Jeg aksepterer hennes skille av privatliv og fag/politikk (selv om feminister, som

hun selv, har gått foran i kampen for å bryte ned dette skillet). Det jeg vet om Evelyn Fox Keller som person, er altså det jeg har kunnet lese i og mellom linjene i det hun selv har publisert. Jeg hadde ellers gleden av å høre henne som gjesteforeleser ved Universitetet i Oslo i juni 1991 i regi av Senter for kvinneforskning.

Evelyn Fox Keller er født i 1936. Hun gikk gradene ryddig, fikk stipend og tok sin Bachelor-grad i 1957, sin Master-grad i 1959 og sin Doktorgrad i fysikk ved University of Harvard i 1963. Som hun senere redegjør for, er det en nær relasjon mellom hennes fag, fysikk, og molekylær-biologi, og det er innen dette fagfeltet at hun publiserte sitt «jomfru-arbeid» (Fox & Meselson 1963). Her analyserte hun hvordan lysfølsomheten i lambda-viruset påvirkes av forskjellen i ett basepar i virusets DNA.

Etter doktorgraden fikk hun deltids assistentjobber på universitet/colleges i New York-området, og med faglig tilknytning til matematiske og medisinske miljøer publiserte hun arbeider innen teoretisk fysikk (for eksempel Keller & Keller 1966). Hun har altså i mellomtida skiftet navn til E.F. Keller, og flere av arbeidene er publisert sammen med J.B. Keller. Det er nærliggende å gjette ekteskap med en fysiker rundt midten av 60-tallet.

Naturvitenskap og psykoanalyse

Hun skriver senere om seg selv i denne perioden: «Jeg minnes å ha hatt temmelig konvensjonelle oppfatninger om naturvitenskap. (...) Jeg trodde at det fantes én underliggende sannhet om verden vi lever i, og jeg mente at fysikkens lover gir oss de beste tilnærminger til denne virkeligheten. (...) Når det dreier seg om hva som «virkelig er», mente jeg at jeg visste hvor og hvordan jeg skulle finne denne virkeligheten.

(...) Jeg aksepterte helt og holdent at naturvitenskap og naturvitere – og ganske spesielt fysikk og fysikere – hadde svaret.» (Keller 1987a)

Omtrent på samme tid (i 1968) ble den første store konferansen om kvinner og naturvitenskap holdt i USA, og rapporten herfra argumenterte for å få flere kvinner inn i naturvitenskapelig forskning. To psykoanalytikere (Bettelheim & Erikson) markerte seg spesielt ved å hevde at bidrag fra nettopp kvinnelige forskere kunne komme til å bli grensesprengende innen naturvitenskap. Keller (1987a) forteller at hennes første reaksjon var latter – «når naturens lover er universelle, hvordan kan de i det hele tatt være avhengig av kjønn til den som studerer dem?»

Året 1968 innleder ellers starten på en serie av publikasjoner innen biomatematikk fra Evelyn Fox Kellers hånd. Hun starter med et arbeid om matematiske modeller for biologiske klokker. (Keller 1968) Omtrent samtidig ser det ut som en viss tvil og ettertanke setter inn. Hun har problem med seg selv i rollen som naturvitenskaper – men er det henne selv eller vitenskapen som har skylden for problemene? Tvilen er sikkert ikke urelatert til hennes personlige situasjon. Hun forteller (Keller 1987a) at hun i 1969 har tatt permisjon og fulgt med sin mann til California hvor han har forskningsår mens hun er hjemmeværende med to små barn. Hun står imidlertid i jevnlig kontakt med sin biomatematiske samarbeidspartner i New York: Deres felles prosjekt om matematiske modeller for cellulær organisering i slimsopper er i ferd med å få faglig gjennomslag; full entusiasme fra New York-siden i samarbeidet – økende tvil og usikkerhet fra California-siden. Hun skriver til Erikson (den nevnte psykoanalytikeren) og ber om kommentarer til den alarmerende følelse av avmakt hun kjenner i forhold til sitt fag: Få år etter latteren, og som hjemmeværende tobarnsmor,

er hun villig til å vurdere, om enn ikke akseptere, argumenter av typen: Kvinner har et misforhold til moderne naturvitenskap på grunn av egenskaper knyttet til sitt kjønn! Og hun begynner, som så mange av sine amerikanske medsøstre på den tida, å gå i psykoanalyse.

Celledifferensiering – et mysterium

De biomatematiske studiene leder etter hvert til en rekke publikasjoner (for eksempel Keller & Segel 1970a, b, 1971, Keller 1972, Keller & Odell 1976, Keller 1980a, 1982) om celleorganisering i slimsopper og om kjemisk indusert synkron bevegelse i bakteriekolonier. Slimsopp-arbeidene kan faktisk gi en slags vitenskapsfilosofisk analogi til Evelyn Fox Kellers senere engasjement. I 1980 skriver hun (Keller 1980a) at en forsker kan trekkes til et spesielt problem av mange ulike årsaker. *Hun* var fascinert av et av de mest fundamentale problem i biologi: Hvordan oppstår struktur fra noe som fra starten av er ustrukturert? Alt flercellet liv oppstår med utgangspunkt i en eneste celle, som inneholder all den genetiske informasjon som organismen senere kan trekke på. For vår egen art og alle våre slektninger vet vi for eksempel at den befruktete eggcellen deler seg og danner en mangecellet hul kule, en ball-lignende organisme. På et gitt tidspunkt folder denne ballen seg inn som om en finger skulle ha stukket i den, og derved oppstår en slags krukkeform. Fra da av opptrer ikke lenger cellene som like: Det oppstår en innside og en utside, og fra utside-cellene oppstår ryggstøyle/ryggmarg og fra innside-cellene innvoller. Dette naturens under har aldri unnlatt å fascinere biologer, ei heller Evelyn Fox Keller. Gjennom biologisk litteratur fant hun fram til slimsoppene, utrolige organismer, som tilsynelatende krysser

grenser mellom én- og flercellet liv, mellom bevegelige amøber og fastvoksende sopper. I en fase av livssyklusen er slimsoppen en koloni av uavhengige, selvbevegelige, amøbelignende celler, i neste nå slutter cellene seg sammen til en helhetlig sneglelignende skapning med synkroniserte bevegelser, for deretter å sette seg fast og utvikle en stilk med sporehus i toppen, og når sporene faller ned på bakken, utvikler de amøbelignende celler.

Matematiske modeller – og pacemakeren

Sirkelen er sluttet. Men hva er det som starter og styrer forvandlingsprosessene? Det fantes ideer om at enkeltceller i amøbekoloniene var spesielle og predisponerte til å fungere som «pacemakere» for den organiserende prosessen. Kunne studier av denne organismen gi nøkkelen til differensiering av andre flercellete organismer? For å gjøre en lang historie kort, Evelyn Fox Keller presenterte, sammen med Lee Segel, en modell som kunne forklare prosessen uten noen sentral organisator-celle. I ettertid har det vist seg at deres modell var for enkel, men ikke desto mindre er det fortsatt gyldig at differensieringen kan forklares og forstås utfra et komplekst system av interaksjoner mellom likeverdige celler, satt i gang av en ustabilitet i systemet som var indusert av miljøet. Pacemakeren eller en styrende «mestercelle» er ikke nødvendig.

I hennes senere biomatematiske arbeider (for eksempel Keller 1982a), skinner det etter hvert gjennom en kritisk holdning: Når et biologisk system ser ut til å oppføre seg i overensstemmelse med en matematisk modell (som for eksempel Keller-Segel modellen for synkron bevegelse av bakterier i en kjemisk gradient), betyr det nødvendigvis at vi forstår systemet? Hva menes

det med å «forstå»? Kan vi ikke lure oss selv til å tro at vi forstår den bakenforliggende biologi ved å ta de matematiske modellene for bokstavelig?

Vendepunktet

Etter omsorgsarbeidet/tenkepausen i California er Evelyn Fox Keller tilbake som Associate Professor i New York i 1970, senere ved andre universiteter på østkysten. Disse stillingene innebærer at hun tar del i naturfaglig undervisning på grunnfagsnivå, etter hvert også i «women's studies». I ettertid forteller hun (Keller 1987a) at 1974 var et vendepunkt: Hun får en ærefull invitasjon til å gi «distinguished lectures» innen biomatematikk ved University of Maryland. Invitasjonen presenterte henne for et akutt problem. I sin undervisning hadde hun begynt å snakke åpent om problemene ved å være kvinne og naturvitenskaper. Tanken på å presentere seg selv og sine arbeider som om de var forsket fram av et intetkjønn i et abstrakt og kjønnsløst vakuum, framsto for henne som uærlig. Hun bruker sin siste «distingverte» forelesning til å presentere de barrierer hun mener hindrer kvinner i å fungere og å overleve som naturforskere. Hun framsetter her for første gang offentlig en påstand om at det finnes en vridning mot implisitt maskulinitet i moderne naturvitenskap – på tross av myten om at naturvitenskap er det mest nøytrale og objektive som finnes. I 1974 var fortsatt ikke «women in science» noe populært akademisk tema. «I felt profoundly liberated. An essential milestone had been passed», skrev hun 13 år senere. (Keller 1987a) Hennes første artikkel om kvinner i vitenskap kommer på trykk samme år (Keller 1974). I de påfølgende årene skriver hun en rekke artikler om beslektede tema, men hvor fokusering på konkret kjønn gradvis vris mot fokusering på «gender» (Keller

1977, 1979, 1980b,c, 1981a,b, 1982). Jeg kommer tilbake til forskjellen senere.

Først står et annet av hennes hovedverk på programmet (Keller 1983a): Boka om livet og arbeidet til Barbara McClintock, *A feeling for the organism*, som for meg står som det mest fascinerende og engasjerende Evelyn Fox Keller har skrevet. Boka kombinerer biografi, vitenskapsfilosofi og fag på en eksepsjonelt vellykket måte, og boka kunne godt gå inn som pensum både i biologi og vitenskapsfilosofi.

Myter om mestermolekylet

Litt forenklet kan det hevdes at den molekylærbiologiske tradisjonen, som også Keller fra starten av hadde sin faglige tilknytning til, fra 1950-tallet har vært dominert av følgende paradigme: Den levende organisme eller celle er en maskin som kontrolleres av ett dominerende mestermolekyl (DNA). Spor av denne mekanistiske modellen finner vi fortsatt innen det omstridte prosjektet «Human genome» som i detalj vil kartlegge det menneskelige DNA, basepar for basepar. Deltakende forskere i prosjektet har uttalt at ved å finne rekkefølgen av alle basepar (mange milliarder!) i vårt DNA, vil vi lære oss «what it means to be human»! (Keller 1992a) Mestermolekyl-modellen har måttet tåle hard kritikk og står – iallfall i sin enkleste form – for fall, ikke minst takket være McClintocks banebrytende arbeid. Forenklet fortalt har hennes forskning vist at genene ikke har fast plass og absolutt styringsfunksjon, deres virkning er blant annet avhengig av posisjon, og denne varierer. Enda før genbegrepet var fullstendig utredet og før vi hadde Watson-Crick-modellen for arvestoff-molekylet, «så» McClintock gener som skiftet plass på kromosomene. Det er sannsynlig at McClintocks dype kunnskap om og nære forhold til plantene hun studerte, har vært

avgjørende for hennes oppdagelser. Hun anser ikke naturen som et passivt, mekanisk objekt, regulert av ytre lover, men snarere som et aktivt og ressursrikt subjekt. Hennes naturfilosofi knytter henne nær til studiesubjektet, og hun er kjent for uttalelser som «å la materialet tale» og «å føle forsøksorganismen». Vitenskapsteoretikere i dag (Thomas Kuhn med flere) framhever nettopp betydningen av intuisjon, estetikk og filosofisk engasjement – alt sammen utenom-rasjonelle komponenter – når nye prinsipper eller naturlover formuleres. På den ene side levde McClintock seg totalt inn i mais-plantene og «så» nye lovmessigheter, men bildet ville være falskt om det ble unnlatt å nevne at hun på den annen side gjennomførte et av de mest nitide krysningsprogram noen sinne, foretatt gjennom mer enn 30 år, og med rigorøs presisjon i alle detaljer, inkludert tusenvis av skarpe observasjoner både utendørs på maisåkeren og innendørs i mikroskopet.

Med bakgrunn i sin spesielle måte å observere/leve seg inn i biologiske organismer på, fant McClintock altså en ny og fruktbar teori i genetikk – som innebærer kompleks interaksjon og som framstår som et bedre alternativ enn den mer simplistiske «mestermolekyl-modellen». (Og med relasjon til Kellers egne biomatematiske bidrag: Verken mestermolekylet eller pacemakeren kan i tilstrekkelig grad forklare den biologiske kompleksiteten som vi observerer.)

Kvinnen – eller outsideren?

Enkelte kvinneforskere har hevdet at det er Barbara McClintocks kjønn som har lagt grunnlaget for hennes helt spesielle tilnærming til genetikk og de plantene hun studerte. Evelyn Fox Keller gjør aldri det. Ethvert skritt i en naturvitenskapelig prosess (observasjon, organisering, hypotesedannelse, testing) påvirkes selvsagt av ver-

dier, holdninger og personlige interesser. McClintock var en outsider, en einstøing, med andre verdier og med et annet forhold til natur enn tidens «main stream»-biologer. Dette, kombinert med et enormt engasjement og utrolig arbeidskraft, gjorde henne til en nyskaper og den første kvinnelige Nobelprisvinner innen naturvitenskap siden Madame Curie. (Hun fikk forøvrig prisen etter at Kellers bok om henne var utkommet.) Det er tankevekkende at McClintock kom til sin erkjennelse med det en må kalle holistisk tilnærming. Hennes ideer kunne imidlertid først kommuniseres til andre, etter at mer reduksjonistisk orienterte molekylærbiologer hadde funnet parallelle fenomener og beskrevet dem i sitt språk.

Utover på 1980-tallet blir Evelyn Fox Keller i økende grad anerkjent i vitenskapsfilosofiske forskningsmiljøer. Hun oppnår en rekke stipendier, priser og medaljer. Hun blir professor i «Matematikk og humaniora» ved Northeastern University (New York), og hun går inn i en meget aktivt publiseringsperiode hvor hun behandler en rekke temaer innenfor rammen av naturvitenskapelig kunnskapsproduksjon i et feministisk perspektiv (for eksempel Keller 1983b,c, 1984). Disse artiklene oppsummeres og bearbeides videre i hennes andre hovedverk «Reflections on Gender and Science» (Keller 1985a).

For å forstå Kellers viktigste bidrag innen vitenskapsteori, gjelder det å få klart for seg hva «gender» egentlig uttrykker. På norsk har vi det problem at vi mangler en dekkende term for begrepet. «Kjønnsrolle» er beslektet, men gir for snevre assosiasjoner; «sosialt kjønn» er kanskje bedre: Vi fødes med et konkret kjønn («sex») og sosialiseres til en kjønnsidentitet («gender»). Utviklingen mot ulike kjønnsidentiteter starter, ifølge Keller, fra dag null i ens liv. Løsrivelsen fra en mor er den nødvendige starten på avgrensningen av ens eget

selv eller ego. Ei jente må løsrive seg fra et individ hvis kjønn hun også må identifisere seg med, en gutt løsriver seg med retning til det kjønn han skal komme til å identifisere seg med. Keller mener, såvidt jeg kan forstå henne, at denne asymmetrien skaper basis for forskjeller i kjønnes kognitive responser, i oppfatninger av selvet i forhold til andre. Denne delen av psykoanalysen («object relations theory») hevdes å kunne hjelpe oss til å forstå hvordan vårt verdensbilde formes ulikt som kjønn. Hun påpeker at selvsagt er psykoanalytisk teori like androsentrisk (minst! I.N.) som naturfaglig teori, men Keller mener likevel at hun her finner en teoretisk ramme for det en feministisk analyse og kritikk trenger: en reformulering av basale begreper. Objekter må redefineres som andre subjekter, og autonomi må forstås som en dynamisk relasjon som berikes snarere enn trues av forbindelser («connectedness») til andre. Kan det tenkes at våre holdninger i forhold til subjekt/objekt eller til innlevelse og identifikasjon senere i livet blir preget forskjellig på grunn av den nevnte asymmetrien fra starten av? Ideene er iallfall vel verd ettertanke.

En utvalgt gruppe menn

Tradisjonelt har objektivitet, fornuft og dominans vært oppfattet som maskuline egenskaper, i motsetning til subjektivitet, følelser og omtanke som feminine. Her må maskulinitet/femininitet ifølge Keller løsrives fra kjønn og knyttes til «gender». I hennes egne ord: «... masculine and feminine are categories defined by a culture, not by biological necessity. Women, men, and science are created, together, out of a complex of dynamic interwoven, cognitive, emotional, and social forces». (Keller 1985a)

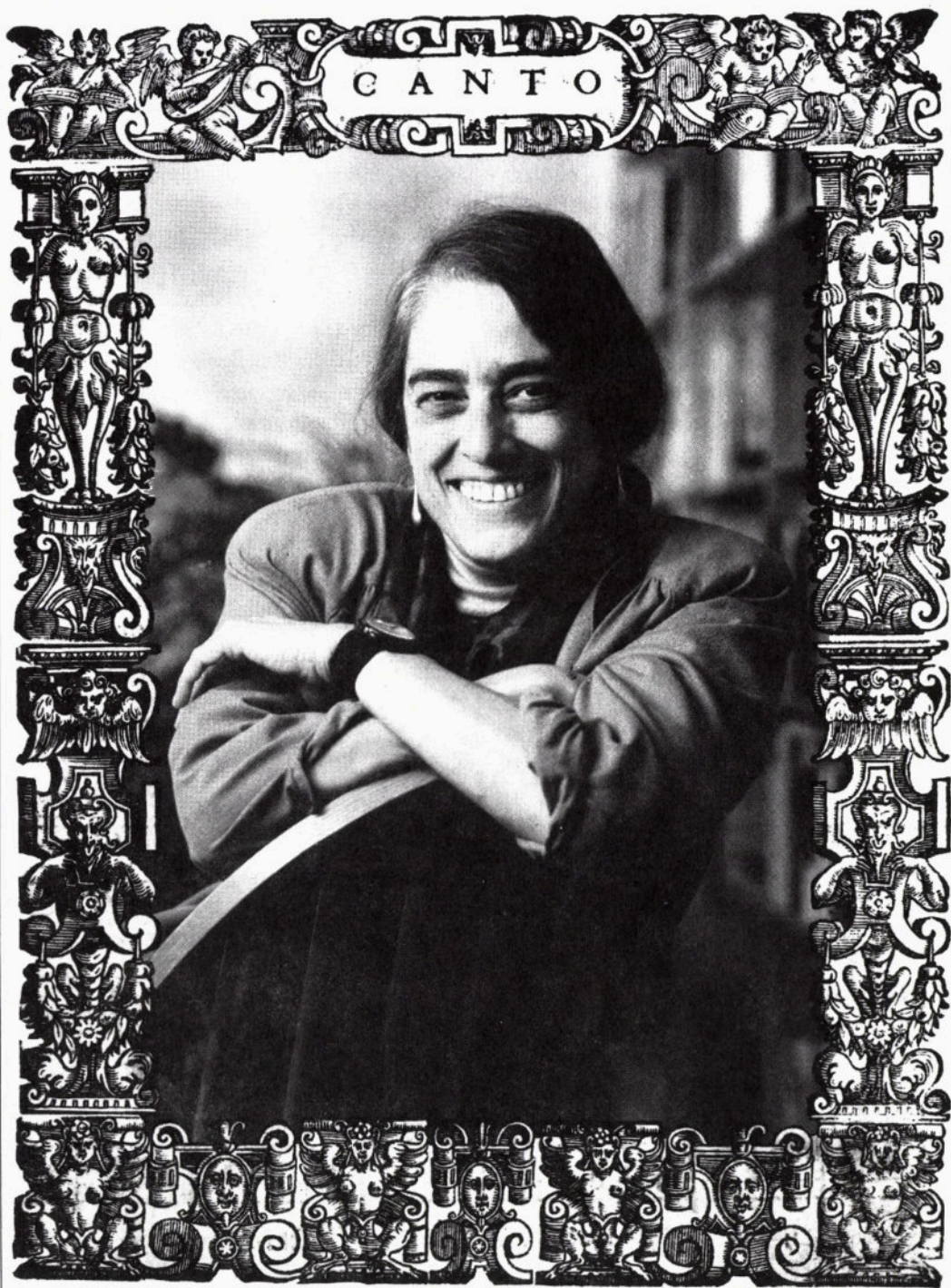
Til tross for lysende unntak som Curie og

McClintock er moderne naturvitenskap skapt og kommunisert av menn, eller rettere sagt av en utvalgt gruppe menn: Hvite og stort sett middelaldrende med middelklassetilhørighet. Helt fra starten ble naturvitenskapen dominert av en spesiell filosofi og terminologi som vi i gender-sammenheng må kalle maskulin. En av de sentrale grunnleggerne på 1600-tallet (Bacon) uttrykte endatil ekvivalensen mellom vitenskap og makt, og han identifiserte vitenskapens mål som å kontrollere og dominere naturen, «temme den og gjøre den til sin slave».

I hvor sterk grad er naturvitenskap preget av den sterke koplingen til det maskuline (både som kjønn og gender)? Hva betyr det å kalle et aspekt av menneskelig erfaring kvinnelig og et annet aspekt mannlig? Hvordan ville naturvitenskapen sett ut hvis den hadde utviklet seg i samspill med en alternativ gender-ideologi, eller enda bedre, uavhengig av enhver ideologi? Kanskje kan vi gjennom slike diskusjoner forstå mer av det seleksjonstrykket som ideologi generelt, og gender-ideologi spesielt, har utøvet gjennom tidene? Er dette trykket en del av en prosess som kan ha ensrettet eventuelle tilløp til naturvitenskapelig pluralisme? Keller spør og spør, og kanskje er spørsmålene like viktige som eventuelle svar.

Gender – bare et kvinnetema?

Den vidt utbredte oppfatning at «Gender & Science» er et «kvinneproblem» forundrer Keller: Hvis vi utvikles, snarere enn fødes, til kvinnerolle og kvinnelighet, må jo det samme gjelde for menn? Og like mye som våre gender skapes og utvikles, skapes og utvikles naturvitenskapen. Det må være i alle kjønns interesse å forsøke å avdekke hva dette samvirket betyr. Ifølge Keller kan

Evelyn Fox Keller, fotografert for Technology Review, januar 1993. (Foto: David Oxton)

denne formidable oppgave angripes med kunnskap og metoder fra feministisk teori, vitenskapsfilosofi og altså fra utvalgte deler av psykoanalytisk teori.

Det syn at naturvitenskap påvirkes av ideologi, herunder gender, har fått økende tilslutning innen vitenskapsteoretiske kretser, men har fortsatt vanskelig for å slå gjennom innenfor store deler av naturvitenskapen selv. Ifølge Keller fortsetter naturforskerne å dele det syn som Stephen Weinberg har framsatt, at «naturlover er uavhengige og upersonlige og like fri for menneskelige verdier som reglene i aritmetikk». Keller, med et bein i hver leir, er klar i sitt syn, men advarer likevel sterkt mot den ekstreme relativismen (som for eksempel Paul Feyerabend representerer), at «anything goes». Det er dumt å glemme det faktum at Boyles lov faktisk er riktig, skriver Keller, og at den gir oss en pålitelig beskrivelse av relasjonen mellom trykk og volum i en gass, som igjen gir forutsigelser som kan testes og som står i logisk sammenheng med en mer omfattende teori. Enhver kritikk av naturvitenskap bør ta tilstrekkelig hensyn til vitenskapens ugjendrivelige resultater og suksesser, så vel som de teknologiske nyvinninger som har gjort livet bedre for de mange (til tross for atom-bombe og drivhuseffekt!).

I møtet med anklagen om at kvinner alltid henfaller til å bli personlige, kan det svares at menn dessverre alltid har en tendens til å bli upersonlige. Personer som trekkes mot naturvitenskapene har kanskje et ønske om å slippe unna det personlige og nære? Det passer kanskje dem som tiltrekkes å se naturen like upersonlig og like verdifri som aritmetiske regler? Keller fortsetter å spørre: Kan det tenkes at naturforskerne, som spesielle menneskelige aktører, finner noen teorier og modeller mer overbevisende eller endatil selvinnytsende, på grunn sine holdninger, forventninger og ønsker? Her kan det være på sin plass igjen

å minne om mestermolekyl/pacemakermodellene som i utgangspunktet ble lettere akseptert enn modeller som innebærer interaksjon og kompleks kommunikasjon. De som befinner seg «innenfor», vil ha en tendens til å tenke i de metaforer og det språket de omgis av. Keller skriver at hun som kvinnelig fysiker fikk én rolle helt gratis, outsider-rollen! Og denne rollen har hun beviselig til felles med genetikeren Barbara McClintock. Genetikken som fag profiterte på at ikke alle personer og ideer fantes innenfor hovedstrømmen. Det var gunstig for faget å tillate at en liten kvinne satt i det som de aller fleste oppfattet som en bakevje. Keller er også takknemlig for sin outsider-rolle, hun sier at «feministisk kritikk og teori gjorde meg i stand til å utnytte denne status og å gjøre den til et privilegium... Jeg begynte å se at nettverket av (maskulint) gender-baserte karakteristiska i den naturvitenskapelige språkbruken verken var «naturlig» eller selvinnytsende. Jeg begynte også å se at dette ikke bare representerte uvesentlige overflatekrusninger på den vitenskapelige retorikken; språket var dypt plantet i vitenskapelig struktur og ideologi, med gjenkjennbare implikasjoner for vitenskapelig praksis.» (Keller 1985a)

Drømmen om objektiv vitenskap

Jeg lar Keller få avslutte min presentasjon av hennes hovedverk om Gender og Science med egne ord og i original språkdrakt: «... it is a thesis of this book that the ideology of modern science along with its undeniable success, carries within it its own form of projection: the projection of disinterest, of autonomy, of alienation. My argument is not simply that the dream of a completely objective science is in principle unrealizable, but that it contains precisely

what it rejects: the vivid traces of a reflected self image. The objectivist illusion reflects back an image of self as autonomous and objectified: an image of individuals unto themselves, severed from the outside world of other objects (animate as well as inanimate) and simultaneously from their own subjectivity. It is the investment in impersonality, the claim to have escaped the influence of desires, wishes and beliefs ... that constitutes the special arrogance, even bravura, of modern man, and at the same time reveals his peculiar subjectivity.» (Keller 1985a)

I årene etter at boka utkom publiserer Evelyn Fox Keller en rekke nye artikler hvor ideene ytterligere utdypes (blant annet Keller 1985b, 1986, 1987a, 1988b, 1989a,b, 1990a, 1991a, 1992d). Hun får et økende internasjonalt publikum og oversettes til mange språk (for eksempel til svensk og finsk, men ennå ikke til norsk!). Hun møter imidlertid også kraftig kritikk, ikke uventet fra naturvitenskapelig hold, men faktisk også fra feministisk: det finnes en ikke ubetydelig feministisk subkultur som ikke ynes hun er kritisk nok til den etablerte naturvitenskap. Siden Keller har gjort seg til talsperson for å «la de hundre blomster blomstre» i naturvitenskapen – vil jeg håpe at hun oppfatter også denne kritikken som et sunnhetstegn i et samfunn.

Viktige bidrag også i evolusjonsbiologi

I 1992 ble hun utnevnt til professor ved det prestisjetunge M.I.T. innenfor programmet «Science, Technology, and Society». Jeg har til slutt lyst til å lede oppmerksomheten mot en del av hennes aller nyeste arbeider, uten direkte relevans til gender og feminisme, men for et felt hvor jeg selv er mer på «hjemmebane», nemlig evolusjonsbiologi. Med sin brede naturvitenskapelige

skolering, og sin selvsikkerhet i forhold til det naturvitenskapelige språket (forskere som publiserer differensialligninger får gjerne det!), har hun tatt for seg sentrale begreper og avstedkommet skarpsindige analyser (for eksempel Keller 1987b, 1991b, 1992b). Hun har avdekket tvetydigheter i fundamentale begreper som blant annet «fitness» (like vanskelig å oversette til norsk som gender!), «individ», «konkurrans» og «reproduksjon». Evelyn Fox Keller har bidratt til å gjøre begrepene klarere, mer presise og entydige. Hvis dette er et resultat av et feminist-perspektiv i naturvitenskapen, må et slikt ønskes velkommen av alle, uansett eventuelt kjønn eller gender.

Inger Nordal

Professor

Biologisk institutt
Universitetet i Oslo

Utvalgt bibliografi

- Fox, E. & Meselson, M. 1963. Unequal Photosensitivity of the two Strands of DNA in bacteriophage Lambda. *Journ. Molecular Biol.* 7.
- Keller, E.F. & Keller, J.B. 1966. Statistical Mechanics of the Moment Stress Tensor. *Physics of Fluids* 9.
- Keller, E.F. 1968. A mathematical Description of Biological Clocks. *Currents of Modern Biology* 1.
- Keller, E.F. & Segel, L.A. 1970a. Slime mold Aggregation Viewed as an Instability. *Journ. Theoret. Biol.* 26.
- Keller, E.F. & Segel, L.A. 1970b. Conflict between Positive and Negative Feedback. *Nature* 227.
- Keller, E.F. & Segel, L.A. 1971. Travelling Bands of Chemotactic Bacteria. *Journ. Theoret. Biol.* 30.
- Keller, E.F. 1972. Instability in Biological Systems. *Procedures of SIAM Conference on Stability* 1972.
- Keller, E.F. 1974. Women in Science: An Analysis of a social Problem. *Harvard Magazine*, October 1974.
- Keller, E.F. & Odell, G.M. 1976. Travelling Bands of Chemotactic Bacteria Revisited. *Journ. Theoret. Biol.* 56.

- Keller, E.F. 1977. The Anomaly of a Woman in Physics, in *Working it out* (eds. S. Ruddick & P. Daniels) Pantheon.
- Keller, E.F. 1979. Nature as «Her», *Conference Proceedings of «The second Sex: Thirty Years Later»*.
- Keller, E.F. 1980a. Assessing the Keller-Segel Model: How Has it Fared? *Lecture Notes in Biomathematics* 38. Springer.
- Keller, E.F. 1980b. Baconian Science: A Hermaphroditic Birth. *Philosophical Forum* XI(3).
- Keller, E.F. 1980c. Feminist Critique of Science: A forward or backward Move? *Fundamenta Scientiae* 1.
- Keller, E.F. 1981a. Ahead of Her time. *Science* 81.
- Keller, E.F. 1981b. Women and Science: Two Cultures or One? *International Journal of Women's Studies* 4.
- Keller, E.F. 1982. The Force of the «Pacemaker» Concept in theories of Aggregation in Cellular Slime Mold. *Fundamenta Scientiae* 3.
- Keller, E.F. 1983a. *A Feeling for the Organism: The Life and Work of Barbara McClintock*. W.H. Freeman.
- Keller, E.F. 1983b. Gender and Science, in *Discovering Reality: Feminist Perspectives in Epistemology, Methodology and Metaphysics* eds. S. Harding & M. Hintikka). Reidel.
- Keller, E.F. 1983c. Feminism as an Analytical Tool for the Study of Science. *Academe* 1983 (Sept.-Oct)
- Keller, E.F. 1984. Science and Power for What?, in *Nineteen Eighty Four: Science Between Utopia and Dystopia* (eds. E. Mendelsohn & H. Nowotny), *Sociology of the Sciences* VIII.
- Keller, E.F. 1985a. *Reflections on Gender and Science*. Yale Univ. Press, New Haven.
- Keller, E.F. 1985b. Sex and Knowledge in Plato and Bacon, *Feministische Studien* 1985.
- Keller, E.F. 1986. Making Gender Visible in the Pursuit of Nature's Secrets, in *Feminist Studies/Critical Studies* (ed. T.de Lauretis) Univ. of Indiana Press.
- Keller, E.F. 1987a. Is Sex to Gender as Nature is to Science? *Hypatia* 2.
- Keller, E.F. 1987b. Sexual Reproduction and the Central Project of Evolutionary Theory. *Biology and Philosophy* 2.
- Keller, E.F. 1988a. From Secrets of Life to Secrets of Death, in *Body/Politics: Women and the Discourses of Science* (eds. Jacobus, Keller & Shuttleworth). Methuen.
- Keller, E.F. 1988b. Feminist Perspectives on Science Studies, *Science, Technology and Human Values* 13.
- Keller, E.F. 1989a. Feminism, Science, and Post-Modernism, *Cultural Critique* 13.
- Keller, E.F. 1989b. The Wo/Man Scientist: Issues of Sex and Gender in the Pursuit of Science, in *Women in Science* (eds. H. Zuckerman & J. Cole).
- Keller, E.F. 1990a. *Body/Politics: Women and the Discourses of Science* (Co-eds. M. Jacobus & S. Shuttleworth). Routledge.
- Keller, E.F. 1990b. Secrets of God, Nature, and Life, in *Models of Scientific Practice* (ed. A. Pickering)
- Keller, E.F. 1991a. Gender and Science. The great Ideas Today, in *Encyclopedia Britannica*.
- Keller, E.F. 1991b. Between Language and Science: The Question of «Directed Mutation» in *Molecular Biology, Perspectives in Biology and Medicine*.
- Keller, E.F. 1992a. Nature, Nurture and the Human Genome Project, in *The Code of codes* (eds. D.J. Kevles & L. Hood). Harvard University Press.
- Keller, E.F. 1992b. *Keywords in Evolutionary Biology* (Co-ed. E. Lloyd) Harvard Univ. Press.
- Keller, E.F. 1992c. *Secrets of Life. Secrets of Death*. Routledge Press.
- Keller, E.F. 1992d. The Origin, History, and Politics of «Gender and Science». *Handbook of Science, Technology, and Society* (ed. J.C. Petersen), Sage Publ.
- Keller, E.F. 1993. The Paradox of Scientific Subjectivity, to appear in *Annals of Scholarship*, special issue by Allan Megill.

Dorothy Smith – ett feministiskt alternativ till «Male-stream Sociology»

Av Karin Widerberg

Brottet mellan Dorothy Smiths «kvinnoliv» – dominerat av kropp och konkret arbete – och hennes «sociologliv»- dominerat av text och abstrakt arbete, fick henne att börja problematisera de sociologiska traditionerna. *Vilken* verklighet gjorde «man» sociologi av, och *hur* gjorde «man» det? Denna fråga har Dorothy Smith ägnat sitt liv åt att försöka besvara och hon har verk efter verk kommit till allt större klarhet. I dag står hon för den mest utarbetade och fundamentala kritiken av sociologin – i ett feministiskt perspektiv – och ett alternativ härtill.

1976 kom artikeln «Some implications for a sociology for women», som genast blev en klassiker bland feministiska sociologer. Som framgår redan av titeln – *for Women* – var hon först och främst upptagen av att utveckla angreppssätt inom kvinnoforskningen och inte att uttala sig om vad kvinnor «är». Denna artikel återfinns, delvis omarbetad, i hennes mycket efterlängtade första bok, *The Everyday World as Problematic – Feminist Sociology* (1987). Här ligger tonvikten något mer på «vilken verklighet man gör sociologi av» än i hennes senaste böcker *Texts, Facts and Femininity – Exploring the Relations of Ruling* (1990) och *The Conceptual Practices of Power – A Feminist Sociology of Knowledge* (1990), där tonvikten snarare ligger på «hur man gör sociologi». Genom denna förändring av

tonvikt – vilket är ett resultat av en vidareutveckling av det angreppssätt hon hela tiden tagit i bruk – ägnar hon sig inte bara åt «generell sociologi» utan öppnar för en dialog med sk. postmodernistiska angreppssätt.

Jag ska här kort presentera, det som jag ser som några av huvuddragen i hennes angreppssätt, med tonvikt på hennes första och senaste bok. Dorothy Smiths texter är kompakta och ytterst innehållsrika och därför inte helt lättillgängliga. Förhoppningsvis kan dessa mina smakbitar, stimulera till vidare arbete med hennes egna texter. Hennes angreppssätt är ett alternativ, öppet för oss alla att utpröva och vidareutveckla.

Vardagslivet som utgångspunkt

I *The Everyday World as Problematic...*

lägger hon fram och utvecklar påståendet att sociologi som disciplin har utvecklats utifrån den position som män i en viss klass intar. Klass och män förstår hon som materiella positioner «där» alienation (fremmedgjøring, red.anm.) gentemot kropp och konkret arbete utgör fundamentala inslag. Det är bara utifrån den positionen som samhället kan betraktas och begreppsliggöras på det sätt som sociologer gjort. Och det är bara utifrån den positionen som vardagslivet framstår som bestående av trivialiteter som upprepas i det oändliga och på ett kaotiskt sätt. Förstått på detta sätt är det självklart bortdefinierat som område för sociologiska undersökningar. Dorothy Smith menar att hela den sociologiska begreppsapparaten utvecklats utifrån denna, de styrande (ovanifrån) männens (utifrån) position. Sociologi är deras karta, gjorda av och för män som män och härskare.

I vems perspektiv är den privata sfären bara privat; emotionella handlingar «bara» emotionella (i motsättning till instrumentella) och reproduktion just re-produktion? Förutom att uttrycka en position och en värdering, fungerar begrepp också som riktlinjer beträffande vad som bör/kan undersökas och hur det ska göras. Begrepp som privat sfär, reproduktion och känslor fungerar som signaler, «håll dig undan», «där finns inget att hämta, bara reproduktion, privata ting, känslor...».

Dorothy Smith kritiserar också kvinnoforskningen inom sociologin för att inta liknande positioner. Kvinnoforskarna har visserligen insisterat på studier inom dessa icke-traditionella sociologiska områden, men deras angreppssätt har varit influerat av styrningsperspektivet. Ta tex kvinnors aktiviteter i hemmet. Dessa aktiviteter, och deras innebörd, har vi synliggjort genom begreppet «oavlönat hemarbete». Vi har med andra ord begreppsliggjort dem utifrån (löne-)arbetsperspektivet. Men det är

ett begrepp, och ett perspektiv, som inte passar för denna typ av aktiviteter där arbete, fritid, kärlek och service är sammanvävda. Inte undra på att vi inte kan komma överens politiskt, när inte meningsfulla begrepp för vad vi gör, har utvecklats!

Vad vi kvinnor gör då vi «mödrar» finns det följaktligen ingen begreppsapparat för inom sociologin. Sociologi tillhandahåller därmed inte de redskap som erfordras för att sätta det kvinnor gör i någon typ av sammanhang; för oss själva – som individer – men också för sammanhangen kvinnor emellan – som kollektiv. «Verkligheten» och det menings-producerande vetenskapliga (och det politiska) språket splittrar oss sålunda, i förhållande till oss själva och i förhållande till varandra. Vi «hänger helt enkelt inte ihop». I denna situation måste vi som forskare försöka konstruera de sammanhang som «verkligheten» och språket systematiskt bryter ner. Och *i det avseendet* därmed inta en position diametralt motsatt den sk postmodernistiska. Perioden för de stora manliga historierna/berättelserna är kanske (eller borde vara) över, som postmodernisterna hävdar, men ännu så länge har kvinnorna faktiskt inte fått berätta sina historier ...

Hur kan då dessa, kvinnornas, historier berättas? Dorothy Smith menar att vi ska ta utgångspunkt i kvinnors aktiviteter, vi ska med andra ord starta där kvinnorna är. Detta innebär *inte* att vi bara ska studera kvinnor eller är intresserade av kvinnor som «fenomen». Hennes syfte är inte att finna ut vad kvinnor och män *är*. Och hon är inte heller ute efter att förstå vad vardagslivet *är*, dvs betraktat som fenomen. Tvärtom menar hon att det är utifrån vardagslivet som vi ska försöka förstå samhällets struktur och funktionssätt. Hon förespråkar med andra ord en sociologi som «står i vardagslivet» och blickar runt sig och inte en sociologi som ser (ner) på vardagslivet.

Genom att starta i vardagslivet och begreppsliggöra dess relationer knyts olika analysnivåer samman, sk micro- och macronivåer, menar Dorothy Smith. Synliggöring av relationerna gör aktiviteterna begripliga för «aktörerna» och ger dem sålunda en ny och/eller annorlunda innebörd. Och detta är syftet med hennes sociologiska projekt. «Male-stream» sociologi har inget att säga, är inte brukbar för kvinnor, och det vill hon att hennes sociologi ska vara. Själv har hon använt detta angreppssätt i olika empiriska studier, bla i ett projekt om barns skolarbete. Här behandlas kön och klass som tomma kategorier som i sig inte ger några förklaringar. Först efter studier av aktiviteter i ett relationsperspektiv fylls begreppen av innehåll. Klass och kön smältes härigenom samman och behandlas alltså inte som fristående kategorier eller enheter, men som positioner som är ett resultat/summan av relationer. En förståelse av klass och kön ligger följaktligen i förståelsen av själva relationerna, det som är mellan «boxarna», och inte i slutresultatet (könet, klassen), menar Dorothy Smith.

Den sociologiska textens relationer

I «The Conceptual Practices of Power...» tillämpar hon samma angreppssätt för att förstå den sociologiska texten som sådan. Att vara sociolog innebär att man ingår i en social relation där kunskap har skiljts från kunnande (knowledge from knowing). Utforskandet blir till en generalitet (man kan forska på allt) och en specialitet (endast forskare kan forska). Som sociolog ingår man sålunda per definition i rådande styrningsrelationer, där konkret arbete skiljs från intellektuellt arbete och där detta i sin tur specialiseras. Och det är denna arbetsdelning, hävdar Smith, som ligger bak

Dorothy Smith. (Foto: Liv Mjelde)

utvecklingen av de sociologiska konventionerna för hur det samhälleliga skrives/göres till text.

De sociologiska konventionen kännetecknas av en organisering av en position/utgångspunkt i texten som separerar det samhälleliga i texten från samhället som det lever och upplevs. Detta medför för det första *positionslösa* redogörelser; alla subjekt är lika – och lika frånvarande. För det andra, redogörelser för samhället som om det kunde förstås i dess helhet; *gudsblick*, ett «fågelperspektiv» utan fågel. Dorothy Smith benämner denna konstituerande konvention för «hur man gör sociologi» för *objektifiering*. Den sociologiska texten ska dock inte bara förstås som ett resultat av sociala relationer, närmare bestämt styrningsrelationer. Den ingår också aktivt i styrningsprocessen genom att

placera läsaren i en bestämd relation i förhållande till den verklighet som beskrivs i texten. Objektifieringen placerar läsaren i «styrarnas perspektiv», hon erbjuds en «gudsblick» där lokala positioner, perspektiv och erfarenheter inte bara underordnas utan också osynliggöres.

Alternativet här till – som förutom Dorothy Smith i dag även formuleras av Donna Haraway m fl – är *positionerade redogörelser* (man talar någonstans ifrån) och *lokala kunskapsanspråk* (man talar om något avgränsat, något man kan stå till ansvar för). Föreställningen om en «priviligerad» utgångspunkt, från vilken man kan ge en «överordnad» framställning av samhället, avfärdas sålunda. Istället eftersträvas en systematisk förståelse av samhället innifrån, från den mängd utgångspunkter från vilka de sociala relationer som vi är aktiva i kommer oss tillkänna. I avfärdandet av en «priviligerad utgångspunkt» sammanfaller detta perspektiv med det sk postmodernistiska, men härmed upphör också likheterna mellan dessa båda perspektiv. Dorothy Smith är uttalat kritisk mot postmodernistiska företrädare för att de endast tar upp hur mening skapas i texten och ej problematiserar att denna mening – texten som sådan – också är en produkt av både konkreta och abstrakta sociala relationer. För Dorothy Smith handlar text sålunda inte bara om sociala relationer i texten

(mening i texten) utan också om att texten både är ett resultat av och ger upphov till sociala relationer. Genom att ta upp och problematisera sociologi som text/den sociologiska texten i ett feministiskt och materialistiskt perspektiv ger hon ett sociologiskt svar på den postmodernistiska utfordringen. Ett svar som gnistrar likt den stjärna hon är.

Karin Widerberg
Professor
Institutt for Sosiologi
Universitetet i Oslo

Litteraturreferenser

I Dorothy Smiths böcker finns flertalet av hennes mest centrala artiklar samlade. Den nedan angivna centrala artikeln ingår dock ej i någon av dessa, varför den här tagits med.

- Smith, Dorothy E. *The Everyday World as Problematic – A Feminist Sociology*. Northeastern University Press, Boston 1987.
- Smith, Dorothy E. *Texts, Facts, and Femininity – Exploring the Relations of Ruling*. Routledge, London 1990.
- Smith, Dorothy E. *The Conceptual Practices of Power – A Feminist Sociology of Knowledge*. University of Toronto Press, Toronto 1990.
- Smith, Dorothy E. «Sociological Theory – Methods of Writing Patriarchy.» I Ruth Wallace (ed). *Feminism and Sociological Theory*. Sage, New York 1989.

Uharmoniske mønstre

En presentasjon av Rosi Braidottis feministiske teori

Av *Drude von der Fehr*

Rosi Braidotti er der hvor det skjer, men hvem er hun? Hun er opprinnelig italiensk, men vokste opp i Australia. Hun studerte og tok doktorgraden i filosofi i Paris og er nå professor og forskningsleder ved «Department of Women Studies», Universitetet i Utrecht, Nederland. Braidotti har en meget bred orientering innen moderne, særlig fransk filosofi og internasjonal feministisk teori. Hun er en utpreget syntetiker; i stand til å sammenfatte mye teoretisk stoff som hun bruker til å stille klare og produktive spørsmål. Hun er modig og kompromissløs i en rekke henseender og advarer mot lettvintheter i kvinnepolitikken navn. Hun inntar delvis kontroversielle, men udogmatiske standpunkter. Som en følge av dette er hun ikke lett klassifiserbar som feminist. Tittelen på boken, *Patterns of Dissonance*, sier klart fra om hennes motsetningsfylte standpunkt. Kanskje kunne man kort karakterisere henne som en postmoderne anti-dekonstruksjonist? Hva man nå enn kaller henne; bak dissonansen ligger det en nøye gjennomtenkt fagpolitisk strategi.

Feminisme og filosofisk modernitet

Utgangspunktet for mye av Rosi Braidottis arbeid er diskusjonen rundt modernitet; Hva er det moderne? Hva er det postmoderne? Slik hun ser det faller disse spørsmålene sammen med kvinnespørsmålet.

Et utpreget trekk ved moderniteten er det som ofte blir kalt «feminiseringen» av filosofien. I doktorarbeidet *Féminisme et Philosophie*, (Université Paris I, Panthéon-Sorbonne, 1981) argumenterer

Braidotti for at «feminiseringen av filosofien», slik den har utviklet seg fra Nietzsche av, ikke er annet enn et symptom på det hun kaller den vestlige kulturs og den fallogosentriske logikkens grunnleggende sykdom. Kvinnen som modernitetens retoriske figur og den derpå følgende kvinneliggjøringen av tenkningen, synes å utgjøre et fundamentalt skritt innenfor den anti-humanismen som karakteriserer vår tid. I artikkelen «Envy: Or With Your Brains and My Looks» (1987) formulerer hun det blant annet på denne måten:

«I think that feminism and philosophical modernity can only be related in dialectical terms, that is to say in terms of power and strategy.»

Selv om humaniora og samfunnsvitenskapelig forskning har blitt tvunget til å erkjenne *begrensningene* ved de fortolkningsystemene som de betjener seg av, argumenterer hun, følger det ikke at det ikke finnes noe system, noen fortolkning eller forståelse eller noen realitet overhodet. Selv om moderne filosofi har oppdaget et *diffust område* innenfor subjektiviteten og menneskers tanke og tale, så følger det ikke nødvendigvis at det ikke lenger finnes noe sikkert vi kan si om selvet. Selv om de hundre år gamle forestillingene om subjektivitet, bevissthet og sannhet er blitt rystet riktig kraftig, betyr det ikke at disse begrepene ikke lenger fungerer. Det som trengs, sier Braidotti, og jeg er så jublende enig, er en *fornuftsbasert kritikk av fornuften*, hvor paradoksalt dette enn måtte høres. Braidotti står med andre ord fram som en slags fornuftens talskvinne overfor postmodernitetens kuriøse mannlige varianter.

Hva er det som har fått de mannlige teoretikerne til å ta inn på en slik anti-fallisk vei, spør Braidotti. Hva slags djevleutdrivelse er det de driver med når de «feminiserer» seg? Hva vil disse nye hysterikerne egentlig?

Den kritiske holdningen til bruken av kvinnemetamorforikken innen det moderne danner utgangspunkt for mye av diskusjonen i boken *Patterns of Dissonance* (1991). I all sin enkelhet er spørsmålet hvor faktiske kvinners plass er i en fragmentert postmoderne verden? Svaret er at feminiseringen av subjektet ikke nødvendigvis har noe med faktiske kvinners liv å gjøre. Dette må feminister ta alvorlig, mener Braidotti. For det finnes faktisk en felles verden av kvinner. Det finnes en sammenheng i kvinners erfaringer. En kvinnes subjektivitet er avhengig av andres kvinners tilstedevæ-

relse. Kvinner trenger hverandre for sin identitets skyld. Kvinner trenger en kollektiv identitet som ikke er dogmatisk, men som lever av og fremmer mangfold. I *Patterns of Dissonance* kan vi si at hun leter etter et felles erfaringsgrunnlag for kvinner og finner det hovedsakelig innenfor Foucault-Deleuze-tradisjonen i fransk filosofi som hun riktignok så å si leser «mot hårene». Hun sier:

«Although I have been defending right through this work the new bodily materialism of the Foucauldian-Deleuzian tradition, as opposed to the disembodied deconstructivism of Derrida, as providing useful theoretical tools for feminist reflection, I have also been arguing for a fundamental lack of symmetry between the mainstream and the feminist readings of the crisis of modernity. Whereas for the former the «crisis» stands for loss and decline, for the feminists it marks the opening-out of unexplored possibilities.» (1991, s. 276)

Hos Foucault og Deleuze finner Braidotti grunnlag for å tenke anti-cartesiansk og materialistisk om kroppen. Men for å utvikle det kvinnelige i hvert enkelt subjekt, er kvinner avhengig av å utvikle seg side om side. Kvinner trenger kollektivt hverandre. Dette betyr at kvinner trenger å bruke feminismen som makt og som strategi. Ingunn Moser sier om Braidotti i et paper til «Nordisk Arbetssymposium kring Social Konstruktion av Teknik» at:

«Braidottis forskjellsfeminisme tar som utgangspunkt forestillingen om asymmetri mellom kjønnene, og ender med et politisk og epistemologisk prosjekt for å hevde og forsvare forskjellighet som positivitet/positivt, ikke underlagt hierarkiske verdisystemer. Prosjektet er å finne måter å omgås forskjellighet på, på ikke-hierarkiske måter.» (1993, s. 7)

Braidotti ønsker å snu den såkalte modernitetskrisen til feminismens fordel.

Oppløsningen av tradisjonelle forståelsesrammer kan gi mulighet til helt ukjente «konstruksjoner», både av subjektivitet og av politisk handling.

Kroppsliggjøring av subjektet

Et hovedprosjekt for Braidotti blir å skrive subjektet filosofisk tilbake til en kroppslig, kjønnnet realitet. Kvinner lengter etter væren, sier Braidotti. En kjønnnet, kroppslig væren som kan legges til grunn for et feministisk prosjekt og en feministisk praksis. Bak ligger den seksuelle forskjellens etikk. (1987, s. 241) I artikkelen «The Politics of Ontological Difference» sier hun:

«Far from being a reactive movement of critical opposition, the feminism of sexual difference is also the active gesture of affirmation of women's ontological desire, of our political determination as well as our subjective wish to posit ourselves as female subjects, that is to say not as disembodied entities but rather as corporeal and consequently sexed beings. The sexualization and the embodiment of the subject are the key notions in what I would call «feminist epistemology» in that they provide the conceptual tools and the gender-specific perceptions that govern the production of feminist thought.»

Fokuseringen på kroppen som utgangspunkt for den kvinnelige erfaringen er i seg selv et viktig standpunkt, etter mange feministiske år med angst for biologisk determinisme. Like viktig er det at Braidotti ser på kroppserfaringen som noe som forener kvinner og danner grunnlaget for deres kunnskap og deres epistemologi og dermed også som noe som har handlingsmessige og politiske implikasjoner. Fokuseringen på den kroppslige kvinneeerfaringen fører Braidotti til kamp mot det anti-essensialistiske subjektets kroppsløshet slik man finner det for eksempel hos Derrida. Hun inn-

tar med andre ord en form for essensialistisk posisjon som ved første blick kan virke forbausende, når man tar hennes postmoderne orientering i betraktning. Men når hun snakker om hvordan «kvinnen i henne» utvikler seg side om side med andre kvinner, tilføyer hun at det å være kvinne dessuten alltid har ligget der som det hun kaller en ontologisk¹ forutsetning for subjektet (...as the ontological precondition for my existential becoming as a subject...). Man må starte med subjektivitetens kroppslige røtter, sier Braidotti.» (1987, s. 240)

Kvinneligheten er med andre ord ikke bare en strategisk, maktorientert, kollektiv aktivitet, men et ennå uløst filosofisk spørsmål, nemlig: Hva består kroppens væren som kjønn i? Har kvinners kroppserfaringer et felles ontologisk grunnlag? Og hvis de har det, hvilken filosofi kan gripe fatt i dette?

I sitt forsvar for essensialismen argumenterer Braidotti på denne måten: For å gjøre kjønnsforskjellen brukbar på det politiske plan, må feministiske teoretikere gjenforene det kvinnelige med kvinners kroppslige kjønns erfaringer, bl.a. ved å nekte å skille det empiriske fra det symbolske, det materielle fra det diskursive, eller «sex» fra «gender», sier hun. Dette prosjektet er viktig for å utarbeide et kunnskapsteoretisk grunnlag for feministisk teori og det er viktig for å legitimere feministisk politikk i sosial, økonomisk og teoretisk sammenheng, innenfor den postmoderne og post-industrielle «tilstand» som vi lever i.

Som feminister må vi svare på følgende spørsmål: Hvorfra kommer politisk tro? Hva er legitimeringsgrunnlaget for et politisk feministisk subjekt? Hva gir dette subjektet validitet? Hva gir politisk handling troverdighet? Hvor kommer politisk autentisitet fra? Gir solidaritet oss politisk troverdighet? Kan opprør fungere som grunnlag

Rosi Braidotti. (Foto: Martine van der Meer)

44 for feministisk handling? Hva med det kritiske perspektivet? Bli det oppfattet som gyldig? Hva er det som politisk sett bærer feminismen oppe, nå når det ikke lenger er

nok å ty til rettferdighets-argumenter av typen: fordi vi er kvinner er det riktig eller rettferdig at ..?

Disse spørsmålene kan vi ikke besvare.

sier Braidotti, uten at vi fokuserer på kroppserfaringen i både teoretisk og politisk lys. Finner vi andre gyldighetskriterier for feministisk handling enn rettferdighetsargumenter, for eksempel innen etikk, vil det likevel gjenstå å begrunne kjønnsdimensjonens legitimitet. Gyldighetsspørsmål eller kunnskapsteoretiske spørsmål kan ikke lenger avgjøres gjennom identitetsargumenter av typen: «Jeg vet dette fordi jeg er kvinne.» Det personlige er ikke bare det politiske, men også det teoretiske. (1989, s. 95) Vi må lære oss å tenke kroppen annerledes, for å kunne være annerledes, for å kunne handle annerledes. Kvinners erfaringer er knyttet til et felles ontologisk grunnlag. Dette grunnlaget er viktig for feministiske argumenters legitimitet og gyldighet. Men hvor finner man en filosofi som kan gi kjønn et akseptabelt ontologisk grunnlag? Hvordan lærer man seg nye tanke-strukturer? spør Braidotti. Dette er feminismens prosjekt mot år 2000. En ting er i hvert fall sikkert:

«The conceptual challenge of feminism is radically other than the project of psychoanalysis.» (Samme sted.)

Hvordan tenker hun seg da kroppen når den verken er biologisk determinert eller sosial-historisk bestemt eller tilgjengelig gjennom psykoanalytisk teori? Jo, kroppen er et slags møtepunkt mellom det biologiske og det sosiale. I artikkelen «Organs Without Bodies» sier Braidotti at den kroppen som dukker opp i det diskursive feltet som Foucaults modernitetsteori har skapt, på den ene siden er en levende organisme og en empirisk sum av adskillbare organer og kroppsdelene, hvis interaksjon kan studeres som funksjoner, adferd, osv. Denne forestillingen om kropp finnes i alle biovitenskapene og stammer ifølge Foucault, fra den kliniske anatomiens klassiske diskurs. På den andre siden er kroppen ikke bare summen av dens komponenter. Kroppen er samtidig, slik psykoanalysen under-

streker, «skjerm for imaginære projeksjoner», et sted for kamp mellom krefter og bygging av identitet. Kroppen hører med andre ord også hjemme innen en metafysisk diskusjon om subjektets eventuelle tap og enhet. Kroppen igangsetter det Braidotti kaller for «et empirisk-transcendentalt dobbeltspill». Det finnes ikke *en* kropp, og det finnes ingen konsensus mellom vitenskapene om hva kroppen er. (1989b, s. 7)

Likevel er kroppen så absolutt nærværende. Kroppen er det stedet hvor jeg daglig erfarer hva kulturen har gjort ut av de mange forestillingene om kvinnen. Jeg betaler med min egen kropp for alle de metaforer og bilder som vår kultur har funnet det passende å produsere. Metaforiseringene lever av mitt kroppslige selv, sier Braidotti:

«. . . in a process of «metaphysical cannibalism» that feminist theory helps to explain». (1989, s. 101)

Navnet «kvinne» slik det er kulturelt metaforisert, dekker ikke kvinners erfaring av seg selv. Det feministene spør om når vi nå er på vei mot år 2000, er: Hva er vi i ferd med å bli? Et mulig svar kan være: Vi er i ferd med å bli kvinnelige subjekter, men i en annen fortelling. (1991, s. 277) For å bli bevisste aktører i denne andre fortellingen, kan jeg ikke forstå annet enn at kvinner trenger en annen teori om kroppen. Braidotti sier ikke eksplisitt dette. Hun knytter heller ikke kvinners erfaring direkte til det kroppsteoretiske univers. Hun diskuterer ikke eksisterende erfaringsteorier eller knytter kropp til fenomenologi eller persepsjonsteori. Hun nøyer seg med å påvise dissonansene; skissere problemfeltet, kan vi si.

Kritikk av vår tids psyko-patologi

Feministen er en av vår tids viktigste intellektuelle. Med intellektuell mener

Braidotti, med feste i Foucault, en som både blir den praktiske kunnskapens tale-
rør og samtidig en analytiker av kulturens
skiftende kontroll-teknologier. En av hen-
nes viktigste oppgaver er å kritisere det hun
kaller vår tids psyko-patologi. En av de vir-
kelig utfordrende oppgavene for en femi-
nistisk intellektuell er å forholde seg til bio-
teknologien. Den bioteknologiske diskur-
sen berører i høy grad den seksualiserte
kroppen og dens fremtidige liv og død.
Ifølge Foucaults arbeider om seksualitetens
historie, kan man skille mellom teknolo-
gier knyttet til den reproduktive makt og
den seksuelle nytelsens praksis. Den
moderne prevensjonsindustrien har gjort
det mulig å skille absolutt mellom seksuali-
tetens reproduktive side og nytelsen. Med
moderne bioteknologi kan mennesket få
barn uten sex – reproduksjon uten nytelse.
Samtidig har markedsføringen av Aids-epi-
demien hjulpet til med å legitimere denne
teknologien på bekostning av nytelsen.
«Sex dreper» er budskapet, og da er det jo
bra at vi kan få barn på andre måter! Er det
ikke utrolig, sier Braidotti:

«... how patriarchal conservatism
always manages to re-create the optimal
conditions for its own survival? It reassets
the priority of reproductive (non) sex over
jouissance while submitting it to the impe-
ratives of advanced capitalist societies, pre-
cisely at the time in history when other for-
ces have been at work in society to re-define
sexuality differently.» (1989, s. 148)

Bioteknologiens hovedutnyttelsesområ-
der er seksualitet og reproduksjon, men
den omfatter etter hvert stadig nye områder
og har kommet til å omfatte en mengde
levende organismer. Bioteknologien har et
et rasjonelt, kalkulerende forhold til alt
levende materiale. Braidotti setter vår akti-
vitets som intellektuelle inn i en teknologi-
problematiserende sammenheng. Hun ser
teknologi-utviklingen i et psyko-patologisk
lys der kjønnsdimensjonen blir et viktig

trekk ved modernitetens teknologiske til-
stand. Populærkulturindustrien blir et vik-
tig undersøkelsesområde for å forstå
modernitetens «tilstandsutvikling». For
øyeblikket arbeider Braidotti med et bok-
prosjekt om monstre og mødre i littera-
turen, i moderne populærkulturell film,
osv.

Tanken som kreativ handling

Det er viktig for Braidotti å få fram den
positive mulighet som ligger i fremtiden.
Hennes tenkning inneholder et klart uto-
pisk trekk. Til tross for at vår tid i skrem-
mende grad er offer for tradisjonelle patri-
arkalske maktstrategier og en mannlig nar-
sissistisk jamring, insisterer hun på femi-
nismens positive endringspotensiale. I en
slik sammenheng er *tanken* av den aller
største viktighet. Men tanken er ikke det
samme som en tradisjonell rasjonalitet,
eller teori adskilt fra praksis. Inspirert av
Deleuze tenker hun seg tanken som uttrykk
for subjektets mest vitale krefter:

«... thought must be put to the service of
creation, of liberty, against the phantoms of
negativity. Therefore philosophy ought to
strive to think life on a higher level of crea-
tive activity. This presupposes a resistance
to the doctrinaire tendencies implicit in
«theory», and the rejection of the hegem-
onic model of intellection.» (1991, s. 280)

Feministene må skape mulighetsbetin-
gelsene for et nytt kvinnelig subjekt, og
kvinnespørsmålet blir et spørsmål om de
verdimessige endringene som kvinner kan
frembringe i en kultur i krise. Sivilisasjon
blir for Braidotti en form for nettverk av
samvirkende lag av relasjoner og krefter
som fungerer på konsensus-basis:

«I hope we shall be able to think multi-
plicity and lightness, speed and difference,
but also to carry the burden of our luggage:
on the one hand the historical memory of
of oppression, on the other the weight of

feminist epistemology, feminist ethics, feminist politics. Most of all, I hope the female feminists can carry this historical burden and still make the conceptual jump to the next millennium. Like the acrobats we have had to become, may we jump long and high, and still land on our own two feet.» (1991, s. 284)

For meg fungerer Braidottis teori først og fremst som en ytterst inspirerende idébank. Hun skisserer opp de helt store perspektivene. Hvor kommer vi fra? Hvor går vi hen? Hva er vår tids intellektuelle oppgaver? Hvilke enorme krefter har vi imot oss?

Hun gjør oss oppmerksom på hvilke krav som vil bli stilt hvis vi, feminister, skal være blant fremtidens viktigste problemløserne. Hun advarer mot lettvintheter, peker på mangfoldet. Hun maner til samhold i alvor og i lyst. La oss spisse hjernene og legge lekende strategier. La oss påta oss medansvaret for å skape fremtiden! Men kan vi, feminister, både bære med oss vår undertrykkelseshistorie og hoppe, begrepsmessig, elegant inn i det neste tusenår?

Man kan bli visjonær av å lese Braidotti, men de konkrete faglige problemene, de må man løse selv, enhver innen sitt område. Til tider må jeg innrømme at jeg blir irritert og får lyst til å ryste henne kraftig. Hva mener du egentlig? Kan du i himmelens navn ikke en gang konkretisere! Men nei, Braidotti er

åpenhetens postmoderne politiker. Her er ingen oppskrift. Vi må greie oss selv.

Drude von der Fehr
Stipendiat
Senter for kvinneforskning
Universitetet i Oslo

Noter

1. «Ontologi» betyr vanligvis «lære om det som er». Her snarere i betydningen *grunnleggende*. Red. anm.

Bibliografi

- Braidotti, Rosi. «Envy: or With Your Brains and My Looks» i Jardine, Alice og Smith, Paul (red.). *Men in Feminism*, Routledge, New York og London 1987.
- Braidotti, Rosi. «The politics of ontological difference» i Brennan, Teresa red. *Between Feminism and Psychoanalysis*. Routledge, London og New York 1989a.
- Braidotti, Rosi. «Organs Without Bodies», *Differences* 1,1 1989b.
- Braidotti, Rosi. *Patterns of Dissonance. A study of women in contemporary philosophy*. Polity Press, Cambridge 1991
- Braidotti, Rosi. «Re-Figuring the Subject». Upublisert artikkel gjengitt i *Kvinnens erfaring; Kropp og makt*, kompendium 3/92, Senter for kvinneforskning, Oslo 1992.
- Moser, Ingunn. «Politikk, språk og kjønn i postmoderne konstruksjoner», paper til Nordiskt arbets-symposium kring social konstruktion av teknik, 18-19.2.1993. Team T, Universitetet i Linköping.

Carol Gilligan – kvinners moralske stemme

Av Hildur Ve.

Det er bare 11 år siden Carol Gilligans bok *In a Different Voice* kom ut. Likevel kan vi spørre om hvor aktuell den er i dag. Hildur Ve drøfter Susan Faludis kritikk av Carol Gilligan i boka *Backlash* og hevder at hun skyter over mål. Hildur Ve går inn på Carol Gilligans seneste arbeider om jenters utvikling fra 11- til 16-årsalderen, og viser hvor politisk spennende disse arbeidene er.

Det er fristende å innlede denne fremstillingen av Carol Gilligans arbeid med en bemerkning om hvor fort verden forandrer seg, selv om det lyder banalt. Hennes bok «*In a Different Voice*» kom ut for bare 11 år siden i 1982. Den vakte uhyre stor oppmerksomhet og er publisert i et større antall enn de fleste andre kjente bøker skrevet av feminister. Men den tilhører allerede historien. Med det mener jeg at den innsikt den ga da den ble publisert, på noen måter virker litt enkel i dag. Mellom 1982 og 1993 ligger den postmodernistiske kritikken av alle forsøk på å avdekke universelle sannheter om kjønnsforskjeller. Utover på 80-tallet skrev flere kjente kvinneforskere om hvordan forskjeller innenfor gruppen av menn og gruppen av kvinner er større enn forskjellen mellom dem. Sandra Harding utga *The Science Question in Feminism* hvor hun bl.a. problematiserer det hun definerer som «standpoint feminism» – d.v.s. en oppfatning om at kvinner har en særegen, høyverdig moral-oppfatning ut-

viklet med grunnlag i kvinners erfaringer med omsorgsarbeid (Harding 1986). Mot slutten av perioden utga Susan Faludi «*Backlash – the Undeclared War against American Women*» (Faludi 1991). Her angriper hun bl.a. Carol Gilligan for å ha lagt noe av grunnen til dette tilbakeslaget gjennom sin presentasjon av data om kvinners relasjons- og ansvarstenkning. Selv har Gilligan i sine seineste arbeider vært opptatt av hvordan det er mulig å styrke motstandspotensialet hos unge jenter m.h.t. ikke å bøye av for mannsdominerte konvensjoner og motarbeide vold og krig.

Jeg skal drøfte Gilligans bok om kvinners stemme (voice) i forhold til den tiden som lå forut for utgivelsen, for å sette den inn i en sammenheng hvor også norske feministiske bidrag trekkes inn. Jeg skal videre drøfte Faludis kritikk. Til sist skal jeg komme inn på ett av de nyeste arbeidene til Carol Gilligan og se dette i forhold til senere tids debatt om teorier om jenters utvikling.

Likhet og forskjell

I beskrivelser av hvordan kvinner har arbeidet politisk har kvinnelige historikere og statsvitere vist til et viktig skille (Wikander 1992): Ett syn går ut på at kamp om like rettigheter for menn og kvinner bygger på at kjønnene er like, d.v.s. har like gode evner på alle livets områder, – mens et annet syn går ut på at kvinner skal ha samme rettigheter som menn til å delta i utdanning, lønnet arbeid og politikk fordi de har særegne erfaringer og verdier som samfunnet har bruk for. I Sverige blir denne forskjellen fanget opp i begrepene «jämställthet» og «särart».

Da den nye kvinnebevegelsen vokste frem på 70-tallet kom kravet om lønnet arbeid for kvinner sterkt i fokus. Kvinner kunne bare oppnå likestilling gjennom en form for selvstendighet som bygget på økonomisk uavhengighet av menn. Kvinneforskere avdekket store ulikheter mellom kvinner og menn i arbeidsmarkedet både m.h.t. typer jobber, lønn, sikkerhet i jobben, og hvilke former for makt og prestisje som var knyttet til dem. Ulike teorier ble fremsatt for å finne årsakene til disse forskjellene. Det ble bl.a. fokusert en del på hvorfor kvinner var mindre konkurranseorienterte enn menn. Kjønnssrollesosialisering var én type forklaring – psykologiske barrierer en annen. Innenfor utdanningsforskningen ble det fremsatt påstander om at gutter var mer instrumentelle, mens jenter var ritualister. Felles for de ulike teoretiske bidragene var en oppfatning om at jenter og kvinner måtte forandre seg, skjerpe seg og velge mer som menn gjorde.

Mot slutten av 70-tallet brøt det så frem en forståelse hos en rekke norske kvinneforskere om at vi måtte slutte med å finne feil og mangler hos kvinner – d.v.s. drive elendighets-forskning – og gå over til å undersøke jenters og kvinners handlemåter på deres egne premisser – d.v.s. utvikle ver-

dighetsforskning. Begreper som ansvars- og omsorgsrasjonalitet ble utviklet for å fange opp og bedre forstå kvinners tenkesett. Den mannlige motsetningen ble betegnet ved begrepet «teknisk begrensende rasjonalitet» (Sørensen 1982, Ve 1983). I denne perioden utkom Gilligans bok og ble et verdifullt tilfang for alle som var opptatt av å få større innsikt i kvinners spesielle måte å forholde seg til verden på, grunnlagt i deres særegne erfaringer og verdioppfatninger.

Moralutvikling hos barn og ungdom

I boka «In a Different Voice» tar Gilligan, som er utviklingspsykolog, opp til diskusjon Jean Piagets og Lawrence Kohlbergs teorier og forskning om moralutvikling hos barn og ungdom. Et av Gilligans hovedpoeng er at i all forskning som har vokst frem innenfor dette området, har fokus vært på gutters tenkesett. I den grad jenter har vært trukket inn i forskningen, har deres svar på spørsmål om moralske dilemmaer ikke passet helt inn i modellene om stadier i moralutvikling. På skalaene for modenhet scorer jentene derfor lavere enn guttene på samme alderstrinn. Disse resultatene vil Gilligan problematisere. Hun starter med å gi en spennende og instruktiv fremstilling og drøfting av synet på kvinner innenfor ulike psykologiske teorier, og legger bl.a. stor vekt på Nancy Chodorows videreutvikling av Freuds teori om oedipuskomplekset. Hun trekker også frem Martina Horners teori om kvinners redsel for å gjøre suksess (fear of success). Horner mente at det som gjorde det vanskelig for kvinner å nå frem til full likestilling med menn, var at kvinner blir engstelige i konkurransesituasjoner. Mens de vanlige reaksjoner hos menn er å håpe på å vinne eller være redde for å tape, fant Horner at unge

kvinner er redde for å vinne. Dette mener hun henger sammen med at unge kvinner er redde for å bli avvist som ukvinnelige dersom de seirer i konkurranse med menn.

Gilligan viser imidlertid til at nyere forskning på dette området finner at det var spesielle konkurransesituasjoner som gjorde kvinner urolige: De fant seg ikke til rette i situasjoner hvor en persons seier skjedde på bekostning av en annens tap. I sin videre diskusjon fokuserer Gilligan på ulikheter mellom jenters og gutters lekeatferd. Gutter er mer opptatt av å holde leken i gang og drøfte lekens regler, mens jenter er mer opptatt av å opprettholde relasjoner til andre jenter, selv om det fører til at leken bryter sammen. Gutter synes de har rett til å vinne, og til å fryde seg over sine individuelle seire så fremt de har overholdt reglene. Fordi jentene er mer opptatte av å opprettholde gode relasjoner, vil de oppleve den andres sorg over å tape som forstyrrende. Dette er en annen og mer komplisert forklaring enn den Martina Horner fremsetter. Den bygger på ett av hovedpoengene i Gilligans bok, som går ut på at rammen om og grunnlaget for kvinners tenkesett er samhörighet (interdependence, connection). Gilligan utdyper hva hun legger i dette begrepet gjennom å presentere og drøfte data fra en rekke undersøkelser hun har gjennomført om moralutvikling – delvis både med kvinner og menn, delvis bare med kvinnelige informanter.

Amy og Jake

Det mest berømte eksemplet fra Gilligans bok dreier seg om hennes tolkning av svarene til to 11 år gamle barn, Amy og Jake, som de ga da de ble bedt om å forholde seg til et av de moralske dilemmaene fra Kohlbergs test om moralutvikling. Dilemmaet dreier seg om hva de synes ektemannen Heinz bør gjøre: Skal han stjele en medisin som koster 1000 dollars – som han

ikke har råd til å kjøpe, og som apotekeren ikke vil selge billigere – for å redde sin dødssyke hustrus liv?

Jake resonnerer seg frem til at det er riktig av Heinz å stjele medisinen, fordi et liv er mer verdt enn 1000 dollars. Han mener at en dommer vil innse dette, og gi Heinz svært kort fengselsstraff. Gjennom forskjellige typer tillegsspørsmål kommer de underliggende premisser i Jakes tankegang frem. Hans oppfatning går ut på at det er samfunnsmessig enighet omkring moralske verdier som gjør det mulig for en person å vite hva som er riktig å gjøre. Dessuten kan en person forvente at andre også kjenner – og godtar – disse verdiene. Når psykologene innenfor Piaget-Kohlberg-tradisjonen vurderer Jakes måte å forholde seg på, legger de vekt på at han er kommet til et stadium hvor han kan tenke igjennom et dilemma på en logisk måte, og at dette frigjør ham fra å stole på autoritetenes vurderinger. Han kan selv finne frem til løsninger på problemet. Det øverste stadiet i modellen som Kohlberg har utviklet, innebærer en prinsipiell forståelse av rettferdighet (fairness) som hviler på en frittstående logikk om likhet og gjensidighet i mellommenneskelige forhold. Jake er ikke helt nådd opp til dette nivået, men han er klart på vei dit.

Med Amy er det annerledes. Hun leter etter andre måter å løse problemet på enn at Heinz skal måtte stjele medisinen. For det første tenker hun lenger frem i tid enn Jake gjør, og er redd for hvordan det vil kunne gå: Kona kan bli bra hvis Heinz stjeler medisinen, men kan blir syk igjen og da er kanskje Heinz i fengsel. – Hun mener Heinz og hustruen burde snakke ut om saken, og da vil de kanskje finne ut en måte å skaffe penger på. Men Amy tar også opp apotekerens måte å forholde seg på, og mener at dersom noen har en medisin som vil holde andre i live, er det ikke riktig å nekte å gi den til en syk person fordi om

denne ikke har penger nok. Hun tenker ikke så mye på apotekerens individuelle rettigheter. Dilemmaet for henne er bl.a. at hun synes apotekeren burde reagere annerledes. Hun mener også at han kanskje ikke helt har forstått alvoret i situasjonen. Der- som Heinz kunne forklare apotekeren hva som sto på spill, ville han senke prisen, eller la Heinz betale senere.

Omsorgs- og rettighetsmoral

Gilligan understreker at Amy konstruerer problemet helt annerledes enn Kohlberg har gjort. Amy går ikke med på det underliggende premisset om at mennesker handler som enkeltindivider i forhold til sine individuelle rettigheter. For Amy består verden av bånd mellom mennesker (connections) som ikke bygger på systemer av logiske regler slik Jake ser det, men på relasjoner og samhörighet.

Et av Gilligans motiver for å gå nøye inn på akkurat dette eksemplet er å avdekke hvordan Amys oppfatninger og reson- nementer ikke passer inn i Kohlbergs moral- nivåmodell. Hun blir av scorerne plassert på et lavere utviklingsnivå enn Jake. Det mener Gilligan ikke er riktig. Hun hevder at den verden Amy kjenner er annerledes enn den som framtrer i Kohlbergs modell: «Hennes verden er en verden av samhörighet og psykologiske sannheter hvor opp- merksomhet på bånd mellom mennesker framtinger innsikt om ansvar for andre og nødvendigheten av å svare på andres behov» (min oversettelse). Gilligan hevder at Amys vurderinger har sitt grunnlag i omsorgsetikk (ethic of care) mens Jakes tenkesett er grunnlagt på rettighetsetikk (ethic of rights).

Gjennom resten av boka utdyper Gilligan dette temaet på ulike måter, og viser at disse begrepene er brukbare i analyser av for-

skjeller i tenkemåter mellom menn og kvinner. Hun skriver flere steder at begge kjønn har tilgang til begge former for moral. Det går videre frem enkelte steder i boka at hun mener at menn utvikler omsorgsmoral på et seinere stadium i livet enn kvinner. De tenker mer i forhold til samhörighet mellom mennesker og ansvar for andres ve og vel når de er kommet midt- veis i livet, og har lagt karrierejaget bak seg.

Susan Faludis kritikk

Når Susan Faludi kritiserer Gilligan, med utgangspunkt i boka *In a Different Voice*, mener hun at ved å fokusere på forskjellene mellom kvinner og menn, og samtidig fremheve den kvinnelige omsorgsmoralen – har Gilligan gitt ammunisjon til alle dem i USA som i løpet av de siste 10 årene har kritisert feministenes kamp for likestilling. Det som skjedde i det amerikanske samfun- net i løpet av 1980-tallet var at feministenes likestillingskamp ble skyteskive for ulike forskere, politikere og mediafolk av begge kjønn. Fokus ble dreiet bort fra rettferdig- hetstankegang og rettet mot kvinners mulighet for å bli lykkelige. Ekteskap og mødreskap ble fremstilt som alle kvinners viktigste målsetting og som den egentlige meningen med kvinners liv. Slike drein- ger i politikken har forekommet i tidligere historiske perioder. Kvinneforskere vil alltid måtte løpe en risiko for at de som har makt til og interesse av å definere kvinners natur og situasjon, kan mistolke og fordreie forskningsresultater slik at de passer til deres ideologi i øyeblikket.

Faludi mener imidlertid at Gilligan ved sin forskning og tolkning, når hun under- streker forskjellene mellom kjønnene så sterkt, rokker ved selve grunnlaget for like- stillingskampen, nemlig at kvinner er like – like dyktige – som menn. Faludi forsøker å yte Gilligan rettferdighet ved å peke på at

dette på ingen måte har vært Gilligans hensikt og at hun har beklaget den måten hennes forskning har blitt brukt og misbrukt på. Faludi mener imidlertid at Gilligan burde ha vært mye mer forsiktig i sin presentasjon av data. Dessuten kritiserer Faludi datagrunnlaget ut fra nyere forskning og hevder at Gilligan presser sine tolkninger om kjønnsforskjeller for langt.

Selv om jeg finner mye av stoffet i Faludis bok spennende, og mener at den gir et viktig bidrag til å forstå hva som har skjedd med kvinnekampen i USA – og forsåvidt delvis også i Norge – mener jeg at angrepet på Carol Gilligan er urimelig. Først og fremst mangler Susan Faludi en historisk dimensjon i sin kritikk, i og med at hun ikke tar opp hvordan situasjonen var før Gilligan ga ut boka i 1982. Som jeg har nevnt ovenfor, og som Gilligan påpeker i bokas første kapittel, hadde mye av kampen innenfor kvinneforskningen dreiet seg om å finne nye teorier å vurdere kvinner ut fra som bygget på kvinners egne erfaringer og tenkesett. Innenfor menns samfunnsforskning hadde kvinner vært lite i fokus. Ofte var informantene bare menn, og dersom kvinner ble tatt med, ble deres handlingsmønstre vurdert ut fra at det menn gjorde og tenkte var malen. Kvinnene ble derfor ofte oppfattet som avvikere. Sett ut fra en slik vinkel var det en modig innsats Gilligan gjorde. Hun brøt med en tradisjon innenfor sitt fag hvor kjønnsnøytralitet hos mannlige forskere var en implisitt forutsetning som ikke hadde blitt problematisert. I og med at f.eks. Lawrence Kohlberg ikke stilte spørsmålstegn ved det underforståtte verdigrunnlaget i sine teorier og modeller, kom verdier som samhörighet og omsorgsmoral til å bli usynlige eller tolket feil.

Den moralske utviklings både-og

I en nylig publisert artikkel drøfter Hanne

Haavind bl.a. Carol Gilligans bok og påpeker hvilken forskjell det innebærer når en forsker bryter med konvensjonen om kjønnsnøytralitet i menns forskning, og problematiserer informantenes kjønn i undersøkelsen av innholdet i hva kvinner og menn forteller om sitt syn på moralske dilemmaer (Haavind 1992). Haavind drøfter hvordan Gilligans resultater i stor grad har blitt tolket som om kvinner har andre egenskaper og interesser enn menn. Dette har ført til en feilaktig oppfatning om at Gilligan beskriver vesensmessige, grunnleggende forskjeller mellom kjønnene. I motsetning til f.eks. Susan Faludi fremhever Haavind hva som har vært Gilligans hovedbidrag. Hun har gitt innsikt i hvordan det psykologiske moralbegrepet, slik det var utviklet av Piaget og Kohlberg, innebærer en avgrensning av forståelsen av individuell frihet fra ansvar for andres ve og vel. En slik avgrensning tjener til å underkjenne den typen erfaringer mennesker gjør i posisjoner som kvinner ofte innehar.

Dersom en går dypere inn i Gilligans drøfting av jenters og kvinners måte å forholde seg på overfor moralske dilemmaer, blir det tydelig at mange av informantene strever med å finne frem til hva som er riktig å gjøre. Mange av de valgsituasjonene de er stilt overfor tvinger dem til å avveie hensyn til egen, selvstendig utvikling og hensynet til andre. Gilligan skildrer hvordan kravet fra omgivelsene om snillhet og selvpoffrelse (self-sacrifice) oppleves veldig sterkt av hennes kvinnelige informanter. I og med at hun har undersøkt tenkesett hos ulike aldersgrupper, og at hun også har fulgt noen av informantene over tid, får Gilligan frem hvordan mange av dem arbeider seg fremover i sine refleksjoner fra å være opptatt av en hovedregel om at en ikke må såre andre gjennom sine handlinger og må skyve hensynet til egne fremtidsmål til side – til også å forsøke å innarbeide hensynet til egen selvutvikling

Carol Gilligan.
(Foto: M.K. Kelly)

i sine resonnementer over moralske dilemmaer.

Gilligan diskuterer hvor komplisert denne utviklingen er for mange kvinner. Det dreier seg både om å kunne forholde seg til et moralsyn basert på individuelle rettigheter, og evne til å foreta selvstendige avgjørelser – og å ha innlevelsesevne og ta ansvar for hvordan ens handlinger virker på andre mennesker. Mange av informantene gir uttrykk for at det er enklere bare å la seg flyte med, og leve opp til konvensjonene, d.v.s. kravet om å være snill og selvopppofrende – enn å leve med det evige dilemmaet om å balansere mellom omsorgsetikk og individuell rettighetsmoral. Men de forteller også om hvor viktig det har vært for dem etter hvert å forstå at de må ta selvstendig ansvar for sine egne valg og leve med den innsikten at det ikke finnes entydige løsninger. I alle moralske valgsituasjoner må en både ta hensyn til den aktuelle kontekst – og til universelle regler. Etter min mening inneholder disse deler av Carol Gilligans bok en mye rikere og mer innsiktsfull diskusjon enn det bildet som er skapt av den i den etterfølgende debatten.

«Confident at 11 – mute at 16»

Etter at «In a Different Voice» kom ut, har Carol Gilligan arbeidet sammen med en gruppe forskere ved Harvard Graduate School of Education hvor hun er professor. Hun har fortsatt å arbeide med omsorgs- og rettighetsmoral, og har sammen med sine medarbeidere utarbeidet et forskningsmetodisk opplegg for hvordan man kan tolke svarene på etiske dilemmaer både ut fra en «voice of care» og en «voice of justice» (Gilligan & al. 1989). Hun har også arbeidet med det hun definerer som «a voice of resistance», d.v.s. en «motstandsstemme» hos jenter. Hun har drevet forskning ved flere skoler for jenter og delvis arbeidet sammen med lærere for å utvikle metoder for å styrke jenters motstandspotensiale.

7. januar 1990 hadde The New York Times Magazine en reportasje om Carol Gilligans forskning om jenter, som hadde tittelen «Confident at 11 – mute at 16». I samtaler med Gilligan og hennes medarbeidere på Harvard går det frem at jenter

i 11-årsalderen har en klar oppfatning av verden, er trygge på sin egen kunnskap, synger ut om hva de mener og gir ærlige skildringer av sine forhold til andre mennesker, både om hva som er bra, og hva de føler seg såret over. I løpet av årene frem til 16-årsalderen skjer det en forandring. Gilligan hevder i intervjuet med henne at det ser ut til å oppstå en krise som henger sammen med krav og begrensninger jenter møter fra omgivelsene. Det spesielle budskapet som jenter oppfatter er: «Keep quiet and notice the absence of women and say nothing». Den selvstendigheten og motstanden mot autoriteter som er så tydelig hos jenter i 11-årsalderen, har nå gått under jorda. Det typiske svaret fra jentene på 16 er: «Jeg vet ikke, jeg vet ikke». De vet ikke lenger det de har visst.

Forskergruppen rundt Carol Gilligan har arbeidet med jenter fra ulike sosiale lag og etniske grupper, og det blir fremhevet i denne artikkelen at det kan se ut til at svarte jenter ikke går inn i den samme utviklingen som er beskrevet ovenfor. Forskerne mener dette kan henge sammen med at disse jentene kjenner voksne svarte kvinner som har måttet ordne opp og ha hovedansvaret for familien og som er mye mer fremtredende som kulturbærere for de svarte jentene enn hvite kvinner er for hvite jenter.

Fra politisk til psykologisk motstand

I 1990 ga Carol Gilligan ut artikkelen «Joining the resistance» hvor hun drøfter sin forskning med unge jenter og sine erfaringer fra denne forskningen (Gilligan 1990). Som vanlig i alle Gilligans arbeider, trekker hun inn litterære eksempler for å utdype og underbygge sine slutninger. Gilligan fremhever at hun ønsker å drøfte grunnleggende politiske aspekter ved jenters utvikling.

Hun mener å finne en tendens til at 11-årige jenter viser *politisk* motstand når de insisterer på å vite det de vet og i å syng ut om dette. Etter hvert som jenter går gjennom puberteten utvikler de en *psykologisk* motstand i form av at de nøler med å vite det de vet og er redde for å fortelle om sin kunnskap, for det vil kunne ødelegge deres forhold til andre mennesker og true deres egen overlevelse.

Kunnskapen som 11-årige jenter har og som de snakker rett ut om, dreier seg om kroppen, om mellommenneskelige forhold og om de fremherskende verdiene i verden. Et hovedpoeng for Gilligan er at jenter er mot vold og krig. Hun siterer bl.a. et utdrag fra Anne Franks dagbok: «... Soldiers and warheroes are honored and celebrated, explorers acquire immortal fame, martyrs are revered, but how many will look upon a woman as they would upon a soldier? ... Women are much braver, much more courageous than soldiers, struggling and enduring pain for the continuance of humankind, than all the freedom-fighting heroes with their big mouths!» Gilligan bruker også andre tekster for å vise hvordan jenter og kvinner er mot krig.

Gilligan fremhever at det utfordrende dilemmaet for alle som skal oppdra jenter er hvordan jenter på en og samme gang skal kunne bli innlemmet i det som i alt overveiende grad er mennenes verden og samtidig stå på utsiden av den og stille seg kritisk til måten menn leder samfunnet på. 11-årige jenter viser store evner til å opprettholde et dobbelperspektiv – de vet hva de voksne synes de bør gjøre, men bøyer seg ikke for de voksnes syn. I årene som følger etter legges det et hardt press på jenter for at de skal falle inn i den vestlige verdens tradisjon: «Without changing the human conversation». En av de kloke 12-åringene blant Gilligans informanter hevder at når dette skjer, blir rammeverket usynlig og en behøver ikke tenke lenger.

Gilligan beskriver og analyserer kostnadene ved det som skjer i årene fra 11 til 16 år for jenter ved å fremheve at det som virker akseptabelt for 11-åringene – å snakke ut om forskjeller i meninger, å bli sint, å gå inn i konflikter, å slåss, å ha både snille og slemme tanker og følelser – blir mer og mer problematisk og farlig. Å opptre slik 11-åringene synes går an, skaper for 16-åringene en risiko for å bli utestengt.

Hvordan det er å være 11

Gilligan drøfter hvordan kvinnelige lærere skal forholde seg til unge jenter dersom de skal ta på alvor at overgangen fra 11 til 16 er en viktig og krisepreget fase i jenters liv. Hun beskriver sitt arbeid ved en privat jenteskole, hvor de fleste elevene kommer fra hvite middelklassehjem. Etter å ha drøftet en av hensiktene med sitt opplegg som er å øke den politiske bevisstheten både hos elever og lærere, spør Gilligan om kanskje kvinner har glemt hvordan det var å være jente? Hun peker på at det er flere måter en kvinnelig lærer kan møte sine elever på: De kan forsøke å fremtre som perfekte rollemodeller innenfor den konvensjonelle oppfatningen av hvordan en voksen kvinne skal være. Dette vil imidlertid innebære å skape en viss distanse til jentene fordi lærerne må være i stand til å skjule sinne og bedrøvelse.

En annen måte å være på er å huske hvordan det var å være jente på 11 år, hvor godt det er å snakke rett ut, hvor viktig det er å ha nære vennskaper og hvor viktig ny kunnskap er. Kvinnelige lærere kan kanskje våge å lære jenter i puberteten at de kan fortelle hva de skjønner og vet, uten å risikere å bli helt alene. Kanskje slike lærere kan makte å få jenter utover 11-årsalderen til å opprettholde sin motstandskraft og rette den utover, i stedet for innover mot seg selv. Og kanskje kan jenter som forblir politiske

gjennom puberteten arbeide for en ny måte å ordne livet på i verden.

Gilligans seineste arbeider

I de seineste arbeidene har Carol Gilligan både snevret inn og utvidet perspektivet i forhold til de temaene hun tok opp i boka «In a Different Voice». Hun arbeider med unge jenter, og sammenligner ikke med gutter på samme alderstrinn. Hun har ikke forlatt problematikken omkring omsorgsetikk og rettferdighetsmoral, men utvidet sin undersøkelse til også å gjelde jenters eventuelle politiske motstandspotensiale i forhold til å forandre verden henimot større vekt på omsorgsmoral. Hun har tatt seg ad notam tidligere kritikk og gjør rede for både etnisk tilhørighet og sosial bakgrunn m.h.t. sine informanter.

Med hensyn til postmodernistisk kritikk av tendenser til å utvikle universelle sannheter vil nok Carol Gilligan fremdeles kunne rammes av denne. På den store konferansen om «Girlhood» (det er nesten umulig å oversette dette uttrykket; «jentedom» virker for oppkonstruert) i Amsterdam i juni 1992, kalt «Alice in Wonderland», rettet mange av hovedinnlederne kritikk mot oppfatningen om universelle utviklingsstadier. Selv om Gilligan påpeker at hennes data gjelder jenter fra høyere skikt i USA, viser hennes bruk av mange litterære sitater i argumentasjonen at hun mener hennes analyse av utviklingen hos jenter fra 11 til 16 år gjelder utover denne gruppen.

På konferansen i Amsterdam var det videre et hovedpoeng i mange av innleggene at det ikke er mulig å forstå unge jenters handlemåter og tenkesett i dag med utgangspunkt i voksne kvinners tidligere erfaringer. De nye generasjonene konstruerer sin identitet først og fremst i forhold til jevnaldrende og til media. For så vidt antyder Carol Gilligan noe av det samme når

hun problematiserer hvorvidt voksne kvinner kan være lærere for unge jenter m.h.t. å utvikle deres motstandspotensialer. Men nettopp hennes fokusering på verdien av dette potensiale ville sannsynligvis bli utsatt for sterk kritikk av de postmodernistisk orienterte deltakerne på «Alice in Wonderland»-konferansen. De fremhevet at voksne kvinner ikke kan forutsette at deres egne verdier skal gjelde for unge jenter. Tittelen på konferansen var valgt for å illustrere jenters rett til å stille spørsmål ved alle verdier utviklet i tidligere generasjoner.

Imidlertid var ikke alle deltakerne på konferansen enige med de aller mest ytterliggående dekonstruksjonistene. For min egen del mener jeg Carol Gilligans nyeste arbeider representerer spennende og utfordrende perspektiver. Hun tar de unge jentene på alvor og ønsker å gi dem «voice». Hun gjør rede for sine egne teoretiske utgangspunkter og for sine verdimeslige preferanser. Slik sett stiller hun seg for hogg, samtidig som hun ikke etterlater sine lesere likegyldige. Hun er fremdeles en viktig bidragsyter til den feministiske for-

ståelsen av jenters og kvinners tenkesett og moral.

Hildur Ve
Professor
Sosiologisk institutt
Universitetet i Bergen

Litteratur

- Faludi, Susan. *Backlash*. Crown publishers, New York 1991.
- Gilligan, Carol. *In a Different Voice*. Harvard University Press 1982.
- Gilligan, C., Ward J. & Taylor, J.(red). *Mapping the Moral Domain*. Harvard University Press 1989.
- Gilligan, Carol. Joining the Resistance. I *Michigan Quarterly Review*, 1990, 29, No.4.
- Harding, Sandra. *The Science Question in Feminism*. 1986.
- Haavind, Hanne. Vi måste söka etter könets förändrade betydelse. I *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1992, nr. 3.
- Sørensen, Bjørg Aase. Ansvarsrasjonalitet. I H. Holter (red). *Kvinner i fellesskap*. Universitetsforlaget 1982.
- Ve, Hildur. Likhetsidealer i velferdsstatens skole. I M. Haavelsrud og H.H. Hartvigsen (red). *Utdanning og likhetsidealer*. Aschehoug 1983.
- Wikander, Ulla. International Women's Congresses, 1878-1914. I: Maud Edwards & al. *Rethinking Change*. HSRF, Stockholm 1992.

Moa Martinson och erfarenhetens estetik

Av Anne Heith

Moa Martinsons roman *Mor gifter sig* från 1936 är första delen av en trilogi. De andra delarna, *Kyrkbröllop* från 1938 och *Kungens rosor* från 1939, ska inte tas upp i den här artikeln som ska handla om *Mor gifter sig*. Frågor om genre, litteratursamhälle och värdering ska diskuteras med utgångspunkt från texten. Hur ska, eller kan, den läsas? Flyter genretillhörigheten mellan självbiografi, proletär utvecklingsroman och kvinnoskildring? Vad kan sägas om verket som ideologisk produkt? Vilka allmänpolitiska och könspolitiska implikationer innehåller det?

Tolkad med utgångspunkt från text-externa faktorer öppnar romanen en förbindelse-länk mellan samhälle och text. En sådan faktor, som läsarens roll, bidrar till att förstärka förbindelselinjen med verkligheten i och utanför verket. För att inte tala om kanonbildningens problematik. Hur kommer det sig att *Mor gifter sig* fått så skiftande omdömen i olika litteraturhistorier?

En teoretisk bas för de perspektiveringar som just lyfts fram – belysningen av förhållandet mellan texten och text-externa faktorer som samhälle, kön och ideologi – finns i arbeten av Marcuse och Habermas. 60-talets ideologiska omsvängning med en relativisering av vetenskapen som följd kan ses som en utgångspunkt vid framlyftandet av ett författarskap som Moa Martinsons. Särskilt Jürgen Habermas' arbeten spelar här en central roll för den marxistiska och feministiska ideologikritiken.

Var kommer då Moa Martinsons roman *Mor gifter sig* konkret in i bilden? Var placerar den sig i kartläggningen av hur trådarna löper mellan text och samhälle?

Relation i det personliga

Moa Martinson var själv socialist och kvin-nopolitiskt medveten. När hon skriver gör hon det som kvinna och som representant för arbetarklassen. Solidariteten med arbetarkvinnorna är ett fundament i romanen *Mor gifter sig*. Givetvis har detta betydelse för hur hon skriver, dvs den retoriska utformningen, liksom för ämnesvalet. Det har också betydelse för tonen, som karakteriseras av engagemang, ironi, medkänsla och uppröslusta. Den tänkta läsare som författaren underförstått vänder sig till är någon som är beredd att acceptera

huvudpersonen Mias erfarenhetssfär. Moa Martinsons estetik kan sägas vara en erfarenhetens estetik. Som grund för hur och vad hon skriver finns erfarenheter av hårt arbete för dem som står lägst socialt. I romanerna är det de dubbelarbetande arbetarkvinnorna som utför det allra hårdaste slitet.

Erfarenhetens språk

Denna erfarenhetens estetik har betydelse även för språket. Moa Martinson har i *Mor gifter sig* inte medelklassakademikerns prosa som måttstock. I stället hävdar hon det egna språket som är förbundet med den egna bakgrunden och de erfarenheter hon gjort. Moa Martinson var autodidakt med erfarenhet av livet på samhällets botten. Det är dessa erfarenheter som format hennes språk och som ligger till grund för stoffet och miljöerna i hennes romaner. Vad Moa Martinson delvis gör, är alltså att hon hävdar ett annat språk och andra erfarenheter, än de manliga 30-talisterna och textförfattarkollegan Agnes von Krusenstjerna som är en samtida kvinnlig 30-talsepiker.

I pocketutgåvan av *Mor gifter sig* finns ett förord av Moa Martinson som ger en referensram för hur texten ska uppfattas. Moa Martinson upprättar här en pakt med läsaren. Det som följer är inte att uppfattas som dikt utan som verklighet. En identifikation mellan Moa Martinson och romanpersonen Mia etableras. Moa använder själv beteckningen «biografi» om verket. Eftersom hon fastslår att hon själv är berättaren och mot bakgrund av att hon själv är den mest centrala personen, är beteckningen «självbiografi» mer träffande.

En självbiografi?

Är då *Mor gifter sig* en självbiografi? Det

beror på hur man definierar genren. En traditionell definition är att en självbiografi ska handla om sin egen författare. Den är jagets genre. I den självbiografiska berättarsituationen sammansmälter två roller. Den som berättar är samtidigt den berättelsen handlar om. Identitet råder mellan berättare och författare. Philippe Lejeune har i det inflytelserika verket *Le pacte autobiographique* beskrivit hur rollerna fördelas i meddelandesituationen. Då författaren påtar sig identiteten med berättaren ingår hon i en pakt med läsaren. Pakten innebär att författaren kommer att berätta en reell historia. Den självbiografiska paktens är sedan styrande för läsningen av verket. Är den ingången, väntar sig läsaren att det som står i boken överensstämmer med verkligheten enligt Lejeune.

Läst som självbiografi har ett verk som *Mor gifter sig* klart didaktiska värden. I boken *Självbiografi, kultur, liv* från 1992, skriver Johnny Kondrup att självbiografien är «ett meddelande om vad som är möjligt att göra på denna världs villkor». Meddelandekaraktären är något som är påfallande i *Mor gifter sig*. På en nivå utgörs verket av en inventering av de möjligheter som står till buds för en flicka under de villkor som råder i Mias sociala miljö. Vare sig man ser verket som en verklig eller fiktiv självbiografi innebär den en tolkning av ett livslopp. Författaren har genom det urval som gjorts före skrivprocessen skapat ett sammanhang, ett mönster, som knappast entydigt framträder i det verkliga livet. Det sammanhang Moa Martinson skapat i sitt verk hänger nära samman med hennes speciella erfarenheter och bakgrund.

Ett annat sätt att se på självbiografien har framförts av dekonstruktionisten Paul de Man som förkastat självbiografien som egen genre. Enligt de Man är självbiografien i stället en läsart och förståelseform. Enligt detta synsätt går det inte att skilja på självbiografi och fiktion. Då det är fråga om en

Moa Martinson. (Foto: Julius Grape)

läsart kan alla texter läsas som självbiografier.

Dessa olika sätt att se på självbiografien kan vara av intresse då det gäller att precisera vad *Mor gifter sig* är för slags verk. Vad man kommer fram till beror på vilka teorier man stöder sig på.

Det kollektiva och det personliga

Då det gäller synen på sig själv, dvs på berättaren i verket, anges redan i förordet att Mia Stenman, som Moas alter ego heter, är en typisk representant för en klass. Det sägs att «det avsnitt av min mors och mitt liv som visas upp här i boken är inget säreget. Det var gemensamt för hundra tusentals mödrar och barn i landet». Det är alltså en

typisk representant för ett kollektiv som Moa Martinson vill skildra. En tydlig social indignation märks i beskrivningen av romanprojektet då Moa gör sig till taleskvinna för kvinnorna och barnen bland de allra fattigaste som aldrig «någon från svenska kungatronen före och under det skede som skildras i denna bok» märkt.

Att det jag som ger röst åt innehållet i *Mor gifter sig* tillhör samhällets botten förstärks ytterligare i dikten «Våra mödrar» som står före själva romanen: «vi voro de oäkta barnen, våra mödrar var ogifta kvinnor». Givetvis innebär det en politisk och ideologisk markering att på detta explicita sätt ange berättarjagets sociala tillhörighet och underklassperspektiv. Moa Martinson ger inte ett ögonblick sken av att vara neutral.

En markering av könspolitiskt slag ligger i att huvudpersonen är en flicka. Bland 30-talets manliga, proletära självbiografier för Moa Martinson fram ett kvinnligt perspektiv. Som förebilder finns Maxim Gorkijs trilogi om Alexis. Paralleller finns även till andra självbiografiskt färgade proletära utvecklingsromaner, som Martin Andersen Nexös *Pelle Erobreren* och Ivar Lo-Johanssons *Godnatt, jord*, liksom Vilhelm Mobergs böcker om Knut Toring.

Drömmen om ett eget hem

Mor gifter sig börjar med att den snart sju år gamla huvudpersonen Mia för första gången i sitt liv får ett hem tillsammans med sin biologiska mor. Genom analepser (tillbakablickar) får vi reda på att Mia tidigare bott inackorderad i olika fosterhem. Det är genom att modern gifter sig med arbetaren Albert Stenman som hon får möjlighet att ha dottern boende hos sig. Handlingen omfattar två år. Under denna tid flyttar familjen sju gånger. Själva «storyn», den kronologiska serien av händelser, består av

ett antal flyttningar, med byten av arbetsplatser för föräldrarna och skolor för Mia. Den orsakslag som styr det som händer kan sammanfattas som att det är moderns och Mias dröm om ett stabilt, eget hem som ständigt gäckas av den hårda sociala verkligheten och styvfadern Albert Stenmans smak för sprit och förbindelser utanför äktenskapet.

Nu – då – i framtiden...

Som berättare i verket fungerar Mia. I förordet etableras en identitet mellan författaren Moa och berättaren Mia. Eftersom berättaren i berättandets stund är en vuxen kvinna skulle man kunna vänta sig att perspektivet är den vuxnas tillbakablickande på något som redan avslutats. Så är inte fallet i *Mor gifter sig*. Perspektivet är i stället ofta tvåfaldigt då barnets sätt att se och uppfatta flikas in i den vuxna kvinnans berättelse. Detta perspektiv finns med redan i inledningen. Berättelsens jag, dvs Mia/Moa, återger med det oförstående barnets synvinkel dubbelmoralen i den biologiske faderns handlande då hon konstaterar att «det lär vara stor skillnad på att gifta sig och på att bli far». En liknande medveten naivism då den vuxnas synvinkel temporärt ersätts av den sjuåriga flickans finns i inledningens reflektion över sexualitet och moderns havandeskap. «Jag såg att min mor blev tjock och ful, men jag förstod ingenting. En dag hade hon slutat på fabriken.» Insprängt i den sammansatta diskursen finns även den vuxna berättarens reflektioner i nuet, t ex då hon konstaterar apropå rullgardinsmönster att: «Det har skrivits mycket om mönstren på de gamla rullgardinerna på både vers och prosa. Jag tror också de var en viktig faktor, när det gällde att sätta barns fantasi i rörelse.» På det retoriska planet blandas alltså flera diskurser. Det finns en socialrealistisk diskurs som

ger en skildring och analys av samhällsförhållanden och det finns två subjektiva, psykologiska diskurser som ger flickan Mias och den vuxna berättarens synvinklar.

Växlingen mellan barnets och den vuxnas perspektiv medför också skiftningar i temporaliteten. Romanen inleds med att berättaren i nuet ser tillbaka på det förflutna. «Jag minns så väl dagen, mor gifte sig.» Här hålls nuet och det förflutna i sär. Berättaren befinner sig i nuet medan episoden som ska skildras finns i det förflutna. I nästa styckes inledning har en förskjutning ägt rum. I satsen «Men nu skulle mor gifta sig» har berättarens nu ersatts av den förflutna episodens nu. Skiftningar mellan berättarens nu och handlingens nu återkommer texten igenom. Då bröllopsepisoden nu har etablerats som berättelsens nu, görs en proleps, dvs framåtblick i tiden, då Mia säger om moderns halsband att «Jag fick halsbandet sedan.». Omedelbart därefter skiftar nuet till att sammansmälta med berättarens nu då Mia talar om att «Jag har kvar det än». Tidsplan, berättarperspektiv och diskurs skiftar sedan boken igenom för att på ett alogiskt sätt gestalta nuets, det förflutnas och framtidens möjligheter ur barnets, den vuxnas och ur ett samhälleligt perspektiv.

Den socialrealistiska diskursens miljöer är industriarbetarmiljön i Norrköping och statarmiljön på Östgötaslätten. Det är i dessa miljöer som Mias mor sliter för att tjäna till mat och husrum för sig och dottern. Den opålitlige styvfadern är i det sammanhanget inget att räkna med. Genom Mias perspektiv markeras redan i romanens inledning en antagonism mot styvfadern. Synvinkeln är det svartsjuka barnets då fadern hotar mor-dotter-konstellationen.

Manligt – kvinnligt

Könpolariseringen upprätthålls romanen

igenom. Ebba Witt-Brattström skriver i avhandlingen *Moa Martinson. Skrift och drift i trettioalet*:

«I stort sett allt manligt är i böckerna synonymt med egoism, superi, sexuell driftsutlevelse, lättja, opålitlighet, kärlekslöshet och snuskighet/lortaktighet. (...) Kvinnorna profilerar sig genom att negera de manliga egenskaperna och stå för själv-uppoffring, allmoderlighet, nykterhet, sexuell återhållsamhet, flit, hederlighet, kärleksfullhet och renlighet.

Denna karakteristik är tillspetsad, inte ens Mias mor skildras som odelat positiv, men den pekar ändå på en grundläggande polaritet i texten. På ett plan framställs kvinnor som absoluta motsatser till män och som moraliskt överlägsna. Samtidigt är det påfallande hur de «överlägsna» kvinnorna dras till de «hopplösa» männen. Överlägsenheten inbegriper alltså inte att männen elimineras ur kvinnornas liv, utan att de finns som storningsmoment i en potentiell idyll.

Utopi och verklighet

Mot den utopiska drömmen om ett kvinnosamhälle balanseras i romanens slut den politiska realiteten. Flickan Mias utveckling består bl a i att hon mot en regressiv kvinnoutopi ställer möjligheten av aktivt politiskt engagemang. I detta skede börjar Mia se styvfadern med andra ögon. Det är tal om strejker och politisk aktivitet:

«–Jag har min bok, sa min styvfar och tog fram en liten tunn röd bok mitt på gatan och visade mor. Jag förstod att det var en mycket viktig bok.

–Jag har min bok, mig kommer de inte åt.

En bok, en viktig bok som kunde skydda folk. Min styvfar blev mer och mer annorlunda, tyckte jag. Han var inte alls lik den, som jag tyckte så illa om. Det var mer luft och rymd omkring honom än om mor. Och här gick han med en underlig bok.»

Boken det är tal om är en fackföreningsbok. Styvfaderns delaktighet i en politisk sfär som är främmande för modern, framstår nu som något eftertraktansvärt för Mia. I Mias utveckling skymtar möjligheten av ett inträde i en politisk sfär som ersättning för drömmen om symbios med modern och hemmets utopi. Den svart-vita könsopolariseringen är med andra ord inte total. I romanens slut blir det i stället något av en omsvängning då det som tidigare var vitt blir svart och vice versa.

Vems kanon?¹

När det gäller skiftande bedömningar av *Mor gifter sig* kan dessa kopplas till ideologikritiken och frågan hur en litterär kanon bildas. Tittar man i olika svenska litteraturhistorier är det påfallande hur olika man kan se på Moa Martinsons författarskap. Här ska två exempel nämnas.

I Gunnar Brandells *Svensk litteratur 1870-1970* band två från 1975, presenteras Moa Martinson som en mindre betydande författare. Tydligt är att Brandell inte uppskattar det han uppfattar som Moa Martinsons subjektivitet. Han säger om hennes självbiografiska romaner att de är berättade på ett «konstlöst och ofta kaotiskt sätt». Han fortsätter med att konstatera att det inte råder «något tvivel om att Moa Martinson som författarinna når högst i de böcker, där hennes jag hålls på avstånd». Avslutningsvis fastställer han att Moa Martinson «hade kunnat bli en verklig diktare, om den påträngande verkligheten hade lämnat henne tillräcklig ro».

En helt annan karakteristik av författarskapet får man om man går till *Kvinnornas Litteraturhistoria* från 1981. Barbro Backberger, socialist och feministisk litteraturvetare, placerar in Moa Martinson bland vår kulturs stora epiker – Dickens, Balzac och Faulkner. Moa Martinsons klasstillhörighet och klassmedvetande betonas,

liksom erfarenheten av hårt arbete. Visst nämner Backberger att «man märker att det brister i hennes teknik», men detta hindrar inte att Moa Martinson placeras bland världslitteraturens stora episka diktare.

Författarskapet som bedöms är det samma – men omdömena som levereras går vitt isär. Tydligt är att de båda litteraturvetarna som uttalat sig har helt olika litteratursyn och förväntningshorisonter. Genom att göra olika perspektiveringar grundade i skilda estetiska ideal kommer de fram till i stort sett motsatta omdömen. Detta är teoretiskt intressant då det klart visar giltigheten i den sena Frankfurtskolans vetenskapskritik. Brandell är skenbart saklig och objektiv i det han skriver, men det är uppenbart att hans omdömen inbegriper att subjektivitet, spontanitet och förankring i en yttre, hård verklighet nedvärderas. Backberger däremot tillämpar en omvänd estetisk måttstock. Enligt henne fungerar Moa Martinsons skildringar av klassbetingade erfarenheter av arbete, liksom av proletärkvinnors erfarenheter, som positiva motbilder. Att erfarenhetsförankring och ideologisk skärpa var viktiga för Moa Martinson personligen framgår tydligt av hennes förord:

«... behövde min mors liv, mitt eget och miljoner andra anonymas liv i vårt land vara så hårt och svårt trots djupaste fred, trots hårt arbete och ivrig, aldrig upp-

hörande jakt efter arbete som knappast gav mat för dagen?»

Den konstsyn som kan utläsas ur förordet anger klart att personligt förankrad erfarenhet och ideologi ingår som grundläggande komponenter i *Mor gifter sig*. I den erfarenhetsetetik som tillämpas sammansmåler text, individ, samhälle och ideologi.

Anne Heith
Amanuensis
Nordisk institutt
Universitetet i Bergen

Note

1. En «kanon» vil her si rettesnor eller regel, hva som er anerkjent som gyldig i et fag. (Red.anm.)

Litteratur

- Backberger, Barbro. «Samhällsklass och kvinnoliv – en studie i Agnes von Krusenstjernas och Moa Martinsons författarskap». Ur *Kvinnornas Litteraturhistoria*, Stockholm 1981.
- Brandell, Gunnar. *Svensk Litteratur 1870-1970 2*, Stockholm 1975.
- Kondrup, Johnny. «Självbiografen. En traditionalistisk genrebekrivning». Ur *Självbiografi, kultur, liv* (red. Tigerstedt, Roos och Vilko), Stockholm 1992.
- Lejeune, Philippe. *On Autobiography*, red. Paul John Eakin, Minneapolis 1989.
- de Man, Paul. «Autobiography as De-facement». Ur *The Rhetoric of Romanticism*, New York 1984.
- Martinson, Moa. *Mor gifter sig*, Stockholm 1990.
- Witt-Brattström, Ebba. *Moa Martinson. Skrift och drift i trettioalet*, Stockholm 1988.

Hvit kvinnelig lærer i et svart mannsdominert universitetsmiljø

Av Birgit Brock-Utne

Disse refleksjoner bygger på erfaringer fra fire og et halvt år som professor ved Universitetet i Dar es Salaam, Tanzania, fra 1987 til 1992. Fra 1989 til 1991 var Brock-Utne også bestyrer av Institutt for pedagogisk psykologi, noe som medførte tilstedeværelse i en uendelighet av administrative møter på alle mulige plan i universitetshierarkiet.

I en akademisk stab på noe over tretti personer var vi bare to hvite, to «wazungu» som vi ble kalt på swahili. Den andre «mzungu» var en hvit brite som var sendt av British Council som en del av deres «language support» prosjekt. Han viste seg meget sjelden blant oss og var aldri på de daglige te-pausene der all konversasjonen foregikk på swahili. I instituttrådsmøtene var jeg den eneste hvite og den eneste kvinnen tilstede. I fakultetsrådsmøtene fra sommeren 1989 til sommeren 1991 var vi to kvinner tilstede, tanzanianske Naomi Katunzi og jeg. Naomi Katunzi, som nylig var hjemkommet fra Canada med sin doktorgrad, var blitt oppnevnt til prodekanus med hovedansvar for undervisningen. Det foregikk mye stygg baktalelse av henne av den grunn. Da jeg ønsket å gå ut nokså sterkt og argumentere mot at jeg selv skulle bli valgt til bestyrer for det nystartede Instituttet i Pedagogisk Psykologi siden jeg var hvit, sa Naomi til meg: «Vær så snill og ikke gjør det. Når

noen ikke ønsker deg som leder av Instituttet, er det nok mer fordi du er kvinne enn fordi du er hvit. Går du imot å ta ledervervet, vil det gjøre det helt håpløst for meg i fakultetsrådet. Da vil jeg bli eneste kvinne der. Du har jo selv sett hvor vanskelig det er å kjempe for å få flere kvinnelige ansatte her eller for de kvinnelige studentenes kår. For min skyld, for de kvinnelige ansatte og studenters skyld må du ta imot valg til bestyrerstillingen. Jeg håper inderlig du blir valgt.» Jeg ble valgt. Naomis resonnementer skal jeg komme tilbake til.

Kvinneforskergruppa WED

De første par årene jeg arbeidet ved Universitetet i Dar es Salaam var det to andre kvinnelige ansatte i den akademiske staben. De dro begge i løpet av de to første årene for å ta sine doktorgrader henholdsvis i Canada og i USA, men før de dro hadde vi klart å danne kvinneforskergruppa

WED (Women, Education, Development). Gruppen ble dannet i mai 1989. (Brock-Utne 1991b) Den ble omtalt i *Nytt om Kvinneforskning* i 1991. (Wiig 1991). Gruppas første leder var Mwajabu Possi. Da Mwajabu dro for å gjennomføre sine doktorgradsstudier i USA i januar 1990, overtok Selina Mushi som leder. Året etter dro Selina til Canada for å påbegynne sine doktorgradsstudier. Naomi Katunzi var imidlertid som nevnt kommet tilbake med sin doktorgrad og en god porsjon selvtillit samt trening i å ta ordet i kjønnsblandede forsamlinger. Hun ble gruppas tredje leder på to år. Jeg var hele tiden sekretær og penge-sanker, prøvde å finne fram til donorer som ville støtte vår nydannede kvinneforskergruppe. Jeg sa allerede ved første møte fra at jeg ikke ønsket å være leder av gruppa, ønsket ikke å være den som stod fram utad. Jeg ønsket å spille en igangsettende og støttende rolle. Jeg gjorde mye av organisasjonsarbeidet til å begynne med, bygde opp vårt store arkiv, førte vår omfattende korrespondanse.

Vi snakket swahili på styremøtene og man roste meg for å kunne «kata kiuno» (rulle med hoftene) når jeg danset, sa at jeg var en av dem. Slik følte jeg meg ofte også når vi var sammen, især når vi bodde sammen, alle bar «khanga» og spiste «ugali» (en slags tjukk grøt laget av hirse) med fingrene. Likevel visste jeg at jeg ikke var en av dem. Jeg tilhører en hvit og privilegert rase, en rase som fortsatt undertrykker mennesker i den tredje verden. Dette var et forskernettverk som skulle fungere også etter at jeg dro min vei, et nettverk for tanzanianske kvinneforskere. Jeg kunne ha en støttende funksjon, gjøre grovarbeid. Jeg skulle ikke lede. Jeg tenkte bevisst på de diskusjoner vi hadde hatt i vestlige land om menn som ønsket å engasjere seg i kvinnebevegelsen, i kvinnekampen, i kvinneforskningen. Vi hadde ønsket dem velkommen, men i mer støttende roller. Greenham

Common-kvinnene hadde vedtatt at menn kunne hjelpe til med barnepass, men fikk ikke gå inn i ledelsen av denne fredsbevegelsen startet av kvinner. Man var redd for at mennene da lett ville overta, ville være dem som ble intervjuet på tv og i aviser, de som syntes. I WED vedtok vi at vi gjerne samarbeidet med menn på våre forskningsprosjekt, men at det i styret skulle sitte bare kvinner. Det viste seg å være et lurt vedtak, for etter hvert som vi fikk økonomisk støtte til våre prosjekter var det stor interesse fra våre mannlige kollegers side for å være med. Det var ikke måte på hvor mange av dem som nå hevdet at de var særlig opptatt av den kvinnelige elevmassens utdanningsatferd.

I løpet av de første par årene utførte vi fire større forskningsprosjekt (Brock-Utne og Possi 1990, Kassimoto, Puja og Mushi 1991, Mosha 1990, Sumra og Katunzi 1991) og arrangerte en større konferanse om kvinner og utdanning. (Brock-Utne og Katunzi 1990, Brock-Utne og Katunzi 1991) Som naturlig var for et nyutdannet nettverk av kvinnelige utdanningsforskere var vi først og fremst opptatt av situasjonen til de kvinnelige universitetsansatte, til de kvinnelige studentene og de kvinnelige skoleelevne. Det er også enkelte sider ved disse tre kategoriene av tanzanianske kvinners situasjon jeg her ønsker å vie en del oppmerksomhet.

Det er sider som falt meg særlig i øynene med min norske og feministiske bakgrunn. Før jeg går inn på disse sider vil jeg derfor stille spørsmålet om hva denne bakgrunnen hadde å si for hva jeg oppfattet og hvordan jeg ble oppfattet.

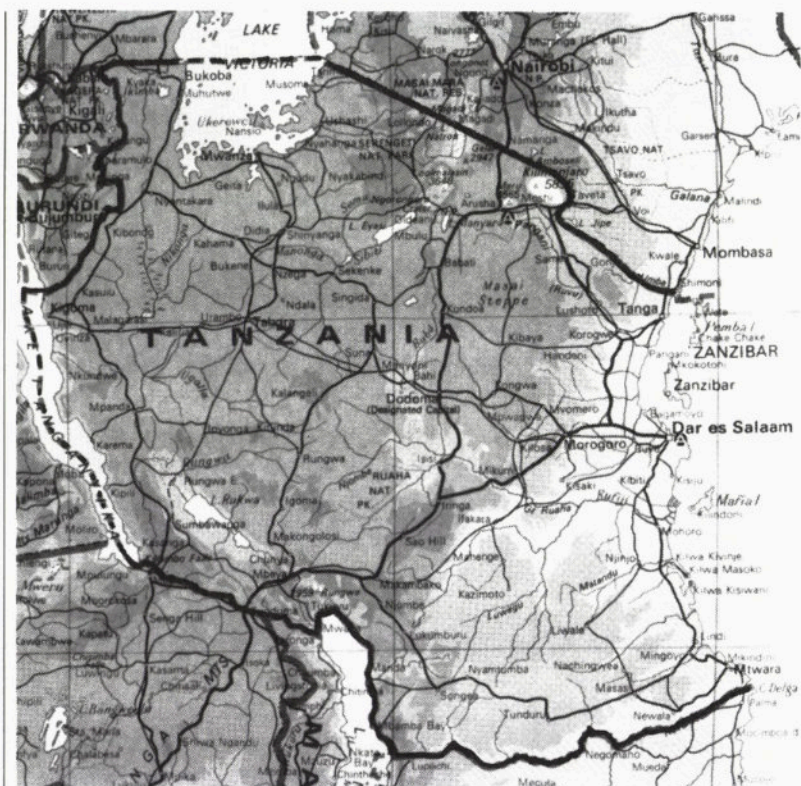
Til Tanzania som norsk feminist

Jeg kom til Tanzania som feminist, som en som hadde tilhørighet i norsk kvinnebevegelse og som var opptatt av den globale

kvinneundertrykking. (Bl.a. Brock-Utne 1989a, 1989b, 1991a, 1992.) Faglig hadde jeg brukt mange år av mitt akademiske liv på å studere jentenes og kvinnes situasjon i det norske utdanningsverk. (Bl.a. Brock-Utne og Haukaa 1980, Brock-Utne 1985.) Det var meget av den kvinneundertrykking jeg opplevde i Tanzania som jeg gjenkjente fra mitt hjemlige miljø. Det gjaldt normer om at menn skulle få føre ordet i kjønnsblandede forsamlinger, usynliggjøring av kvinners innsats, hvordan kvinner ble satt til å gjøre det ulønnede arbeidet og hadde dårligere økonomi enn menn, samt mye mindre tid til egen disposisjon. Men her var det som å se gjennom et forstørrelsesglass på de undertrykkelsesfenomen vi hjemme hadde analysert oss fram til. Mange av fenomenene og mekanismene var de samme, men undertrykkelsen var kraftigere, sterkere. Delvis tok den andre former, var ikledd en annen kulturell habitt.

I min pedagogiske forskning hadde jeg også vært opptatt av den deltakende observatørs rolle. (Brock-Utne 1981.) Jeg var ofte klar over at jeg gjennom mine fire og et halvt år ved Universitetet i Dar es Salaam var både deltaker og observatør. Jeg deltok på lik linje med mine kolleger i all undervisning, administrasjon, eksamensarbeid, veiledning av lærerkandidater ute i de vide-regående skolene. Jeg bodde i samme rom som en av mine kvinnelige kolleger i seks uker. Vi følte der og da den fullstendige kvinnesolidaritet, at det ikke fantes barrierer mellom oss. Vi kunne betro oss til hverandre som kvinner gjør om ektemenn og andre menn, barn og svigerfamilier, ekte-skapelig samliv, menstruasjoner og fødsler. Ukene vi bodde sammen i Morogoro har gjort oss til venninner for livet. Det var uker hvor vi mer eller mindre bevisst begge to prøvde å gjøre oss så like hverandre som mulig. Vi moret oss med å gå i maken «khanga» etter arbeidets slutt, vi gikk sam-

men hver dag og handlet på markedet, laget mat sammen, snakket bare swahili sammen, lærte av hverandre, prøvde å forstå hverandres bakgrunn. Vi delte likt på diettgodtgjøringen der NORAD-reglene egentlig tilsa at jeg skulle ha fem-seks ganger mer enn henne. Diettgodtgjøringen skulle stå i forhold til det vi tjente. Siden jeg tjente så meget mer enn henne for å gjøre samme jobb (jeg fikk min vanlige norske universitetslønn), vanligvis kunne selge min arbeidskraft dyrere enn hun gjorde, måtte ha en bedre boligstandard når jeg var ute og reiste, siden jeg hadde både bil og PC som ikke skulle bli stjålet, ble jeg også, som hvite eksperter flest, belønnet med høyere diettgodtgjøring enn min svarte medforsker. Vi prøvde å løsrive oss fra denne tenkingen, skape oss seks uker av kvinnefellesskap der ikke rase eller klasse fantes. Jeg lærte uendelig meget om tanzaniansk kultur i disse ukene, lærte å forstå meget som gjaldt tanzanianske kvinners hverdag, lærte meg at mine vestlige feministiske briller trengte korreksjoner. Jeg lærte meg hvordan en del av normene for dannet atferd for en afrikansk kvinne stod i sterk kontrast til den atferd som var nødvendig for å hevde seg i det akademiske miljø. Mens vestlige feminister gikk på bøllekurs og lærte seg selvhvedelsesteknikker, måtte en afrikansk kvinne som ikke ville ha hele storfamilien imot seg, gå langt forsiktigere fram. Normen om at kvinner ikke skal snakke i kjønnsblandede forsamlinger og i alle fall ikke argumentere mot menn, ble opplevd som meget sterk og vanskelig å sette seg opp imot. Jeg opplevde også storfamiliens avgjørende betydning for den enkelte kvinnelige ansattes arbeidsvilkår – på godt og på vondt. På godt ved at de store barnepassproblemene, som alltid dukker opp hos oss når en kvinnelig akademiker med små barn vil videreutdanne seg, ikke fantes på samme måte her. Så vel kvinnelige som mannlige kolleger etterlot

ektefelle og mindreårige barn i Afrika i årevis mens de videreutdannet seg i Vesten. Den videre utdanning, som regel på doktorgradsnivå, ble sett på som nødvendig for å heve familiens så vel som nasjonens status. Og storfamilien med «mama mdogo» (mors yngre søster) og «mama mkubwa» (mors eldre søster) stilte opp som barnepassere.

Men storfamilien, og det gjaldt som regel mest svigermor, kunne by på problemer med sterk kritikk av en svigerdatter som heller ville videreutdanne seg enn å sette flere barn til verden. Hun kunne også blande seg sterkt inn i sønnens familie med å komme drassende med små barn hun hevdet tilhørte slekten og som svigerdatteren fikk være fostermor for. I Tanzania finnes det ingen annen måte en svigerdatter kan svare på en slik henvendelse enn med ordene: «karibu» (velkommen). Slik hjelper det ikke så meget om den akademiske kvinne ved hjelp av godt kjennskap til fami-

lieplanlegging har begrenset sitt eget barnetall sterkt. Hun vil da i stedet få en bråte nieser, nevøer og andre unge fjernt relaterte slektninger som del av husholdet.

Hvordan ble jeg oppfattet?

Min solidaritet kom nokså snart til å ligge hos de kvinnelige studentene og hos mine kvinnelige kolleger. Jeg følte ofte der at jeg ble satt pris på fordi jeg var meg, fordi jeg var kvinne, var feminist. Det at jeg var kvinne og især støtter kvinner var viktigere for mine kvinnelige kolleger enn den styrke eller ulempe jeg måtte ha av å være hvit. Jeg hadde ofte følelsen av at min rase og hudfarge var uvedkommende i samværet med dem. En annen og typisk afrikansk dimensjon kom imidlertid inn, min alder. Jeg var eldre enn mine kvinnelige kolleger og hadde av den grunn krav på å bli vist

respekt. Hver gang de så meg var det første de sa til meg: «Shikamo, Prof.» (det betyr: «jeg vil vaske dine føtter.»), hilsenen som en yngre gir en eldre for å understreke den eldres verdighet. Og jeg svarte smilende: «Marahaba» (gjør det sju ganger). Det var hyggelig å bli møtt med denne hilsenen som kom alle eldre til del, nokså uansett status. Også de mannlige studentene og de av mine mannlige kolleger som var yngre enn meg, hilste meg på denne måten. Men her følte jeg oftere at det faktum at jeg var hvit kunne være både en fordel og en ulempe. Noen argumenterte mot meg bak min rygg med at jeg ikke burde bli valgt til bestyrer siden jeg var hvit. Det kunne virke som om kolonitiden snek seg inn igjen, som om man ikke hadde kvalifiserte tanzanianere som like godt kunne ledet Instituttet. Og man hadde jo tanzanianere som kunne overta. Det ble også en tanzaniansk mannlig kollega som overtok ledelsen av Instituttet da jeg dro. Men stort sett virket nok det at jeg var hvit og i gode materielle kår sammenliknet med mine kolleger som en fordel for meg. Wilhelm Aubert (1961) forklarer norske kvinners utdanningsatferd med at det «sosiale handicap» det er å være kvinne kan kompenseres ved å ha andre ressurser, f.eks. velsituerte foreldre. Jeg hadde, især blant mine mannlige kolleger ved Universitetet i Dar es Salaam, ofte følelsen av at min hudfarge og sosiale bakgrunn ga meg en styrke på en dimensjon som på mange måter kunne oppveie det sosiale handicap det er å tilhøre «det annet kjønn.» Jeg opplevde forventninger til meg om at jeg skulle bruke mine forbindelser til NORAD for å skaffe midler til trykking av Instituttets publikasjonsserie, at jeg skulle skaffe forskningsmidler til kolleger, gå i forbønn for dem i NORAD for å skaffe dem mulighet til å dra på faglig-vitenskaplige reiser til andre land. Jeg følte disse forventningene sterkt og klarte også å få overført en del midler til mitt fakultet. Da steg forventningene om

hjelp enda mer. Ofte ble jeg kalt «mama mlezi» (den gode mor som sørger for avkommet) eller «mama sukari» fordi jeg flere ganger hadde forsynt mine kolleger med sukker til teen. Man laget en storstilet fest for meg da jeg dro, med taler, overrekkeelse av gaver og dans og tok alt opp på et videobånd. Dekanus understreket sterkt i talen sin hva jeg hadde bidratt med av materielle ressurser til fakultetet samt oppbyggingen av kvinneforskergruppa WED.

De kvinnelige universitetsansatte

Som allerede nevnt, var antallet kvinnelige ansatte i akademiske posisjoner ved Universitetet i Dar es Salaam meget lavt. I det akademiske kollegium var vi i mesteparten av de to årene jeg satt der bare to kvinner. Helt mot slutten ble en kvinne oppnevnt som Chief Academic Officer, den høyeste posisjon noen kvinne hadde hatt ved Universitetet i Dar es Salaam. De kvinnelige universitetslærerne følte seg ofte diskriminert og syntes det var nødvendig å få til en kvinneorganisering for å ivareta kvinners interesser på universitetet. Den første kvinnegruppa som ble startet bar sterkt preg av en hvit amerikansk kvinne, Majorie Mbili-nyi, som kom til Tanzania rundt tjue år før meg og der giftet seg med en tanzanianer. Hun arbeidet først på Pedagogisk Institutt, men kom med sin radikalisme og især vestlige feminisme i klar konflikt med kollegiet ved Instituttet, fikk bli overført til Institute for Development Studies (IDS) og grunnla der IDS women's group. Da denne gruppa begynte å få mange penger, kom de i konflikt med ledelsen av IDS som ville bestemme over pengene. Det største prosjektet, Women Research and Documentation Project (WRDP) løsrev seg da fra IDS. Seinere ble WED dannet ved Pedagogisk Fakultet samt en kvinnejussgruppe ved juridisk fakultet.

Kvinner som steg i gradene ble lett ofre for bakvaskelse med seksuelle overtoner. Fenomenet kjente jeg hjemmefra. Den kritiske debatt-tonen som var norm på de ukentlige forskningsseminarene på Fakultetet brøt sterkt mot normen for riktig atferd for en afrikansk kvinne. Mine kvinnelige kolleger hadde valget mellom å unngå å bryte med denne normen og forbli stille eller å bryte med den, uttrykke seg og regne med å bli stemplet som maskulin og vestlig påvirket. Det siste var det nok noe i, for det var gjerne først etter at de kvinnelige ansatte kom tilbake fra sine doktorgradstudier i USA eller Canada at de greit tok ordet i kjønnsblandede forsamlinger.

Mine kvinnelige kolleger opplevde å ha hele ansvaret for matlaging og barnepass. De kunne dele noe med kvinnelige slektninger, men deres ektemenn så ikke husarbeid og barnepass som noe som angikk dem. Mine mannlige kolleger hevdet at menn ikke hadde noe på et kjøkken å gjøre. Det var kvinnens domene. Dette var del av afrikansk kultur og hadde intet med kvinneundertrykking å gjøre. Dette var mine kvinnelige kolleger ikke enige i. Når kvinnen var i lønnet arbeid utenfor hjemmet og til og med innenfor en akademisk karriere med stadige krav om publisering og forskning, når man ikke hadde råd til lønnet hjelp hjemme og storfamilien ikke over alt lenger bodde sammen og var så stor, så var det nødvendig at mennene tok sin del av ansvaret for hjemmet. Mennene så det ikke slik. (Se Brock-Utne 1989b)

Mine kvinnelige kolleger var ellers utsatt for usynliggjøring av sitt akademiske arbeid, ikke så ulik den nordiske kvinnelige faglitterære forfattere har blitt til del. (For en analyse av et nylig svensk eksempel, se Brock-Utne 1992b.) De ble utsatt for baktalelse og latterliggjøring, også dette kjente strategier innen nordisk kvinneundertrykkelse. (Se Ås 1981, ss.42-74.) Men her hadde mannssamfunnet nok en strategi

som kunne brukes meget effektivt mot kvinner som trosset den afrikanske mannskulturs normer. En slik kvinne kunne anklages for å drive med hekseri, «uchauwi». Og fikk man først heksestempelet på seg, var det vanskelig å bli kvitt. Anklagen ble ikke framsatt åpent og spesielt ikke overfor en «mzungu». Den ble brukt i det skjulte og spredd fra mann til mann i fakultetsklubben over noen øl. Den var vanskelig å gripe fatt i, håpløs å argumentere mot. Vi kom til den konklusjon at slike beskyldninger var blitt rettet mot en kvinnelig kollega da det viste seg umulig å få henne ansatt ved mitt institutt til tross for at vi trengte henne, hun var topp kvalifisert og det ikke fantes noen saklig grunn til å motsette seg hennes ansettelse.

De kvinnelige studentene

Det var ikke lett å være kvinnelig student ved Universitetet i Dar es Salaam. I 1979 utgjorde kvinnene 27 % av studentmassen i Tanzania. I 1983 hadde denne andelen sunket til 19.6 %. I 1987 hadde andelen kvinnelige studenter sunket ytterligere til 15.2 %. Siden ble det en svak stigning til 17.1 % i 1989. Kvinnene utgjorde 10.8 % av studentmassen ved de tekniske høyskolene i 1983. I 1988 var prosentdelen sunket til 5.1. I 1989 var her en svak stigning til 7.1. Dersom ikke ekstra tiltak blir satt i gang, er det sannsynlig at andelen av kvinnelige studenter igjen vil synke med den privatisering av universitetssektoren som Verdensbanken har tvunget Tanzania inn på.

Det er flere grunner til at kvinneandelen av studentmassen er så lav. Hovedgrunnen finner vi i den dårlige utbygging av studie-plasser for jenter i den videregående skolen, især av plasser som gir den riktige kombinasjonen for å gå videre på Universitetet. Dessuten finnes det igjen en god del holdninger om at høyere utdanning ikke er

noe for kvinner, især ikke innenfor ingeniørfag og teknologiske fag. Mange foreldre er også redde for å sende sine døtre til Universitetet der en fri omgang med mannlige studenter tilhørende andre stammesamfunn lett kan finne sted. At det især gjennom de siste ti år har funnet sted en mobbing av de kvinnelige studentene gjennom institusjonen «Mzee Punch» har gjort livet tøft for de kvinnelige studentene og gjort foreldre lite lystne på å sende sine døtre til Universitetet.

«Punch» er en slags veggavis bestående av plakater med store karikaturtegninger og sjikanøs tekst. Plakatene blir gjerne satt opp høyt oppe på veggene ved inngangen til Universitetet. De blir satt opp i nattens mulm og mørke. De første årene «Punch» eksisterte gikk innholdet i veggavisen mye på politiske forhold, så vel innenfor som utenfor Tanzania. (Mosha 1990, s. 13). Det var politikere som fikk unngjelde i karikaturtegningene. Det hendte også man gikk løs på universitetsledelsen. «Punch» var dengang en radikal studentavis med intensjon om å skape debatt og å vise studenters engasjement i Universitetets, statens og verdenssamfunnets problemer. Man brukte derfor swahilitittelen «Mzee» som brukes om en verdig eldre mann. Men alt fra begynnelsen av syttiårene kom her en dreining i retning av at innholdet og tegningene kom til å dreie seg om bestemte navngitte kvinnelige studenter. Det var gjerne kvinnelige studenter som på en eller annen måte hadde satt seg opp mot en liten anonym mafia av mannlige studenter hvorav mange studerte ingeniørfag. Denne mafiaen, som kalte seg «Mzee Punch» bestemte hvordan kvinnelige studenter skulle oppføre seg. De kvinnelige studenter som satte seg opp mot «Mzee Punch»s uskrevne lover, fikk unngjelde på mange måter, den verste var å bli uthengt i veggavisa som stadig ble signert med «Mzee Punch» sitt emblem, en hodeskalle med to kryssende benrester under.

Eva Mosha (1990, s. 75) skriver om engang i 1981 da den kvinnelige akademiske stab ved Universitetet i Dar es Salaam ble særlig opprørt over «punchingen» av tre kvinnelige studenter. De kvinnelige ansatte prøvde å få til et møte for å diskutere hvordan man skulle få slutt på denne kjønnsdiskriminerende institusjonen. De ble imidlertid beskyldt for å arrangere et grunnlovsstridig møte og ble sterkt motarbeidet.

Eva Mosha skriver videre om hvordan «Mzee Punch»-institusjonen oppover i åttiåra har fått kvinnelige studenter til å unngå fritidsaktiviteter der de treffer mannlige studenter. De unngår å være med i studentpolitikken, ungdomspolitikken, gå i danser og på fester. Ifølge «Mzee Punch»s uskrevne lover får kvinner ikke lov til å gå i «khanga» på universitetsområdet – de får ikke spise lunsj i kafeteriaen og især ikke drikke ettermiddagste der. Da skal kantinene være reservert mannlige studenter. En av mine studenter fortalte meg om en kvinnelig student som hadde forskynt seg i kafeteriaen og betalt maten sin. Da hun skulle ta den for å sette seg, ble hun slått så hardt over armen av en mannlig student at hun mistet all maten på gulvet. Siden gjorde hun sikkert som de andre kvinnelige studentene, tilberedte sin spartanske mat i hybelhuset.

Kvinnelige studenter kunne også bli uthengt om de nektet å ha sex med bestemte ledere innenfor den anonyme gruppen som utgjorde «Mzee Punch». Gruppen hadde tydeligvis gode kontakter både innenfor Universitetets helsevesen, administrasjon og blant enkelte kvinnelige studenter. Den fikk tak i fortrolige medisinske opplysninger om kjønns sykdommer, aborter o.l. Disse ble så gjengitt på veggavisa «Punch» sammen med pornografiske tegninger av vedkommende jente. Flere kvinnelige studenter har fått sitt liv ruinert etter å ha blitt «punched», har sluttet på Universitetet og

følt seg fullstendig utlevert. En kvinnelig student, Levina Mukassa, som ble presset av «Mzee Punch»-gruppen gang på gang til å ha sex med dem og stod imot, følte seg til slutt så truet etter et voldtektsforsøk at hun begikk selvmord ved å spise en overdose av klorokintabletter. (Daily News 1990) Dette skjedde i begynnelsen av februar 1990. Det hører med til historien at hun flere ganger hadde appellert til studentledelsen uten å få det minste hjelp. Hun hadde også henvendt seg til dekanus for studentene – Dean of students – med klager over det sex-press hun var utsatt for, uten at denne hadde gjort noe med det. Men Levinas selvmord satte i alle fall i gang både forskning og debatt så vel som fordømmelse av aktivitetene til «Mzee Punch». Nå ble ikke lenger de kvinnelige studentene og ansatte stoppet når de satte i gang møter og aksjoner for å komme institusjonen «Mzee Punch» og sex-presset mot kvinnelige studenter til livs.

De kvinnelige skoleelevene

Etter innføring av allmenn sjuårig skoleplikt for alle barn i Tanzania, UPE, (Universal Primary Education) i 1974, nådde jenteandelen av elevmassen raskt femti prosent. Men jentene går ut av grunnskolen med dårligere karakterer enn guttene, ikke bare i matematikk som i de nordiske land, men også i swahili og engelsk. Hovedgrunnen til dette må søkes i at små jenter har langt større arbeidsbyrde enn små gutter i Tanzania. Det gjelder arbeidsbyrde med å bære vann, sanke brennved, passe småsøsken, feie utenfor huset, hjelpe til med matlaging, tøyvask og oppvask. Denne ulike arbeidsbyrden fortsetter for de flinke jentene som får begynne på videregående skole. Dvs. de jentene som går på dagskolene og stort sett bor hjemme. I et WED-prosjekt siterer Sumra og Katunzi et par slike jenter:

«Jeg våkner klokka fem om morgenen.

Først er det å lage te for hele familien. Så koster jeg gulvet og gjør rent innhegningen for dyrene. Jeg drar til skolen like før sju. Min bror våkner kvart på sju, drikker sin te og drar så til skolen. Etter skolen er over må jeg hente gress for kuene. Alt dette arbeidet gjør at det blir lite tid igjen for meg til å gjøre lekser. (Sumra og Katunzi 1991 s. 28)

En annen jente forteller:

«Om morgenen drar jeg for å hente vann. Etter det lager jeg i stand frokost og rydder huset før jeg går på skolen. Om kvelden må jeg igjen hente vann og lage i stand aftensmat. Dette gjør at jeg får veldig lite tid til å lese lekser. De som er i internatskoler er heldige. De kan bruke mesteparten av fritiden sin på å lese og lære.» (Sumra og Katunzi 1991 s. 31)

Undersøkelser i Tanzania har vist at de elever som gjør det best i videregående skole går i internatskoler. Dr. Malekela (1984) ved Universitetet i Dar es Salaam har laget en rangeringsliste over videregående skoler i Tanzania basert på elevenes eksamenskarakterer. I alt ble 164 skoler rangert. Han fant at samtlige skoler i øverste kvartil (41) var internatskoler. Tre av disse var rene jenteskoler, to var fellesskoler og resten – hele 36 skoler – var rene gutteskoler. Det foregår en strukturell diskriminering av jentene ved at det er bygget ut så få internatskoler for jenter på videregående skoletrinn – det trinnet som er flaskehalsen for å komme videre innen høgskole og universitetssystem. I 1985 fantes det 53 internatskoler på sekundærnivået i Tanzania, 38 av disse var for gutter og bare 15 var for jenter. Christine Hongoke (1990), som i 1990 satt med et overordnet ansvar for forskning i planleggingsavdelingen innen Undervisningsministeriet i Dar es Salaam, forklarte på WEDs utdanningskonferanse denne skjevheten med at den var arvet fra kolonitiden. Kolonimaktene hadde bygget ut gutteutdanningen i langt høyere grad enn jenteutdanningen. Deres begrunnelse for

Mwajabu Possi, WEDs første leder, til venstre, i samtale med artikkelforfatteren.

dette var at det ikke fantes nok kvinnelige afrikanske lærere til å undervise jentene, og det ville bli for dyrt å få kvinnelige lærere fra Europa. Ved uavhengigheten var Tanzania først og fremst opptatt av ekspansjon i antallet elevplasser og gikk inn for rask utbygging ved å reprodusere det system man alt hadde. Intet ble gjort på det tidspunkt for å motvirke den kjønnsulikhet kolonimaktene etterlot seg i skolesystemet. Både gutter og jenter ønsker også heller å gå i internatskoler enn i dagskoler. Igjen gjelder dette især for jentene. I Malekelas (1984) studie ble jenter og gutter spurt om hvilken type skole de ville gå i dersom de fritt fikk velge, en internatskole eller en dagskole. 91% av guttene og 96% av jentene blant de elever som gikk på internatskoler foretrakk denne type skole. 66% av guttene og hele 78% av jentene blant elever som gikk på dagskole sa de ville foretrukket å gå på internatskole. Jentene oppga som hovedgrunn at der ville de ikke behøve å gjøre så meget husarbeid og ville få mer tid til sine studier. Fordelen med fri elektrisitet

og slik godt leselys om kvelden ble også nevnt.

Et forhold som rammer skolejenter meget sterkt og urettferdig i Tanzania er det faktum at graviditet under skolegangen i grunnskolen eller videregående skole medfører øyeblikkelig utvisning av den gravide jenta og med tapt rett til å fullføre utdanningen etter fødselen. Argumentet for denne sterke reaksjonen er at den gravide jenta må sies å ha utvist lav moral og ved sin atferd er hun et dårlig eksempel for andre skoleelever. I årene 1978–1988 ble hvert år gjennomsnittlig 0.24% av de kvinnelige elevene i grunnskolen i Tanzania utvist på grunn av graviditet. Det utgjør årlig noe over 4000 elever.

I videregående skole i 1987 ble mer enn dobbelt så mange jenter som gutter utvist. Hovedgrunnen for jentene var igjen graviditet. Ingen jenter ble utvist på grunn av tyverier og slåssing, som var hovedgrunnen for utvisning for guttene. Ingen gutt ble utvist for å ha gjort en jente gravid mens 49 jenter ble utvist på grunn av graviditet.

(Kassimoto 1991 s. 93). I en undersøkelse rundt skolejenters graviditet fant Tulli Kassimoto (1987) at 86.6% av de jentene som var blitt gravide i videregående skole var blitt gravide med menn som var i jobb. Bare 13.3% av jentene var blitt gravide med gutter i videregående skole. Hun fant at en del av jentene var blitt voldtatt på vei til og fra internatskolene i forbindelse med hjemreiser. Noen hadde innlatt seg med menn uten å ha nok kunnskap om atferd som lett kunne føre til graviditet. En del jenter hadde innlatt seg med menn for å få pene klær ved siden av nødvendighetsartikler som såpe. Teoretisk skal en mann som gjør en kvinne gravid betale barnebidrag. I Kassimotos studie var det ingen av barnefedrene som gjorde det. Over halvparten av dem nektet blankt for at de var faren. Den andre halvparten innrømmet å være far, men nektet å betale og ble ikke videre rettsforfulgt. Jentene måtte selv sørge for barnet sitt så godt de kunne.

I 1991 utførte L.K. Salakana under min ledelse en mindre studie som omfattet tjuer jenter som alle var utvist fra grunnskolen på grunn av graviditet. Jentene bodde i Kinondoni-distriktet av Dar es Salaam. Vi ønsket å finne ut noe om jentenes liv nå og især om deres forhold til sine foreldre. Det viste seg at mer enn to tredjedeler av jentene ikke fikk noen støtte fra foreldrene og følte seg direkte utestengt. Det var tydelig at foreldrene delte det tradisjonelle samfunnets syn at en ugift gravid datter var en skam, betød ulykke for hjemmet, måtte fordømmes og forvises. Foreldrenes utstøtelse av datteren gjaldt til og med i tilfeller der foreldrene glade hadde tatt imot de goder jenta tidligere hadde brakt hjem til huset gjennom sin venn. Foreldrene måtte vite at jentene betalte med sin kropp for å få disse godene. Guttene de stod i med var gjerne selgere av mat og brukte klær (mitumba). Salakana fant at nitti prosent av jentene (18) faktisk hadde innlatt seg sek-

sult med menn for å kunne oppnå materielle goder som mat og klær. Det var de unge gravide jentenes fedre som var mest fordømmende. En jente forteller at da hun fortalte sin mor at hun var gravid, sa moren: «Jeg frykter for din fars reaksjon når jeg forteller ham den triste nyheten. Antagelig vil han jage både deg og meg på dør.» Salakana fant at fedrene hadde prioritert sønnene ved klesinnkjøp, mødrene hadde ikke hatt mulighet til å sørge for klær til jentene og jentene hadde forsøkt å benytte de mulighetene de kunne finne for selv å skaffe seg de nødvendige klær. Ofte hadde de også brukt sine forbindelser til å skaffe klær til sine småsøsken.

Hele sytti prosent av de mennene som hadde gjort de unge jentene gravide (14) nektet farskapet etterpå. Jentene mente det var urettferdig at de ble tatt ut av skolen, nektet videre skolegang og ikke fikk støtte verken fra barnefedre, foreldre eller samfunnet.

I en studie av virkningen av den tiltakende privatisering og foreldrebetaling i skoleverket i Tanzania fant Sumra og Katunzi (1991) at gjeninnføringen av skolepenger og stadig økte foreldrebetaling er især går ut over jentene. Når foreldre blir nødt til å gjøre tøffe valg med hensyn til hvem i familien som skal kunne nyte godt av videre utdanning, faller valget stadig på guttene. Sumra og Katunzi fant at når det gjaldt elever fra det høyeste sosiale lag hadde verken gutter eller jenter problemer med betaling av skolepenger. Blant elever som kom fra middelklassen hadde derimot 12.1 prosent av guttene og 20.6 prosent av jentene problemer med å betale skolepengene. I lavere sosial klasse hadde 30.3 prosent av guttene og 53 prosent av jentene store problemer med å få betalt. Gjeninnføring av skolepenger i videregående skole gjør også at jentene i høyere grad enn guttene blir sendt vekk fra skolen, mister undervisning og slik blir hengende etter i

klassen. Mange videregående skoler praktiserer skolepengeordningen slik at når foreldrene ikke kan betale, blir eleven sendt hjem og får først komme tilbake når skolepengene er betalt. En jente forteller:

«Jeg har blitt sendt hjem fra skolen tre ganger, to ganger i år. I år da jeg gikk til pappa for å få skolepenger, sa han at han hadde måttet bruke pengene til å betale sykehusregningen for min mor. Far hadde bare nok til å betale skolepenger for broren min. Jeg fikk beskjed om at jeg ble nødt til å vente med å gå på skolen til kaffehøstingen og pappa kunne få solgt noe av kaffen sin.» (Sumra og Katunzi 1992 s. 27)

Gjeninnføring av skolepenger i de videregående skoler i Tanzania samt en stadig tiltagende privatisering av dette skoleslaget har skjedd gjennom et press fra IMF (Det internasjonale valutafondet) og Verdensbanken, et press som også Norge har vært med på. Denne politikken stemmer meget dårlig overens med Norges vakre formuleringer angående målsetningen med u-hjelpen. I NORAD-strategien heter det nemlig at norsk utviklingshjelp skal være orientert mot å nå de fattigste gruppene og især kvinnene.

Hjemme igjen

I økonomisk tøffe tider ser kvinner stadig ut til å rammes hardest. I Norge opplever vi nå at skanse etter skanse vi hadde vunnet blir angrepet. Barnehager hevdes å være skadelig for barna, og mødrene blir bedt om å holde seg hjemme. Det har blitt nødvendig å svare på angrepene på feminismen (se bl.a. Bjerrum Nielsen og Rudberg 1992, Brock-Utne 1992c). Det er ikke tilfeldig at slike useriøse påstander nå regnes som stuerene og presentable. De tilhører en tid med stadig stigende arbeidsledighet, kamp om arbeidsplasser, økende konkurranse. I slike tider skal vi stå hardt på for ikke å miste alle skanser vi så hardt hadde

kjempet oss til i likestillingens navn.

Den amerikanske forskeren Elise Boulding (1978) har påvist hvordan kvinnemishandlingen øker i økonomiske nedgangsperioder med stigende arbeidsledighet. Kvinner, især yrkeskvinner, og feministisk tenkning kommer i vanry i slike perioder.

Det kan være grunn til å minne om den kamp mot yrkeskvinner som ble satt i gang i Norge under den økonomiske depresjonstid i mellomkrigsårene. F.eks. vedtok Oslo formannskap i 1928: «Utvalg og fagchefer pålegges ikke å ansette i kommunens tjeneste kvinner som har forsørger.» I Trondheim vedtok formannskapet i 1933: «Ved enhver anmodning eller innskrenkning av kommunens administrasjoner som vil medføre opsigelse av personale, skal gifte kvinner med forsørger opsies først, uten hensyn til anciennitet eller stilling.» (Se Brock-Utne og Haukaa 1980.)

I Norge har man nå helt nylig innført nye trygderegler som gjør at langt flere kvinner enn menn får avslag på sin søknad om uføretrygd. Og blant de uføretrygdede får langt færre kvinner enn menn tilbud om attføring. I en større undersøkelse, som nå avsluttes ved INAS (Institutt for Anvendt Sosialvitenskap), ble til sammen 600 uføretrygdede spurt om de hadde fått tilbud om attføring. 62 % av mennene kunne bekrefte at de hadde fått slikt tilbud, mens bare 41 % av kvinnene sa at de hadde fått tilsvarende forespørsel. (Leander 1992)

I Norge blir vi ikke tvunget til å slutte på skolen om vi blir gravide. Vi utgjør mer enn halvparten av de nye studentene ved Universitetet i Oslo, til og med på fag som jus og medisin. Vi skal likevel være forsiktige med å tro at vi i økonomiske nedgangstider ikke må stå på stadig vakt om vi skal beholde de skanser vi har erobret.

Birgit Brock-Utne

Førsteamanuensis

Pedagogisk forskningsinstitutt

Universitetet i Oslo

Referanser

- Aubert, Vilhelm. Kvinner i akademiske yrker. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 4, 1961.
- Boulding, Elise. Women and Social Violence. *International Social Science Journal*. Vol.30. No.4. UNESCO, Paris 1978.
- Brock-Utne, Birgit og Runa Haukaa. *Kunnskap uten Makt. Kvinner som lærere og elever*. Universitetsforlaget 1980.
- Brock-Utne. *Ungdomsskoler i Utvikling*. Universitetsforlaget 1981.
- Brock-Utne, Birgit. Likestilling og valgfag. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*. nr.1, 1985.
- Brock-Utne, Birgit. *Feminist Perspectives on Peace and Peace Education*. Pergamon Press, 1989a.
- Brock-Utne, Birgit. Women and Third World countries - what do we have in common? *Women's Studies International Forum*, 5, 1989b.
- Brock-Utne, Birgit. Women and Education in Tanzania. Report from a new African research group and a seminar. *Women's Studies International Forum*, Vol.14. Nr.1/2, 1991.
- Brock-Utne, Birgit. The Feminist Experience and Social Change in Europe and Africa. In: Boulding, Elise (ed): *New Agendas for Peace Research. Conflict and Security Reexamined*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, London 1992.
- Brock-Utne, Birgit. Angrepet på feminisismen. *Dagbladet*. 7. oktober 1992b.
- Brock-Utne, Birgit & Mwajabu Possi. The expectations of some secondary school students in Tanzania concerning their future life, education and jobs. *WED-Report*, nr. 1. 1990.
- Brock-Utne, Birgit, and Naomi Katunzi (eds.). How to improve the situation in the education sector for girls in Tanzania. Proceedings and suggestions from a WED-seminar arranged by WED 17th to 20th of September 1990 at IDM, Mzumbe in cooperation with the Women's group, IDM. *WED-Report*, nr. 2, 1990a.
- Brock-Utne, Birgit, and Naomi Katunzi (eds.). Women and education in Tanzania. Twelve papers from a seminar arranged by WED and held at IDM, Mzumbe, 16 -20 September 1990. *WED-Report*, nr. 3, 1990b.
- Student kills herself after long harassment. *Daily News*, 10. februar 1990.
- Hongoke, Christine. Consequences of educational planning on girls future carrieres in Tanzania. I Brock-Utne og Katunzi (red.): *Women and Education in Tanzania*. Twelve papers from a seminar. *WED-Report*, nr. 3, 1990.
- Kassimoto,Tulli. Attitudes of Parents, Students, Ex-Pregnant school girls and administrators on the expulsion of pregnant girls from schools: A case-study of selected schools and areas in Dar es Salaam and Mbeya regions. *M.A. Dissertation*. Department of Education, University of Dar es Salaam 1987.
- Kassimoto,Tulli. School girls pregnancies in Tanzania. I: Brock-Utne, Birgit, and Naomi Katunzi (eds.)1990b: *Women and Education in Tanzania*. Twelve papers from a seminar arranged by WED and held at IDM, Mzumbe, 16-20 September 1990. *WED-Report*. No.3. Dar es Salaam, 1991.
- Kassimoto, Tulli Jocelyn, Grace Puja and Selina Mushi. The knowledge and attitudes towards AIDS among Secondary School girls aged 13-19 in Tanzania. A case study of Dar es Salaam and Kagera regions. *WED-Report*. No.4. Dar es Salaam, 1991.
- Leander, Sylvi. Nye trykdegler rammer kvinner. *Aftenposten* 15. desember 1992.
- Malekela, George. Secondary school girls in Tanzania. What do we know about them? *Paper* presented to the staff-student seminar on October 18, 1984. Department of Education, University of Dar es Salaam, 1984.
- Mosha, Eva. The extent of educational guidance and counselling services to female students at the University of Dar es Salaam in Tanzania, Master Thesis. Dar es Salaam 1990.
- Nielsen, Harriet Bjerrum og Monica Rudberg. Kjærlighet kan ikke måles i hjembakte boller. *Arbeiderbladet*. 1. oktober 1992.
- Salakana, I.K. The impact of pregnancies of primary school girls on the social relationships with their parents. A case study of selected schools in Kinondoni district. *Independent Study*. Faculty of Education, University of Dar es Salaam 1991.
- Sumra, Suleiman and Naomi Katunzi. The Struggle for Education: School Fees and Girls Education in Tanzania. *WED Report No.5*. Dar es Salaam, 1991.
- Wiig, Margrete. Kvinneforskning på swahili. *Nytt om kvinneforskning*, 3/91.
- Ås, Berit. *Kvinner i alle land: Håndbok i kvinnefrigjøring*. Aschehoug forlag, Oslo 1981.

Kjønn og maktdynamikk – perspektiver på fortidige samfunn

Ved Siv Kristoffersen

Norwegian Archaeological Review
Vol. 25, No 1, 1992.
Scandinavian University Press,
Oslo–Stockholm

Norwegian Archaeological Review Vol. 25, No 1, 1992 som i sin helhet er viet kjønnsperspektivet («kjønn» betyr her biologisk og sosialt kjønn) i arkeologifaget, inneholder fire artikler av kvinner med bakgrunn i ulike miljøer. Artiklene gir en bred diskusjon av perspektivets posisjon i studiet av fortidige samfunn. Forfatterne opererer på ulike nivå i forhold til spørsmål omkring teori, metode og empiri, noe som er interessant, men samtidig vanskeliggjør en sammenfattende vurdering. Forfatterne har ulike oppfatninger av innholdet i begrepet «kjønn» og hva arkeologisk forskning på dette området skal innebære. Joan M.

Gero ser som mål en feministisk forhistorie, «... specifically one that rejects a limited and limiting view of women as an unchanging essence and insists on seeing gender as historically constituted».

Jeg har lest artiklene ut fra følgende spørsmål: Hvordan bør kjønnsperspektivet fungere i forhold til et arkeologisk kilde-materiale? Alle forfatterne oppfatter dette perspektivet som sentralt for forståelsen av fortidige samfunn, men Marie Louise Stig Sørensen stiller spørsmålet om det *alltid* er relevant. Forfatterne understreker at det er vesentlig å få tak i *variasjonene* i kjønnsbaserte systemer. Man ser noe forskjellig på om kjønnsbegrepet er modent for applisering på et arkeologisk materiale. Begrepene bør vel hele tiden diskuteres, men samtidig bør de prøves ut på konkret materiale, noe Liv Helga Dommasnes understreker.

To tiår med kvinner i forhistorie og arkeologi

Dommasnes finner i artikkelen «Two decades of Women in Prehistory and in Archaeology in Norway. A Review» tre faser i utviklingen: synliggjøring av kvinner i forhistorien, forsøk på etablering av et feministisk perspektiv og utviklingen til et kjønnsperspektiv. Dette relateres til de teoretiske hovedretningene i faget (objektivismen – relativisme). Eksemplene hentes fra studier av jernalderens gravmateriale. Hun er kritisk til feminismens ensidige teoretisering og etterlyser en ny forankring i materialet, noe hun mener kjønnsbegrepet åpner for. Et mangfold vektlegges.

Makt som dynamisk prosess

Et mangfold kan medføre en tilnærming mellom de teoretiske retningene, et poeng som står sentralt hos Alison Wylie. Hun utleder dette i artikkelen «Feminist Theories of Social Power: Some Implications for Processual Archaeology», hvor hun ser makt som en sentral dimensjon innenfor alle sosiale relasjoner. Makt er ingen konstant enhet, men skapes hele tiden. Wylie diskuterer utviklingen av makt begrepet og forholdet mellom de facto makt og autoritet. Det er forholdet mellom reell makt, innflytelse som får konsekvenser, men som ikke alltid er like synlig – og formell makt, som synes, men ikke nødvendigvis får så stor betydning. Hun har mange spennende referanser til feministisk, antropologisk litteratur. I eldre undersøkelser ligger det ofte implisitt at kvinner er universelt undertrykt. Enkle faktorer, som distinksjonene offentlig–privat, natur–kultur, opererer som forklaringsmodeller. Erkjennelsen av variasjonene i kjønnsbaserte systemer har endret dette og ført til en mer utforskende holdning, både til et begrep som makt og til slike systemer: Eksisterer de? Hvis de er

der, hvordan skapes og opprettholdes de?

Kjønn – materiell kultur

En utforskende tilnærming uttrykker også Marie Louise Stig Sørensen i artikkelen «Gender Archaeology and Scandinavian Bronze Age Studies». Hun stiller imidlertid også det vesentlige spørsmål om hvordan kjønnsbaserte systemer er uttrykt og overført. Ved det kommer hun inn i et problemkompleks som er fundamentalt i arkeologi – hva betyr *materiell kultur* i et slikt system og hvordan nedfeller «kjønn» seg i gjenstander? Basiskonseptet «kjønn som sosial konstruksjon» og derved distinksjonen mellom biologisk og sosialt kjønn er problematisk å oppfatte i et arkeologisk materiale. Spørsmålet krever klargjøring av begreper, grunnlagsproblemer og konsekvenser. Hun eksemplifiserer sitt syn gjennom en diskusjon av litteratur fra studiet av dansk bronsealder hvor kjønnsperspektivet allerede har satt sine spor. Sørensen etterlyser også en diskusjon omkring de bakenforliggende faktorer som strukturerer kjønnsrelasjoner. Wylies maktdynamikk er vel en slik faktor?

«Feasts and females»

Joan M. Gero presenterer en empirisk studie i artikkelen «Feasts and Females: Gender Ideology and Political Meals in the Andes». Hun stiller spørsmål som: Hva er signifikant ved forhistoriske menns og kvinners erfaringer i et bestemt kjønnsbasert system? Hvordan kan vi gjenkjenne dette arkeologisk uten å overføre kjente – egne eller andres – systemer til den ukjente forhistorien? Uproblematisert kobling mellom grupper av gjenstander og kjønn (spinnehjul =kvinner, pilespisser=menn) er ingen løsning. Hun viser hvordan problemene kan løses i en analyse fra Queyash

Alto, Peru. Her har kvinnenens tradisjonelle rolle ved tilberedning og servering av mat og derved deres deltagelse i rituelle måltider inngått i dannelsen og opprettholdelsen av det politiske hierarkiet.

Veier å gå

Dommasnes ser kjønn som et mulig analytisk redskap for fremtidig forskning. Hun foreslår i likhet med Wylie at kjønnsrelasjoner kan studeres som maktreasjoner, uten at dette utdypes nærmere. Gero og Sørensen vektlegger betydningen av å studere kjønn innenfor *kontekster*, noe de imidlertid oppfatter forskjellig. Dette fører igjen til ulik angrepsvinkel. Gero bruker parallelle trekk i sosio-historiske kontekster (evolusjonistisk rammeverk, slektsamfunn-stat) som retningsgivende for hvordan kjønn kan ha blitt konstituert i en bestemt situasjon. Utgangspunkt er ikke de arkeologiske data, men en bredere forståelse av hvordan og under hvilke forhold kjønnsbaserte systemer gjennomgår systematiske endringer. Sørensen ser imidlertid krysskulturell systematisering som problematisk. Vi må forstå hvordan det enkelte samfunn skaper sin versjon av kjønnsroller, skriver hun, selv om vi ikke skal overse de sammenhenger og likheter som også eksisterer. Tilnærmingen mellom det generelle og det spesifikke ligger også i Wylies konklusjon: De arkeologiske synlige kulturelle systemer og dynamikker over lang tid krever muligens forklaring i form av interne «etnografiske» variabler – «the situated dynamics of diffuse power relations». Hun vektlegger en strategi som er åpen for de begrensninger vi opererer innenfor. Det innebærer detaljerte, sterkt empiriske analyser som åpner for at på forhånd eksisterende oppfatninger kan være gale. Wylie og Sørensen understreker at vi må stille nye spørsmål og være åpne for nye svar.

Hvorfor kjønnsforskning i arkeologi?

Sørensen formulerer et svar: Arkeologi kan gi innsikt i hvordan materiell kultur er med i struktureringen av sosiale relasjoner og sosial reproduksjon. Gjenstander eksisterer lenger enn mennesker. De blir overlevet fra en generasjon til neste og overfører slik tradisjon som ligger nedfelt i dem. Mennesker skaper sammenhenger mellom gjenstand og symbol, og mellom symbol og verdi. Gjennom en slik kjede kan gjenstander medvirke til å opprettholde kjønnsideologier.

Det sosiologiske aspekt

Av forfatterne er Dommasnes den eneste som behandler forholdene til kvinner i arkeologifaget og den eneste med erfaring fra norske forhold. Flere av hennes betraktninger på det sosiologiske plan kunne kommenteres. Jeg konsentrerer meg om én. Dommasnes peker på at mens man frem til 1988 ikke har hatt noen kvinnelig professor i arkeologi i Norge, var i 1991 halvparten av professoratene i arkeologi besatt av kvinner, og at i Bergen er hele den faste undervisningsstaben kvinner. Dette håper hun «will influence the discipline on a long-term basis». En kunne ha ventet at hun anså det aktuelle nummer av *Norwegian Archaeological Review*, der hun selv er bidragsyter og der professor Ericka Engelstad ved Universitetet i Tromsø er «managing editor», som en illustrasjon på at kjønnspektivet i dag har en styrket posisjon i norsk arkeologi. I Bergen, det miljøet jeg selv kjenner, er kjønnspektivet kommet inn som en markant del av undervisningen, og det inngår i forskningsarbeidet. Miljøet er tilført nye verdier hvor det viktigste kanskje er at et fruktbart mangfold får utvikle seg.

Gud skapade adam

Ved Ragnar Holte

Kari Elisabeth Børresen (red.):
*Image of God and Gender Models in
Judaean-Christian Tradition*
Solum forlag, Oslo 1991

«Gud skapade *adam* (människan) till sin
avbild,
till Guds avbild skapade han honom;
till man och kvinna skapade han dem.»

Orden står att läsa strax i början av den för judar och kristna gemensamma hebreiska bibeln: I Första Mosebok kap 1 vers 27. I kristen teologisk reflektion har de – trots sin uppenbart mytiska kontext – kommit att betraktas som en slags portalutsaga till den samlade bibeln och som en obestridd utgångspunkt för människotolkningen. Motsvarande ställning har de knappast haft i judisk teologi, och påfallande är att referanser till dessa ord så gott som helt saknas i den hebreiska bibeln i övrigt. Det är de nytestamentliga författarna, särskilt Paulus, som återknyter till dessa ord när de tolkar Jesus Kristus som den sanna människan: han visar, hävdar de, påtagligt fram den «Guds avbild» som svarar mot Guds skapelseavsikt, och denna «Guds avbild» återupprättas hos alla som genom dopet och tron upptas i gemenskapen med Kristus. Den kristna kyrkan läser alltsedan dess orden i 1 Mos 1:27 i ljuset av den nytestamentliga teologin.

Nu har ju alla bibelböcker manliga författare eller redaktörer, och kyrkans teologer har genom tiderna med mycket få

undantag varit män. Resultatet har här, liksom på så många andra områden av mänsklig historia och kultur, blivit att kvinnor är mer eller mindre osynliggjorda. Teologiska – liksom psykologiska, pedagogiska etc – utläggningar av «människan» har i hög grad haft mannen som modell, och många gånger framstår det som oklart och outrett, vilken tillämplighet de generella «människo»-utsagorna har på kvinnor och deras situation.

Denna fundamentala oklarhet gäller just och inte minst den grundläggande teologiska satsen att «människan» är skapad till Guds avbild. «Människan» är ju en översättning av hebreiskans *ada'm*, ett maskulint ord som senare i 1 Mos 2-3 otvetydigt betecknar en människa av manligt kön «Adam», vid vars sida ställs en kvinna «Eva». Då kanske i själva verket bara mannen är bärare av Guds avbild? Men i 1:27 står ju uttryckligen «till man och kvinna skapade han dem»? Jo, men den delen av versen behöver inte ha med «Guds avbild» att göra... Nå, men läser vi, som kyrkan alltid har gjort, orden i ljuset av Nya testamentet är väl saken ändå helt klar: i det bevingade ordet Gal 3:28 säger ju Paulus uttryckligen om den genom dopet och tron återupprättade Guds avbild: «här är inte man eller kvinna!» Jo, men samma Paulus har i 1 Kor 1:7 uttalat: «En man... är en avbild och avglans av Gud. Men kvinnan är en avglans av mannen...»

Att på allvar ställa, och gå till botten med, frågan om *Image of God and Gender*

Models in Judaeo-Christian Tradition är en pionjärgärning som i vår tid utförts av kvinnliga forskare som Kari Elisabeth Børresen, Norge, och Rosemary Redford Ruether, USA. Båda medverkar i en 1991 utgiven volym med just den nämnda titeln (Solum förlag, Oslo; NAVF har bekostat utgivningen). Børresen är initiativtagare och utgivare samt författare av en klargörande inledning och två tungt vägande uppsatser. Ruether står för ett sammanfattande avsnitt där de hermeneutiska konsekvenserna dras av de redovisade resultaten. Båda har en mångårig forskning på området bakom sig. Børresen gjorde 1968 sin vetenskapliga debut med en doktorsavhandling om kvinnosynen hos Augustinus och Thomas av Aquino, *Subordination et équivalence*, och har senare undersökt ytterligare ett antal fornkyrkliga och medeltida författares syn på samma fråga.

I sin första uppsats i denna volym gör Børresen en noggrann inventering av hur «skapad till Guds avbild» förstås av fornkyrkans teologer. Det finns en grupp teologer som tolkar avbildstanken i ljuset av människans «rådande» över skapelsen enligt 1 Mos 1:26: det är i detta delegerade herravälde som människan avbildar Gud i hans oinskränkta herravälde. Men detta «rådande» över skapelsen tillkommer inte kvinnan i samma grad som mannen: Mannen skall ju «råda» även över kvinnan enligt 1 Mos 3:14. Följaktligen är det bara mannen som i egentlig mening är skapad till Guds avbild. Kvinnan är det inte alls eller enbart indirekt, genom sin relation till mannen. Teologer som resonerar så är Ambrosiaster, Diodoros och Krysostomos. De tolkar då «Guds avbild» i 1 Mos 1:27 i ljuset av Paulus ord i 1 Kor 11:7 om kvinnan som enbart en avglans av mannen.

En annan grupp teologer har en helt annan utläggning av «skapad till Guds avbild». Till dem hör Klemens av Alexandria, Gregorius av Nyssa samt främst

Augustinus. Den senare går in i en utförlig kritisk uppgörelse med den nyss nämnda ståndpunkten. Dessa teologer förknippar inte «Guds avbild» med rådanget över skapelsen utan med människans möjlighet till gudsgemenskap, gudsskådande och gudslighet genom gudsefterföljd. Denna möjlighet är enligt dessa teologer inte alls könsbestämd. Den är knuten till människans själ, som är upphöjd över könsdifferentieringen man-kvinna. Man och kvinna är alltså var för sig, i egenskap av människa, Guds avbild. Augustinus söker neutralisera Paulus-ordet 1 Kor 11:7 genom att ge det en mer begränsad, allegorisk tolkning, och framhåller att Paulus själv omöjligen kan ha avsett att det skulle tolkas bokstavligt – då skulle han motsäga sin egen klart deklarerade ståndpunkt i Gal 3:28 «här är inte man eller kvinna». Däremot betonar Augustinus att könets likställdhet som «Guds avbild» inte upphäver kvinnans sociala underordning under mannen.

I sin andra uppsats visar Børresen hur båda tolkningslinjerna lever kvar sida vid sida och i olika försök till kombination under hela medeltiden. Den augustinska linjen får med tiden allt starkare genomslag i teologin, medan Ambrosiasters inflytande har varit desto mer betydelsefullt inom katolsk kyrkorätt; det ligger helt tydligt bakom det traditionella katolska förbudet mot ordination av kvinnor till präster. Kristus, Guds sanna avbild, själv man, kan inte avbildas/«representeras» av kvinnor.

Børresen betonar att de fornkyrkliga och medeltida utläggare som vill hävda kvinnors likställdhet med män i egenskap av «Guds avbild» i huvudsak följer två alternativ: (1) Avbilden knyts till förnufts själen, som i princip är upphöjd över könsdifferentieringen. Även kvinnor kan, i överförd, andlig mening, «bli som män», om de lever «jungfruligt», och därigenom framstå som «Guds avbild». Däremot har man tydligen haft svårt att tänka sig ett tredje

alternativ: att kvinnor just som kvinnor kan framstå som «Guds avbild». Härigenom skiljer sig dessa äldre utläggare från den ståndpunkt som i nutiden allmänt förs fram som den kristna, nämligen att människan avbildar Gud även och inte minst som man och kvinna: 1 Mos 1:27 utläggs så att kärleken mellan könen avbildar den gudomliga kärleken.

Är en sådan utläggning av 1 Mos 1:27 historiskt berättigad eller rör det sig om en senare tids intolkning? En av vår tids ledande gammaltestamentliga kvinnliga exegeter Phyllis A. Bird (USA) söker besvara frågan i volymens första uppsats. Hun anser att ledet «man och kvinna» inte från början varit tänkt som ett förtydligande av ledet «Guds avbild» utan tvärtom uttrycker en kontrast. Författaren vill, inom skeendet Guds skapelse, framhäva människans mellanställning mellan Gud (som hans «avbild») och övriga skapade varelser (könsdifferentierad som dessa). Men eftersom *ada'm* här står inte för en individ utan för hela människosläktet bör kvinnor ändå vara inkluderade i avbilden. Anders Hultgård (Sverige) har undersökt en rad tidiga judiska skriftutläggningar och konstaterar att kvinnan genomgående tillerkänns en underordnad roll och aldrig uttryckligen betecknas som «Guds avbild» – utsagor härom gäller alltid den icke könsdifferentierade «människan» som dock alltid tycks representerad av mannen. Hultgårds resultat är alltså för kvinnans del mer negativt än Birds.

Lone Fatum (Danmark) söker komma till rätta med Paulus och koncentrerar sig på de båda kontrasterande utsagorna Gal 3:28 och 1 Kor 11:7. Denna uppläggning innebär en anpassning till Børresens forskning i fornkyrka och medeltid men begränsar på ett olyckligt sätt möjligheten att komma fram till rimliga Paulus-tolkningar: orden bör i stället tolkas utifrån den vidare kontexten av de paulinska skrifterna. Fatum

riktar kritik mot feministteologer som väljer att se Gal 3:28 som det äkta paulinska budskapet och helt negligerar 1 Kor 11:7; kritiken är berättigad om den avser en förskönande historisk exeges – men oberättigad om den avser ett medvetet hermeneutisk val vid utformningen av en teologi för nutiden.

Fatum söker i uppsatsen bestrida att de båda utsagorna, tolkade i sin historiska judisk-kristna kontext, skulle vara motstridiga (inkonsekvent nog betecknar hon dem ändå genomgående som «incompatible»). Hon söker finna en sammanhållande paulinsk ståndpunkt bakom dem och uttrycker den så här: «he holds only one coherent negative view of the female gender and of sexuality as a whole». «Man och kvinna» i Gal. 3:28 är ett direkt citat ur 1 Mos 1:27; poängen blir då att sexualiteten negeras och därmed kvinnan som könsvarelse; lever hon asketiskt kan hon dock erkännas som «manlig» och religiöst sett bli mannens jämlike, medan däremot den gifta kvinnan får finna sig i en underordnad ställning som «mannens avglans».

Fatums tolkning förefaller mig föga trovärdig. Å *ena sidan* inläser hon hos Paulus motivet att kvinnan genom asketiskt levnadssätt kan «bli manlig»; det motivet förekommer ymnigt i senare asketisk litteratur, särskilt inom gnosticismen men även bland kristna tänkare, och det dokumenteras i denna volym i värdefulla uppsatser av Giulia Sfameni Gasparro (Italien) och Kari Vogt (Norge). Men Paulus har ingenstans uttalat sig på det sättet, och även om så vore skulle det sakna relevans för tolkningen av Gal 3:28. Den jämlikhet på dopets grund som där omtalas är ju inte begränsad till jungfrur och änkor utan gäller lika mycket gifta kvinnor. Å *andra sidan* förbiser Fatum en rad uppenbara och viktiga omständigheter. Hela Galaterbrevet utgör en enda sammanhängande polemik mot den kristnes bundenhet av den

gammatestamentliga lagen, framför allt av dess krav på manlig omskärelse, och en plädering för dopet som det nya förbundets tecken och en ersättning för det gamla förbundetstecknet, omskärelsen. Fatum nämner över huvud inte det uppenbara faktum, att medan det gamla förbundetstecknet enbart burits av männen, så hade i de paulinska menigheterna människor utan åskiltnad av kön fått del av det nya förbundetstecknet, dopet. Vidare var det gamla förbundetstecknet direkt knutet till fortplantningen och till löftet om fruktsamhet (1 Mos 17) och naturligtvis just därför applicerat på det manliga fortplantningsorganet (då ju fruktsamhet högst ensidigt tolkades i termer av den manliga «såden»). När Paulus i Gal 3:28 negerar relevansen av könsskillnader finns det ingen anledning att tolka detta i någon speciellt asketisk riktning. Det behöver bara säga att det nya förbundets löften gäller helt andra ting än mänsklig fruktsamhet. Inte heller kan därur utläsas någon «negative view of the female gender». Däremot måste ordet ha upplevts mycket negativt av judiska män, vilkas patriarkala fadersstolthet här fråntogs sin konkretpåtagliga religiösa legitimering.

Volymens näst sista uppsats (av Jane Dempsey Douglass, USA) gäller Luthers och Calvins tolkningar av «Guds avbild» relaterad till kvinnor. Båda anser otvetydigt att kvinnan liksom mannen är «skapad till Guds avbild», med möjlighet att också i Kristus bli återuppräktad till Guds avbild. Calvin söker liksom Augustinus – men med andra argument än denne – neutralisera och begränsa räckvidden av 1 Kor 11:7; hos Luther har hon inte funnit någon utläggning av denna vers. Varken Luther eller Calvin

söker dock utifrån den grundläggande religiösa jämlikheten mellan könen dra några konsekvenser angående social och politisk jämlikhet – eller ens angående jämlikhet i det kyrkliga livet. Däremot finner hon klart belagt att Calvin i sin analys av 1 Kor tolkat inte bara påbudet för kvinnan att bära slöja (kap 11) utan också påbudet att «tiga i församlingen» (kap 14) såsom fallande inom «the category of decorum and order, subject to change as culture and circumstances require». Här finner hon Calvin mer «modern» än Luther, som snarare betonar kvinnans underordning under mannen som förblivande syndafallsordning. Resultatet är intressant, särskilt som vi i varje fall i nordisk teologi vant oss vid att tvärtom uppfatta Luthers inställning vara den att ordningsföreskrifter i princip hör till området för den kristna friheten, till skillnad från en mer biblicistisk hållning på reformerat håll.

Ruether belyser i sitt slutkapitel först de motsägande tendenser som präglar nutida officiell katolsk utläggning. Man söker nu framhålla män och kvinnor som helt jämställda som «Guds avbild» och ändå upprätthålla förbudet mot ordination av kvinnor till präster; det hänger numera snarast i luften, undanryckt från de hävdvunna motiveringarna för det. Hon går också kritiskt igenom nutida evangelisk teologi och visar att åskilligt ännu återstår att göra både inom människotolkning och gudstolkning. Det manliga språkets dominans i gudstolkningen framstår till sist för både Børresen och Ruether som det på en gång viktigaste och svåraste att komma till rätta med för en framsynt kristen hermeneutisk reflektion.

Os og de andre

Ved Eva Munk-Madsen

Susan George:

Gjeldsbumerangen.

Hvordan gjeldskrisen i den tredje verden rammer oss alle.

J.W. Cappelens forlag, Oslo 1992

Tallenes tørre tale får en anden og levende dimension i Susan Georges velskrevne kritik af den økonomiske udviklings filosofi og realitet. De fattige lande i Sør har, presset af den svært strenge politik til Det internationale pengefondet og Verdensbanken, finansiert det som tilsvarende seks Marshallplaner (eller 1345 milliarder dollar) i de rike lande i Nord, gennem deres gjeldsbetjening fra 1982-90. I *Gjeldsbumerangen* argumenterer Susan George mod pengefondets og Verdensbankens gjeldsinddrivelser i den tredje verden gennem at vise hvordan også vi i Nord bliver skadelidende. Vores lidelser af gjeldskrisen må betegnes som små i sammenligning med befolkningens blod, sved og tårer som udgydes i den strukturelle tilpasnings hellige navn i Sør. Ud fra en tankegang om at det der berører os direkte reagerer vi stærkest på, kan påvisningen af gjeldskrisens konsekvenser for vores hverdag bidrage til stærkere politisk pres og handling i Nord for alternative løsninger på gjeldskrisen. I denne bog er det gennem blikket på gjeldens påvirkninger af hverdag og livsvilkår til befolkningen i Nord at forfatteren bidrager til at bringe «os» nærmere «de andre».

6 bumeranger

Gennem et gjeldsperspektiv på seks problemstillinger får vi ikke bare indblik i gjeldskrisens konsekvenser, men i seks vigtige globale problemfelter som gjelden forstærker; hvis den ikke er den direkte årsag til deres eksistens. Sammenhængen mellem gjeldskrisen og de globale problemer som Susan George drøfter er ikke nogen entydig årsag-virkning-sammenhæng. Jeg lærte meget nyt ikke bare om gjeldsproblematik, men om afskogning, om narkotika-produktion og -trafik, om magtoverførsel til finansverdenen og om volds- og krigsudviklingen i verden.

Den første bumerangeffekt af gjeldskrisen i den tredje verden som omtales er miljøødelæggelser. Både gjeldsophobningen og den strukturelle tilpasningspolitik som skal gøre tilbagebetaling mulig, fører til miljøødelæggelser med globale konsekvenser. Med regnskoven som eksempel viser Susan George konflikten mellem kravet om eksportrettet vækst og en klima- og biodiversitets-begrundet bevaringspolitik. Alle de store debitorationer (gjæld på mere end 10 milliarder \$) som overhodet har skogreserver, står samtidig på listen over de store afskogere.

Den nye økonomiske indstrammingspolitik i debitorationerne i Syd-Amerika kan bare gennemføres på grund af de valutaindtægter og arbejdspladser som narkotraffikken skaber. Gjeldsinddrivelsen forstærker

produktionen af narkotika beregnet på det amerikanske og europæiske marked og pengefondet anerkender den udbredte hvidvaskning af narkodollar som er betingelsen for at økonomierne fungerer.

Kritik af markedsstyret udviklingsmodel

Gennem bogen går en grundlæggende kritik af en udviklingsmodel som baserer sig på markedets uforlignelighed. Udviklingsmedicinen har virket mod sin hensigt og økonomerne som råder i finansinstitutionerne fortsætter at udskrive den samme medicin i stadig større doser: eksportrettet vækst, strukturel tilpasning baseret på konkurrence og dominans for den private sektor. I kapitlerne om hjælpen til banker og de tabte arbejdspladser og markeder kommer Susan George nærmest på en videnskabskritik. Finansverdens præsteskab, økonomerne, præker privatisering, godt hjulpet af regeringer og politikere i kreditorlandene. Undtagelsen er gæld som socialiseres. Susan Georges understregning af denne globale trend sætter vårens norske bankkrise med offentlige milliardoverføringer til bankvæsenet i relief. Finanskapitalens magtovertagelse fra produktionskapitalen leder ikke bare til mindre vareproduktion, som forfatteren påpeger, men også til en magtkoncentration på et endnu mere abstrakt niveau, fjernt fra realiteterne for livets reproduktion.

Susan George præsenterer ingen færdige løsninger; hun har intet færdigt alternativ

til den markedsstyrede vækstbaserede udvikling. Når hun vurderer tabte arbejdspladser og markeder i Nord, fordi Sør ikke har råd til at købe vore varer, når de skal betjene deres gæld, argumenterer hun selv indenfor rammen af markedsstyret vækstbaseret samhandling.

Ingen feministisk kritik

Susan George anlægger ikke noget feministisk perspektiv på gældskrisens konsekvenser i Nord. Det er ikke konsekvenserne for kvinder som trækkes frem. Hun fremstår ikke som feminist; vi får ikke påvist nogen sammenhænge mellem patriarkatet og pengefondets og Verdensbankens strukturelle tilpasningspolitik. Susan George skriver med et klart Nord-Sør-perspektiv, men prøver at bygge bro over det som synes som et rent økonomisk modsætningsforhold mellem Nords rigdom og Sørs fattigdom. Hun nuancerer billedet af vores generelle velstand som værende betinget af Sørs fortsatte fattigdom. Det lykkes hende på overbevisende måde at vise at det er ikke bare Sør som betaler prisen for magtkoncentrationen og velstanden i vore finansielle institutioner; den rå gældsinddrivelse rammer også os.

Bogen er rig på væsentlige faktaoplysninger som er samlet ind af Susan George i samarbejde med ni medhjælpere. Denne præsentation af faktainformation udgør et godt eksempel på kvalitativ brug af kvantitative data.

Eksilets kvinnehus

Ved Nora Sveaass

Inger Agger:

Det blå værelse.

Kvindelig vidnesbyrd fra exilet.

Hans Reizels Forlag. København 1992.

Interessen for arbeid med mennesker som har vært utsatt for ulike former for traumatiske hendelser har vokst betydelig i de senere årene. De mange krigene, store ulykkene og naturkatastrofene har representert en utfordring for forskning omkring det å være kriserammet. Mye av utviklingsarbeidet har dreid seg om å finne frem til måter å intervensere på som kan redusere utviklingen av skadevirkninger på lengre sikt. Egne diagnoser er fremkommet i kjølvannet av denne forskningen, de såkalte post-traumatiske stressforstyrrelsene, som beskriver symptomer eller atferdsmønstre til personer som har vært utsatt for hendelser av meget alvorlig karakter.

I møte med mennesker som har vært rammet av krigshandlinger eller ulykker, er det gjerne det dramatiske og brutale som fremstår som de tydeligste elementene. Og i faglitteraturen dominerer beskrivelser av dramatiske hendelser og beskrivelser og kategoriseringer av de(n) kriserammedes senreaksjoner.

Inger Agger har med sin bok gitt et viktig bidrag til forståelse av traumatisering, og det er blitt en annerledes bok om møte med mennesker med denne typen opplevelser. Hun bringer leseren bak de dramatiske enkelthendelsene, hun lar kategoriseringer og diagnostiseringer ligge og hun gir oss

anledning til å fornemme de smertefulle opplevelsene. Det er de rammede selv som får komme til orde; hun setter deres erfaringer inn i en livshistoriesammenheng, og skaper dermed et helhetlig, meningsfylt bilde.

I sin bok *Det blå værelse: kvindelig vidnesbyrd fra exilet* beskriver hun sitt møte med 40 flyktninger, alle kvinner, fra i alt 14 land, nå bosatt i Danmark. Kvinnene er enten fra Midt-Østen eller Latin-Amerika, som også er de to benevnelsene hun bruker for å «navngi» kvinnene. *Det blå værelse* er den avsluttende delen av Inger Aggers prosjekt «En undersøgelse af latinamerikanske og mellemøstlige flygtningekvinders opfattelse af egen sexuelle identitet». Det samlede materiale, som inneholder artikler både om flyktningekvinnens situasjon og om terapi, ble godkjent til en doktorgrad i Kultursociologi i København i mars i år.

Forfatteren er psykolog med omfattende erfaring fra terapeutisk virksomhet med flyktninger, både kvinner og menn. Hennes utgangspunkt har vært utforskning av terapeutiske strategier overfor mennesker utsatt for brudd på menneskerettigheter, dvs. ofre for politiske voldshandlinger. Og hun har særlig konsentrert seg om å forstå konsekvensene av den seksualiserte volden i politisk sammenheng.

Det er ikke med terapi som mål at Inger Agger denne gangen har gått inn i «Det blå værelse» med flyktningekvinnene. Hun går inn som forsker, en forsker som vil fortelle om grenser: om krenking, overskridelser

og om beskyttelse av grenser, både kroppslige, psykologiske, kulturelle, sosiale og politiske. Som terapeut benyttet forfatteren den såkalte «vitnesbyrd»-metoden der den krenkede får anledning til å fremføre sin historie i form av et vitnesbyrd, og gjennom dette gi den en ny betydning. Vitnesbyrdet kan forbinde det private og det politiske og «den private skam kunne forvandles til politisk værdighet». Forfatteren benytter nå denne metoden som forskningsmetode. «At anvende denne forskningsmetode innebærer, at forskningsprosess og terapeutisk prosess ikke fuldt ut kan adskilles, idet selve forskningsprosessen i bedste fald også kan have helende elementer.» (s.9)

Kvinnene forteller

Det er mange kvinner som har gitt sine vitnesbyrd til forfatteren, men i bearbeidningen av deres historier har hun valgt å la dem supplere og nyansere hverandre i en felles fortelling, det hun selv kaller «et kvindeligt vidnesbyrd fra exilet» (s. 19). I sin bearbeidning av stoffet har hun vært inspirert av livshistorier som arbeidsmetode, og i sin holdning har hun valgt det latin-amerikanske behandlere har formulert som prinsippet om etisk ikke-nøytralitet.

«Det blå værelse» er forfatterens arbeidsrom der møtet mellom henne og kvinnene har funnet sted. Hun har brukt rom-metaforen gjennom hele boka for å beskrive de forskjellige «betydningsrom» i «exilets kvindehus».

Det første rommet er «Pigeværelset» der pikens overgang til kvinne beskrives, med blodet som sentralt element. Blodet markerer at piken blir kvinne, og det er blodet som markerer at jomfruen er blitt voksen kvinne. Til disse fasene i livet hører mange sosiale regler og forbud, mange grenser som må overholdes og sterke sanksjoner dersom grensene ikke passes på. Piken får tidlig ansvaret for selv å passe på. Kvinne-

kroppen blir assosiert med det farlige og urene, og til grenseoverskridelser knytter det seg skam. Det motsetningsfylte i kvinnens selvforståelse grunnlegges her i «Pigeværelset».

I «Herreværelset» møter kvinnen det Agger kaller «den illegitime side af den patriarkalske struktur», med seksuelle overgrep mot kvinner både i det offentlige og det private rom. Det første forstått som seksuell trakassering av ulik karakter der ute, i det offentlige, mens det private rom her forstås som de overgrep piker utsettes for av menn de stoler på, altså incest. Et gjennomgående tema for Agger er den sosialiserte skammen kvinnen lever med, og det ansvaret hun selv er påført for å passe på. Det betyr at uansett når og hvordan grenser overskrides, vil hennes tilstedeværelse i situasjonen gjøre henne til med-delaktig.

I «Cellen» møter vi den organiserte politiske volden, både utenfor og innenfor fengselscellen. Historiene handler om kvinnenes erfaring med å bryte ut av de grensene de var omgitt av og bevege seg inn i et politisk landskap, som handlende og som farlige. Torturen og undertrykkelsen rammer kvinnen dobbelt. Hun ydmykes og vanæres som kvinne, og straffes og ufarliggjøres som politisk motstander.

Den politiske vold har konsekvenser for kvinnens forhold til barn og ektefelle, og det er relasjonene til disse viktige personene, i livet i eksil, som beskrives i de to kapitlene «Børneværelset» og «Dagligstuen». Der blir eksilet beskrevet som et nytt og annerledes aspekt av det traume kvinnene allerede har erfart, med ofte smertefulle følger for forholdet i familien.

Bokas siste kapittel, «På verandaen», rommer blant annet en del spennende refleksjoner om hva som er helende. Forfatteren beskriver handlinger og ritualer som kan lindre, og behandling som ikke tar sikte på å «behandle bort» marginalitet eller opprør.

Psykologi og menneskerettigheter

For meg fremstår dette som en helstøpt bok – en meningsfull bok i ordets rette forstand. Forfatteren lar kvinnene berette sine historier, men hun fletter dem sammen med sine egne kommentarer, referanser og innsikter. Dette gir historiene en god ramme. Og selv om rammen inneholder både teoretiske refleksjoner og diskusjoner om psykologiske, antropologiske og menneskerettslige temaer, blir den aldri for «tung» eller tar noe bort fra kvinnes egne historier.

Det er en bok som er nær den som har skrevet den. Vi blir kjent med mange av forfatterens egne følelser og betraktninger,

men det blir aldri for tett eller privat. Jeg satt igjen med en følelse av å ha forstått noe mer om det særegne ved kvinners situasjon, og kanskje særlig om de kvinner hvis grenser er blitt krenket på det groveste. For krenkelsene beskrives ikke løsrevet, men settes inn en psykologisk, en politisk og en menneskerettslig sammenheng.

Det er en bok om kvinner, om smerte og lidelse, men også om skjønnhet og håp. Det er en bok om forfølgelse og undertrykking men også om vilje og politisk kamp. Den henter stoff fra mange ulike fagdisipliner, bundet sammen av flyktningekvinnens historier. Og den bryter grenser når det gjelder måten forfatteren har valgt både å samle inn og bruke det rike materialet hun har.

Mor Russlands døtre

Ved Evy Haneborg

Bente Riise, Isak Rogde, Karina Jensen:
Mor Russlands døtre
Gyldendal Norsk Forlag A/S, Oslo 1992

Den russiske arbeidsministeren foreslo nylig at menn skal ha førsterett til arbeid i det kriserammede Russland. Forslaget innebærer et historisk vendepunkt, og avskjed med den offisielle likestillingspolitikk, som myndighetene i det tidligere Sovjetunionen skrøt av overfor Vesten. Etter revolusjonen fikk russiske kvinner, som de første i verden, lovfestet likestilling. Siden har flere generasjoner kvinner slitt seg ut.

Glasnost og perestroika – for kvinnene?

Etter den høyrøstede media-ståheien om glasnost og perestroika, kuppforsøk og demokratiseringsplaner, ønsket journalistene Bente Riise og Isak Rogde, sammen med fotografen Karina Jensen, å reise til Russland for å treffe nettopp – kvinnene. Det har resultert i en bok, *Mor Russlands døtre*, som glimtvis bringer oss litt nærmere disse Russlands svært ulike døtre. Boken hadde vært en politisk umulighet for bare 6-7 år siden.

De kvinnene vi møter er verken gjennomsnittlige eller dekkende for alt det som dette landet rommer av kvinneskjebner. Men vi stilles bokstavelig talt ansikt til ansikt med kvinner i alle aldre og fra mange

forskjellige samfunnslag og yrker, som frimodig og under eget navn åpner noe av sine liv for oss.

«Kvinnen er først og fremst mor»

Boken innleder med en kort gjennomgang av likestillingens utvikling i Sovjet – fra Aleksandra Kollontajs visjoner til Stalins slagord om at «kvinnen er først og fremst mor». En mengde kvinnesakskvinner forsvant i Stalins arbeidsleirer i 30-årene, og det ble forbudt å snakke om kvinnesak. Siden Sovjetunionen allerede hadde innført likestilling, var det antisovjetisk propaganda å antyde at det måtte gjøres *mer*, enn si at likestilling ikke fantes. Og slik har det fortsatt fram til i dag.

Problemet som de russiske kvinner står overfor i dag er overgangen til markedsøkonomi. «Folk her er ikke klar over hva det vil si å la markedskreftene styre», sier Valentina Bodrova, samfunnsforsker og leder for demografiavdelingen ved det statlige Senter for opinionsforskning i Moskva. «De snakker om markedsøkonomi og sosial rettferdighet som om disse to fenomenene fulgte hverandre. Men når bedriftene blir privatisert, mister de enhver interesse for sosiale utgifter. De legger ned bedriftsbarnhagene og nekter å ta inn kvinner i arbeidsstokken fordi det vil bety utgifter til barselpermisjon osv. Folk har bare sett at levestandarden er bedre i Vesten, men de

Fra boken «Mor Russlands døtre», Gyldendal 1992. (Foto: Karina Jensen)

har ingen anelse om hvordan vesteuropeerne har kjempet for sin sosiale trygghet.»

Dobbeltarbeid – eller likestilling i hjemmet?

I dag er det mange russiske kvinner som drømmer om å klare seg med bare den ene jobben – enten den de har utenfor hjemmet eller den de alltid har hatt i familien. Forbløffende få tror på noen likestilling i hjemmet, og mange ser husmoryrket som en mulighet til å bli mer «kvinnelige». Men foreløpig har de russiske kvinnene på få unntak nær, ikke råd til å ta husmoryrket på heltid. Men de kan bli tvunget til det av markedsmekanismene og den økende arbeidsledigheten.

Mye av årsaken til at kvinnene i Russland ikke øyner noen løsning på dobbeltarbeidet, ligger i mannsrollen i det russiske samfunnet. Om kvinnene fikk aldri så mye innpass i mannens tradisjonelle oppgaver, skjedde ikke det omvendte. Tatjana Mamonova, en av de få kjente kvinnesakskvinner i Bresjnevtiden, sa det slik: «Jeg ble sendt ut sammen med broren min for å hogge

ved, men han ble aldri bedt om å hjelpe meg med oppvasken.»

Verdensrekord i alkoholforbruk

Et annet kvinneproblem er at de russiske mennene har verdensrekord i alkoholforbruk. Påfallende mange kvinner som de tre forfatterne har møtt, sier at de drømmer om skandinaviske menn – «for de banker oss ikke opp i fylla». Viser russiske menn mer kvinneforakt enn menn i Vest-Europa? Forfatterens subjektive svar er ja.

Kanskje er det da ikke så rart at mange russiske kvinner som kan være svært så myndige på jobben, virker kuede og underdanige privat. Og skulle Mor Russlands yngre døtre virkelig velge seg ut av samfunnets arbeidsliv, vil de for det første få det svært vanskelig med å komme seg tilbake, og for det andre bli avhengige av en mann som er oppdratt til å være sjefen. Da kan det bli mange flere nyfattede som tigger utenfor de internasjonale stor-hotellene eller sitter i sola på Tisjinskij-markedet og fallbyr hjemmelagede tøfler og nedslitt arvegods for å overleve.

Utsiktspunkter til kjønn

Ved Ingrid Rudie

Tidsskriftet Antropologi

Nr. 24, 1991

Utgitt av Foreningen Stofskifte

Frederiksholms kanal 4

1220 København K

Det danske *Tidsskriftet Antropologi* utgis som temanumre, og nr. 24, datert 1991, har kjønn som hovedtema. I seks artikler belyses kjønn i et teoretisk perspektiv, gjennom analyser av empiriske eksempler og gjennom refleksjoner over feltarbeiderens og utviklingseksperterens rolle. De siste 30-40 sidene av heftet er viet bokanmeldelser, og for anledningen dreier de fleste anmeldte bøkene seg også om kjønn. Dermed får vi en god del tilleggsinformasjon ut over hovedartiklene.

Feministisk kritikk

Overskriften på denne anmeldelsen spiller på tittelen til heftets spissartikkel, «Udsigt over kønnet», hvor Yvonne Mørch gir en oversikt over de viktigste trender i de siste tyve års feministiske forskning. Artikkelen er klar og velskrevet, men den historiske oversikten er for knapp til at den kan make å få fram særlig overraskende poenger. Den mest utdypende og interessante delen av artikkelen er ubetinget den som tar opp spenningen mellom feministisk antropologi og postmodernismen i antropologien. Yvonne Mørch konsentrerer seg her om en analyse av en viktig artikkel fra *Signs* (1989). Her fremhever Frances Mascia-

Lees og medforfattere feminismen som minst like velegnet til å sprengne de tradisjonelle «mesterfortellinger». For feminismen er, i motsetning til postmodernismen, også i stand til å ta vare på en forståelse av reelle maktrelasjoner. Yvonne Mørck slutter seg i store trekk til denne argumentasjonen, men vil gå et skritt lengre, og antyder at man kanskje burde «afskaffe» post-betegnelsen og nøjes med nærmere indkredsning af det moderne, det ultramoderne og feminismens plassering heri».

Problematisk kjønnsatferd i eget samfunn

Britta Mogensens artikkel heter «Voldtægt, Sex eller Misogyni». Anders Dahl skriver om «Mandlig prostitution og seksuel identitet». Begge tar for seg kjønnspraksiser som, til tross for alle forskjeller, har det til felles at de er vanskelige å forholde seg til for folk flest, og at de er omspunnet av myter om kjønnets «natur». Britta Mogensen søker å vise at myten om mannens ustyrlige seksualitet inngår i et forbund med en ideologi om at menn har rettigheter over kvinner. Videre at denne myte- og ideologistrukturen er godt hjulpet av den religiøse tradisjon, rettsvesen og psykiatri. Problemet blir identifisert som et utslag av det patriarkalske system. Denne anmelderen har vanligvis liten sans for slike store samlebegrep som «patriarkatet», men i dette tilfellet får vi noe mer enn en enkel

konstatering av fenomenet – vi får en grundig og spesifisert analyse av dets ingredienser. Det er positivt.

Anders Dahl peker i sin artikkel på viktige forskjeller mellom mannlige og kvinnelige prostituerte opplevelse av egen situasjon. Han hevder at konvensjonelle forskningsmetoder som enten gjør prostituerte til kliniske kasus, eller kartlegger dem etter konvensjonelle sosiologiske parametre, kommer til kort både i å forklare disse forskjellene, og i å tilkjenne prostituerte menneskelig verdighet. Han argumenterer i stedet for at prostitusjonen må ses som en kulturell konstruksjon, fordi dette utgangspunktet er bedre egnet til å avdekke hva som styrer forskernes persepsjon så vel som de prostituerte egenforståelse.

Disse to artiklene leverer hver på sin måte analyser av de kulturelle mekanismene som styrer kjønnsatferd utenfor grensene av det alment aksepterte. Det gjøres ikke noe redaksjonelt forsøk på å binde dem sammen, noe som kunne vært et spennende prosjekt for en enda mer dyptpløyende kulturanalyse.

Kvinner i kulturmøter og i samfunn under endring

Tre artikler beveger seg i mer velkjente antropologiske felt: de utenomeuropeiske samfunn. Bo Wagner Sørensen henter sitt materiale fra Grønland, og beskriver en påfallende taushet om personlige og ekte-skapelige forhold hos grønlandske kvinner med danske ektemenn/samboere. Han knytter dette til en gjennomgripende dikotomi mellom det danske og det grønlandske, som også griper over i den grønlandske befolkningen og lager skiller mellom «virkelige» grønlandere, og de som «er som dansker». De angjeldende kvinnene, som ofte er velutdannede og sosialt mobile,

får en spesielt utsatt posisjon i dette symbolske spillet, og tausheten blir en beskyttelse for egen identitet.

Annemette Kirkegaard skriver levende og interessant om «Les Amazones de Guinée» – et kvinnelig poporkester som på komplekse måter kommer til å syntetisere tradisjonelle og moderne musikalske roller for kvinner, så vel som tradisjonelle og moderne former for segregasjon, kjønnsulikheter og kvinnelig styrke.

Birgitte Skovmand Eriksen beskriver sine erfaringer som ILO-ekspert i Egypt, der egyptiske kolleger påtok seg ansvar for å lære henne god kjønns-skikk. Hun oppdaget landsbykvinnenes overraskende selvstendighet så vel som middelklassens fordomsfulle syn på og manglende innsikt i landsbyfolks virkelighet. Artikkelen er skrevet i en ironisk og avslappet stil, og tar en serie klassiske utslag av kulturkollisjon på kornet.

Fremtidens antropologi

er tittelen på Kirsten Hastrups tiltredelsesforelesning, som er trykt i sin helhet. Forelesningen dreier seg ikke eksplisitt om kjønn, men angår heftets hovedtema på to måter. For det først er Kirsten Hastrup den første kvinnelige professor i antropologi ved noe dansk universitet. For det andre er temaet for forelesningen antropologiens mulighet – og forpliktelse – til å være med på å skape fremtiden ved å utnytte sitt refleksive og relativiserende utgangspunkt. Kirsten Hastrup innfører her begrepet «den etnografiske parallellakse», som henviser til «den tilsynelatende ændring i en genstands position, som skyldes en ændring i iagttagers position». Dette perspektivet ser hun som egnet til å bidra til å skape nye modeller for virkeligheten. Et slikt prosjekt ligger kanskje ikke langt fra den politisk bevisste postmodernismen som Yvonne Mørch etterlyser i sin artikkel.

Sammenfatningen må bli at heftet er rikholdig og høyst lesverdig. Det er ikke preget av noen spesiell redaksjonell linje, det måtte i så fall være at flest mulig inntak til

kjønn skulle få slippe til. Det gir et spennende utsnitt at temaer og problemer som en håndfull yngre danske (feministiske) antropologer er opptatt av.

En velferdsstat – for hvem?

Ved Brit Fougner

Arnlaug Leira:
*Welfare State and
Working Mothers.*
The Scandinavian Experience.
Cambridge University Press,
Cambridge, 1992.

Mor er yrkesaktiv, far er yrkesaktiv: Hvem passer barnet? Arnlaug Leira besvarer spørsmålet for oss i boka *Welfare State and Working Mothers* som kom ut i 1992 på Cambridge University Press. På en spennende og engasjert måte belyses de utarbeidende mødres hverdagsanstrengelser fra etterkrigstida og fram til i dag. Vi får vite hvordan de skandinaviske velferdsstater, med spesiell fokus på den norske, har stilt opp for den yrkesaktive mor og hennes barn. Hvordan kvinnene har dannet egne nettverk. Og hvordan lovverket og synet på den utarbeidende mor som arbeidskraft og som omsorgsperson har endret seg over de siste 45 åra.

Et fantasiens marked

Det temaet som Arnlaug Leira her har tatt for seg er kjent for de fleste av oss: En rask vekst i kvinners yrkesaktivitet har ikke ført til den samme vekst i velferdsstatens omsorgstilbud for førskole- og småskolebarn. De norske mødrene som søkte til arbeidsmarkedet, ventet ikke på offentlige tiltak i barneomsorgen, sier forfatteren. Vi har fått en flora av modeller for hvordan familiene ordner omsorgsbehovet for de

minste: hjelp fra familie, fra sosiale nettverk, bruk av et uformelt marked slik som bytte av tjenester eller betaling med klingende mynt. I tillegg kommer det formelle markedet med et magert, men økende, tilbud på plasser i barnehage og familiebarnehage. Det er imidlertid helt klart at uformelle, private ordninger for barnepass har stått for en langt større del av omsorgstilbudene enn de tilbudene det offentlige har kunnet gi.

En skandinavisk modell?

Arnlaug Leira ser på velferdsstatens forhold til mødre som yrkesaktive og som omsorgspersoner i de Skandinaviske landene med vekt på hjemlandet. Her får vi oversikter over velferdsordninger som permisjoner ved nedkomst for mor og/eller far samt permisjon ved barns eller omsorgstakers sykdom. Og her betones forskjellen i landenes oppbygging av og kriterier for tildeling av offentlig utbygd barnetilsyn. I Danmark og Sverige synes familiepolitikken langt på vei å ha vært koordinert med den økonomiske politikken, sier Arnlaug Leira; en storstilt statlig satsing på barnetilsyn ble ansett som bra ikke bare for barn, men også for den økonomiske utviklingen, for mødrenes arbeidskraft ble ansett som nødvendig. I Danmark og Sverige fikk barn av utarbeidende mødre prioritet ved opp-tak til offentlig barnehage. I Norge har ikke behovet for arbeidskraft vært en viktig faktor i utformingen av familiepolitikken. Her

har kun hensynet til barnets beste stått sentralt.

Mødre, markedet og staten

Forfatteren går igjennom og diskuterer de offentlige utredninger og stortingsmeldinger som har ligget til grunn for lovverket om barnetilsynsordninger i etterkrigstida, og er også innom behandlingen av de nevnte dokumenter i departementer og stortingskomiteer. Dette er spennende lesing som viser oss fundamentale forskjeller i tankegang partier imellom og som til syvende og sist belyser forskjeller i norsk og øvrig skandinavisk oppbygging av en velferdsstatsordning for barn og deres mødre.

Arnlaug Leira viser oss at Norge, sammenlignet med andre land, har vist liten interesse for å kontrollere eller begrense det uformelle markedet i barnetilsynet. I boka drøftes også mulige forklaringer på dette.

Kvinne hjelper kvinne

I kapittel 6 presenterer Leira en studie

utført på slutten av 1970-tallet. Her fulgte hun hverdagsorganiseringen til en gruppe kvinner i et urbant blokkompleks. Hun fant flere karrieremønstre blant kvinnene: Ubetalt arbeid i eget hjem, ordinært lønnsarbeid, betalt, svart arbeid og ubetalt arbeid innenfor sosiale nettverk organisert som enveis-ytelser eller som utveksling av tjenester. Markedet for yrkesaktivitet var for mange av disse kvinnene det lokale arbeidsmarkedet, og arbeidstiden var ofte meget irregulær. Kvinnene organiserte sitt yrkesaktive liv ut fra hvordan dette kunne tilpasses hjemmesfæren. Og trengtes hjelp til barnepass, sto det sosiale nettverket av nabokvinner svært ofte for den hjelpen mødrene trengte. En spennende studie av et Hverdags-Norge i miniatyr.

Arnlaug Leira setter i sin bok fokus på de yrkesarbeidende mødrene og understreker at regulært lønnsarbeid og uformelt omsorgsarbeid har fått ulik status når det gjelder adgang til velferdsstatens rettighetssystem. Omsorgsarbeid har en mer sentral plass i velferdsstatens verdigrunnlag enn i velferdsstatens belønningssystem, skriver Arnlaug Leira i en meget leseverdige bok om velferdsstaten og de arbeidende mødrene.

Langsomt skal kroppen bli vår egen

Ved Åsa Rytter Evensen

Gunilla Carlstedt
Kvinnors hälsa
En fråga om makt
Tidens forlag/Folksam,
Stockholm 1992

Gjennom generasjoner er kvinner oppdratt til å betrakte seg som svake og hjelpeløse, ofre for sin lunefulle kropps spill. Den mannsdominerte medisinen har sykeliggjort de kvinnespesifikke naturlige funksjonene, som menstruasjon, svangerskap, fødsel og overgangsalder. Resultatet for kvinner har vært usikkerhet, avhengighet og et skyld- og skambelagt forhold til kroppen. Først med den medisinske kvinneforskningen har medisinen fått en forståelse av kvinners helse som kvinner selv kan kjenne seg fortrolig med. Kunnskapen som denne forskningen har frembragt, må populariseres og formidles til alle kvinner. Det har kvinneforskeren og legen Gunilla Carlstedt gjort med boken *Kvinnors hälsa*.

Helse, et spørsmål om makt?

«En fråga om makt» er undertittelen på boka. De som har mest makt har den beste helsen. For min egen del vil jeg tilføye: helse er også et spørsmål om respekt; kvinners og menns respekt for kvinners fantastiske sinnrikhet, styrke og fleksibilitet. Nettopp denne holdningen preger forfatte-

rens fremstilling av stoffet. Det skinner igjennom at et av formålene med boken er å øke kvinners selvrespekt.

Forfatteren starter med livshistorien til fire kvinner fra sin egen slekt. Levekårene deres var høyst forskjellige, men de hadde en ting til felles; skjebnen deres ble avgjort av tidsånden og forholdet til mannen.

Helse handler om hvordan vi har det

Omtalen av sammenhengen mellom helse og kvinners livsvilkår har fått bred plass i boken. Forfatteren retter søkelyset mot at kvinner og menn behandles ulikt fra det øyeblikket de er født. Kvinner har mindre formell makt, utfører hoveddelen av omsorgsarbeidet, har lavere anseelse og lønn enn mannen og rammes oftere enn menn av skader på grunn av det seksuelle samlivet. Ulikheten i livsvilkår fører til ulikhet i helse. Den medisinske vitenskapen har bidratt til at kvinnen har forblitt i sin underordnede posisjon i samfunnet. Den har hevdet at kvinnen på grunn av medfødte egenskaper ikke har egnet seg til å ha stillinger med makt og innflytelse. Det er god grunn til å sette spørsmålstejn ved den tradisjonelle medisinske vitenskap.

I et historisk tilbakeblikk belyser forfatteren kvinners rolle og oppgaver i

samfunnet de siste hundre år, alltid til syvende og sist bestemt av menns ønsker og behov.

Kvinner arbeid: Usynlig, undervurdert, underordnet, underbetalt og livsviktig

Et kapittel er viet kvinners forhold til arbeidslivet. Forfatteren peker på at kvinners arbeidsliv er dårlig dokumentert, og at vi mangler data som speiler arbeidets betydning for helsen. Kvinners menstruasjoner, graviditeter og andre hormonelle tilstander har gjort det vanskelig å sammenligne menn og kvinner.

Det svenske arbeidsmarkedet er todelt. Hovedandelen kvinner finnes innen noen få serviceyrker, alle lavtlønnede. Felles for dem er at kvinnenes kunnskap og erfaring fra arbeidet i hjemmet gjør dem kompetente til yrkene. Den kvinnelige arbeidskraften har derfor vært betraktet som uten utdanning, og har fått lav status og dårlig lønn. Kompetansen som arbeidet hjemme krever, blir ikke anerkjent. Menn finnes i et langt større antall yrker, og har de ledende stillingene over alt. Men uten kvinners omsorg er barn og menn hjelpeløse.

Kjærlighet og helse

Den helserisikoen kvinner løper ved å leve sammen med menn er også belyst i et eget kapittel. Fra å være økonomisk avhengig av mannen i et parforhold, kan dagens kvinne forsørge seg selv. Kravene til kvaliteten i samliv med menn øker. Kjærligheten gir mulighet til sensualitet og seksualitet, kreativitet og livsglede. Men kvinner får også betale for kjærligheten, ved å bli hindret i sin utvikling gjennom pardannelse med mannen. Mange fremstående kvinner har levet sammen med kvinner, og har hatt sine viktigste utvekslinger av tanker og venn-

skap med kvinner. Heller ikke slike forhold er konfliktfrie. Kvinner kan gifte seg til status og gode kår. Gjennom sitt omsorgsarbeide for mannen gir hun ham frihet til å bedre karrieren og økonomien, mens hun reduserer sine egne fremtidsutsikter. Gifte kvinner i dagens Sverige står bare for 1/3 av familiens samlede inntekter.

Det er kvinners lodd å stille opp på mannens vilkår, også seksuelt. Kvinnen har plikt, mannen rett. Seksualisert vold, pornografi og prostitusjon, overgrep mot barn og kvinnemishandling er uttrykk for menns kroppslige makt og sjelelige avmakt. Forfatterinnen belyser volden som helserisiko for kvinner og peker på at enhver samfunnsforandring som er til kvinners fordel, ser ut til å utløse en ny bølge av vold.

Den kvinnespesifikke biologien

Andre halvdel av *Kvinnors hälsa* er viet kvinnens spesifikke biologi. Kvinnens kropp skal bære frem barn, og er derfor annerledes enn mannens. Denne forskjellen blir som regel beskrevet med negative fortegn. Forfatteren redegjør for kvinnelige kjønnshormoners virkninger i kroppen, puberteten, menstruasjonen og overgangsalderen. Hun diskuterer hormonbehandling i overgangsalderen på en balansert måte, og understreker at friske kvinner ikke skal ha hormontilskudd rutinemessig.

Andre spørsmål av vesentlig interesse for kvinner, som prevensjon, graviditet, fødsel, amming, seksuelt overførte sykdommer, abort og ufrivillig barnløshet behandles grundig. Forfatteren tar opp de etiske dilemmaene omkring abort og assistert befruktning uten å moralisere.

Typiske kvinnesykdommer, som kreft i bryst og livmorhals, muskel og skjelettlidelser, nervøse lidelser, spiseforstyrrelser og migrene blir omtalt i relasjon til livsvilkår

og i relasjon til den behandlingen kvinner blir tilbudt. Kvinners symptomer kan være en måte å opponere mot samfunnet på.

Helsevesenet fungerer stort sett på menns vilkår. Det er ofte dårlig egnet til virkelig å gi kvinner hjelp, fordi det enda domineres av menns forståelse av kvinners helse. Forfatteren ønsker seg egne helse-sentre for kvinner, der alt personell er kvinner som kjenner og forstår andre kvinners livsvilkår og er solidarisk med kvinner.

Kan kvinnesolidaritet hindre utvikling?

Kvinnors hälsa handler hovedsakelig om sykdommer og forhold som skaper uhelse. Vi møter kvinner som lever under vanskelige kår, og som derfor har fått plager og lidelser av forskjellig art. Eksemplene er illustrerende, og de levendegjør boken. Men hvorfor er det hovedsakelig elendighe-ten som er synliggjort? Hvor er det blitt av de friske, fornøyde og glade kvinnene? Hvilke forhold har bidratt til at de er blitt sunne? Hva har de gjort selv for å få gode liv? De har også noe å lære bort. Er det lettere for kvinner å være solidariske med sor-ger enn med suksess?

Kvinnen blir fremstilt som et offer for omstendighetene, mens mannen betraktes

som skaperen av omstendighetene. Dette gir deler av boken en skjemmende slagside. Om kvinner som drikker skriver forfatteren: «En kvinna som dricker gör det ofta i en situation av faktisk underläge. Hon dricker kanske för att hon inte ser någon väg ut ur en förtryckt position hemma. Kanske en dold underordning som hon knappast själv er medveten om.» Om mannen som drikker heter det: «Mannen som dricker kontrollerar således sin hustrus liv genom att förutsätta ständig beredskap hos henne. Gemensam planering av vardagen blir meningslös.»

Jeg tror ikke kvinner kommer videre ved bare å bli forstått. Vi må se at vi også er deltagere i et samspill som fører til undertrykkelse, og dermed til uhelse. Vi må diskutere hvordan vi skal ta ansvaret for å påta oss andre roller enn offerets og martyrens. Boken belyser i liten grad dette perspektivet.

Innvendingene til tross, *Kvinnors hälsa* har et viktig budskap, formidlet i en enkel og leservennlig form, av en forfatter som kjenner en dyp solidaritet med dem hun skriver for. Den gir kvinner et godt grunnlag for å treffe valg om egen helse. Den bør inspirere kvinner og menn til grunnleggende debatter om hvordan vi skal skape et mer helsebringende samfunn for alle.

S O L V E I G

I min senaste spalt efterlyste jag ett *nordiskt center för kvinnoforskning*. Denna tanke är ingalunda ny och förtjänar en mera utförlig diskussion än jag senast hade möjlighet till.

Ett av de första fora där nordiskt samarbete inom kvinnoforskningen dryftades var vid Nordiska samarbetsnämndens för humanistisk forskning (NOS-H) sin konferens om kvinnoforskning våren 1979. Konferensen ansåg det bl.a. viktigt att åstadkomma en nordisk tidskrift och att starta gemensamma forskningsprojekt. Flera deltagare såg ett behov av ett koordinerande center för nordisk kvinnoforskning. Bland dess uppgifter nämndes att sätta igång forskningsprojekt, att registrera forskning, arrangera vetenskapliga konferenser och seminarier och handleda forskarstuderande.

Då nordiska kvinnoforskare tio år senare samlades till en ny konferens i NOS-H:s regi, krävde Bente Rosenbeck från Danmark att kvinnoforskningssamarbetet skulle institutionaliseras i form av en samordnad nordisk forskarutbildning, utbyte av studerande och lärare och etablering av forskarnätverk. Också denna konferens stödde tanken på ett nordiskt kvinnoforskningscenter. Konferensrapporten noterar bl.a. att:

«... det rådde stor enighet om att grundande av ett center är brådskande och att

man inte längre tänkte visa någon större tålmodighet i denna så viktiga fråga. I allt för många år har det nordiska samarbetet blivit vid goda idéer, men nu bör idéerna realiseras för att kunna leva upp till kraven på en internationalisering av forskningen.»

Under den tid som gått mellan konferenserna hade den nordiska kvinnoforskningen vuxit fram inte enbart på nationellt hemmaplan, utan också genom en rad samnordiska initiativ, projektgrupper och forskarnätverk. Kvinnoforskarna bildade år 1981 *Nordiskt Forum för kvinnoforskning* för att främja samarbetet. Representanter för kvinnoforskningsmiljöerna möttes regelbundet under 1980-talet inom ramen för Forum. Vid Nordiska Ministerrådets konferens om organisering av kvinnoforskning hösten 1983 upprepade forskarna kravet på ett nordiskt samarbetsorgan. Det visade sig småningom svårt att konkretisera alla Nordiskt Forums verksamhetsidéer på grund av avsaknad av ekonomiska resurser. Forum höll sitt sista möte sommaren 1988. Bente Rosenbeck gav uttryck för svårigheterna vid den konferens som hölls år 1989: «... sociale netværk og græsrodder bærer langt, men på et tidspunkt må vi have eget værelse og penge, og nu gælder det et nordisk værelse og en bevilling».

Ett av Nordiskt Forums krav förverkligades då Nordiska Ministerrådets

ämbetsmannakommitté för jämställdhetsfrågor beslöt finansiera en treårig anställning av en koordinator för nordisk kvinnoforskning under åren 1991-1993. Det är således (också på nordiskt håll) jämställdhetssektorn som givit kvinnoforskningen ett mer kontinuerligt stöd, medan forskningssidans bidrag inskränkt sig till punktinsatser.

Permanent nordiska institutioner och samarbetsorgan för forskning har inrättats på andra områden de senaste decennierna. Några exempel är Nordisk institutt for sjørett i Oslo, Nordisk institut for Asienstudier i Köpenhamn, Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning i Helsingfors, Nordiska hälsovårdshögskolan i Göteborg och Nordisk institut for teoretisk atomfysik i Köpenhamn (t.ex. det sistnämnda har omkring 20 anställda). På senare tid har flera institutioners framtid diskuterats i Nordiska Rådet (parlamentens samarbetsorgan) och Nordiska Ministerrådet (regeringarnas samarbetsorgan). Ministerrådet har önskat upphöra med finansieringen av vissa nordiska institutioner för att i stället öka stödet för tidsbundna projekt. Enligt Ministerrådets nyhetsbrev nr 12/1992 föreslås finansieringen bli upphävd för fem institutioner, medan stödet gradvis skall avvecklas eller reduceras för flera andra. De existerande projekten och institutionerna skall evalueras med sikte på bättre prioritering och effektivare resursanvändning. Ytterligare föreslås att det nordiska kultursamarbetet skall stärkas genom

väsentliga nysatningar på det kulturella samarbetet, inklusive forskningen. Kulturen skall få hela 50% av den nordiska budgeten fram till år 1996.

Jag anser det vara dags att på nytt kräva ett nordiskt center för tvärvetenskaplig kvinnoforskning för att främja den mångsidiga och kvalitativt högtstående forskning med kvinno- och könsperspektiv som vuxit fram i våra länder. Internationaliseringen av nordisk kvinnoforskning skulle gagnas genom att ett sådant center kunde ta emot utländska gästforskare och fungera som en institutionell bas för tidskriften NORA. Att skapa en *permanent* institution kan vara svårt, men tidsbegränsade projekt, prövo-perioder och evalueringar är vi kvinnoforskare minsann vana vid... Kan inte de kvinnliga politikerna i Nordiska Rådet nappa på denna idé?

Litteratur

- Kvinnoforskning i de humanistiske fag, Konferanserapport: Nordisk konferanse avholdt på Hurdalsjøen hotell, Norge, 7.-10. mai 1979. NOS-H 1979.
- Organisering av jämställdhets-/kvinnoforskning i Norden. Rapport från Nordiska Ministerrådets konferens den 8-10 november 1983 på Lejonsdals slott i Bro, Sverige. Nordiska Ministerrådet 1984.
- Framtidsstrategier för humanistisk kvinnoforskning, Konferensrapport: Nordisk konferens, Hanaholmens kulturcentrum i Esbo, Finland, 28-30 maj 1989. NOS-H 1989.
- Nordiska samarbetsorgan 1992. Nordiska Ministerrådet 1992.
- Nordiskt Nyhetsbrev nr 12/1992, Nordiska Ministerrådet.

SEMINARER - KONFERANSER

8. mars-arrangement på Blindern

Likestillingsrådet, Senter for kvinneforskning ved Universitetet i Oslo og Norges forskningsråd avd. NAVFs sekretariat for kvinneforskning inviterte på den internasjonale kvinnedagen 8. mars til åpent møte på Blindern med forfatteren av boka *Backlash*, Susan Faludi. Andre innledere var professor Hanne Haavind, likestillingsombud Ingse Stabel og nestleder i Norsk Studentunion, Inger Lise Stieng. Auditorium 1 i Kjemibygget var fylt til siste kvadratmeter av flere hundre deltagere, ja, mange sto utenfor og kom ikke inn! Blant de tilstedeværende var det en meget stor andel kvinnelige studenter. Stemningen var høy, og Faludis friske foredrag høstet spesielt stormende applaus fra en forsamling som viste at de satte pris på dagen og feiringen av den.

Kvinnesatsing i Finnmark

Etablering av et nasjonalt distriktskvinnesenter i Alta, konferanser, forprosjekter og prosjektrapporter.

Redaksjonen har mottatt fargerike rapporter fra det nasjonale distriktskvinnesenterets planleggingsprosjekt i Finnmark fyl-

keskommune med informasjon om prosjektet «Etablering av et nasjonalt distriktskvinnesenter i Alta». Vi har fått rapporter fra fjorårets konferanser, en innholdsrik avis: Finnmark-info november 1992, samt rapporter fra konferanser for samiske kvinner. I tillegg har vi fått prosjektrapporten fra forprosjekt for kvinnerettede tiltak i Karasjok kommune: «Den virkelige virkeligheten»,

Det arbeides med en oversiktsrapport fra hele prosjektet, som vil bli ferdig i løpet av våren, og som Nytt om kvinneforskning vil komme tilbake til.

Konferanseserien hadde til hensikt å gi innspill til delmål/satsingsområder for et nasjonalt distriktskvinnesenter og skape interesse for det.

Delrapportene er fra konferanser i:

Bodø 15. og 16. oktober: «Nordland»

Oppdal 29. og 30. oktober: «Sør-Trøndelag»

Namsos 26. og 27. oktober: «Nord-Trøndelag»

Tromsø 5. og 6. november: «Troms»

Alta 5. og 6. oktober: «Finnmark»

Alta 7. og 8. desember: «Konferansen for forskere»

Konferanser for samiske kvinner:

Snåsa 10. og 11. desember: «Søndre Nordland/Nord-Trøndelag»

Evenes 26. og 27. november: «Sør-Troms/Nordre Nordland»
Skibotn 12. og 13. november: «Nord-Troms»
Lakselv 17. og 18. november: «Vest-Finnmark»
Máze 3. og 4. desember: «Máze»
Tana 5. og 6. november: «Øst-Finnmark»

Henvendelser kan rettes til:
Finnmark fylkeskommune,
Det nasjonale distriktskvinneret
(DND)
v/Kari Meløy, Fylkeshuset,
Henry Karlsens plass 1, 9800 Vadsø.
Tlf 085 50 600 eller 085 50 796
Telefax 085 52 169.

KOMMER

Nordisk tverrfaglig middelaldersymposium

«Kvinder i kirken»

avholdes på Dragsholm Slot, Nordsjælland, Danmark *fredag 24.-mandag 27. september 1993*.

Foredragene vil analysere kvinners forhold til kirken, især i Norden, men på europeisk bakgrunn. Symposiet er organisert med støtte fra bl.a. NorFa og Statens Humanistiske Forskningsråd (Danmark).

Videre opplysninger om program og deltagelse fås hos:

Berit J. Sellevold
Oldsaksamlingen – IAKN
Universitetet i Oslo
Fredriks gt 3, 0164 Oslo
Tlf. 22 85 93 00

Dansk nettverk for mandeforskning

er et forum som interesserer seg for den siden av kjønnsforskningen som handler om det maskuline og mannskulturen på akademisk nivå. Nettverket ble etablert våren 1993 og ønsker å skape et miljø for mannsforskning i Danmark. Det planlegges en konferanse med temaet «*Hvorfor*

Mandeforskning?» onsdag den 6. oktober 1993 på Roskilde Universitetscenter.

På konferansen vil forskjellige sider ved mannsforskningen bli belyst. Tendenser innenfor amerikansk samt skandinavisk mannsforskning og forholdet mellom kvinne-, manns- og kjønnsforskning vil bli behandlet.

I forbindelse med konferansen arbeider planleggingsgruppen med et nyhetsbrev som vil hete *Nyhetsbrevet Mandeforskning*, og som blir nettverkets samlingsorgan.

Dansk Nettverk for Mandeforskning er selvbestaltet, med flat organisasjonsform og åpent for alle som kan tilslutte seg formålet, som er å arbeide videre frem mot maskulinitetsteorier, belyse mannsidentiteter og åpne blant annet for en farsforskning.

For videre opplysninger, kontakt:

Rudi Rusfort
Fredriksberg Allé 8
DK 1820 Fredriksberg C
Tlf. 095-45-31 22 85 16.

**Call for Conference Papers and
Workshop Proposals for
Poverty: Feminist Perspectives**

to be held at the University of British
Columbia 18-20 November, 1993.

For further information please contact

Jo Hinchliffe
Centre for Research in Women's
Studies and Gender Relations
University of British Columbia
314-2206 East Mail
Vancouver, B.C.
CANADA V6T 1Z3

**2nd European Feminist
Research Conference
July 5-9, 1994, Graz, Austria**

**Feminist Perspectives on
Technology, Work and Ecology**

Konferansen har som mål å samle kvinne-
lige forskere fra flere fagområder for i fel-
lesskap å finne frem til en dypere forståelse
av dagens utvikling innen teknologi, arbeid
og økologi med spesiell vekt på den gjensidige
avhengigheten mellom innovasjon og
diffusjon av teknologi.

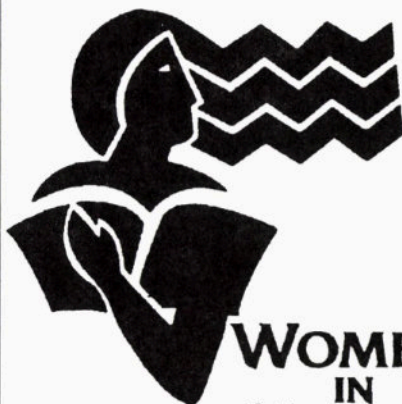
Organisasjonskomiteen og den interna-
sjonale programkomiteen ønsker seg
bidrag fra seks hovedfelt:

- Teknologi, helse og kroppen
- Informasjonsteknologi og organisasjon
- Marked versus stat
- Feministisk tilnærming til økologi
- Teknologi, arbeid og økologi som utford-
ringer for kvinners utdanning
- Refleksjoner av teknologi, arbeid og
miljø i kvinners litteratur og kunst

Frist for innsending av abstract: 28. mai
1993.

Mer informasjon fås ved henvendelse til:

Inter-University Research Center for Tech-
nology, Work and Culture (IFZ)
Schlögelgasse 2
A-8010 Graz/Austria
Tel: +43 316 813909
Fax: +43 316 810274

**WOMEN
IN
HIGHER
EDUCATION**

**7th Annual International
Conference**

January 6-8, 1994, Holiday Inn, Univer-
sity of Central Florida, Orlando, Florida.

For nærmere opplysninger om program
og påmelding, kontakt:

Fride Eeg-Henriksen
Senter for kvinneforskning
Postboks 1040 Blindern
0315 Oslo
Tlf. 22 85 89 30
Fax 22 85 89 50

**Forum for
helsetjenesteforskning 1993**

finner sted på Holmenkollen Park Hotel,
30. september-1. oktober 1993.

Arrangører: Norges forskningsråd (avd.
NAVF og NORAS), Instituttgruppe for

samfunnsmedisin, UiO, Seksjon for helse-
tjenesteforskning, Folkehelsa.

Aktuelle temaer innen helsetjeneste-
forskning blir belyst ved inviterte og frie
foredrag.

Frist for innlevering av abstracts
(A4-format): *10. juni 1993*. Påmeldingsfrist
til FORUM: *30. august 1993*.

Kontakt:

FORUM for helsetjenesteforskning
v/Klara Lie,
SAHT, Folkehelsa,
Geitmyrsveien 75,
0462 Oslo.
Tlf: 22 04 24 06/22 04 22 00
Fax: 22 35 36 05

Learning from women

Denne konferansen har som målsetting å

presentere nyere forskning om kvinners
psykologiske vekst og utvikling, spesielt
med sikte på kliniske problemstillinger.
Målgruppen er kvinnelige og mannlige kli-
nikere, medisinske lærere og andre interes-
serte. Konferansen arrangeres av Harvard
Medical School, Department of Continu-
ing Education, med Judith Lewis Herman,
Jean Baker Miller og Judy Reiner Platt som
ansvarshavende.

Tid: *30. april – 1. mai 1993*. Sted: Boston
Park Hotel, Boston USA. Konferanseavgift
for leger: 250 US-dollar.

Nærmere opplysninger:

Professor dr. med. Kirsti Malterud
Seksjon for allmenntilleggsmedisin
Universitetet i Bergen
Ulriksdal 8 c, 5009 Bergen.
Tlf. (05) 20 61 33.

LITT AV HVERT

Om du reiser til Seneca Falls, besøk:

The National Women's Hall of Fame!

The National Women's Hall of Fame er et kvinnemuseum som ønsker å ta vare på og hedre minnet om amerikanske kvinner som har utmerket seg. Den ble grunnlagt i Seneca Falls, New York, i 1968. Det var her Elizabeth Cady Stanton, Lucretia Mott og 300 andre møttes i 1848 og grunnla det som skulle bli den amerikanske kampen for kvinnes stemmerett (The Suffrage Movement). 70 år senere – i 1920 – førte kampen fram. Like etterpå, på midten av 20-tallet, begynte en ny kamp – ved Seneca Falls, denne gangen kampen for likestilling (Equal Rights Amendment), en kamp som fortsatt pågår. Og cirka 50 år etter det igjen ble The National Women's Hall of Fame grunnlagt der.

Siden 1968 har minnehallen gjennom en permanent utstilling holdt ved like minnet om kvinner som blir glemt i klasserom og pensumbøker. Her kan vi utdype bekjentskaper og lære om kvinner som har gått foran og skapt nye muligheter for oss .

Blant navnene i minnehallen finner vi:

Pearl S. Buck, Rachel Carson, Emily Dickinson, Helen Keller, Barbara McClintock, Margaret Mead, Eleanor Roosevelt, Harriet Beecher Stove.

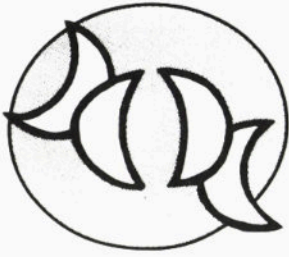
Har du
publisert noe på engelsk
i det siste?

Sekretariatet er nå i ferd med å revidere litteraturlista over norsk kvinneforskning skrevet på engelsk. Vi vurderer dette som et fortløpende prosjekt og ber deg derfor: *Send melding* om nye publikasjoner på engelsk som bør stå i denne lista til:

Norges forskningsråd avd. NAVF Sekretariatet for kvinneforskning, ved Ann-Cathrin Moss, Sandakerveien 99, 0483 Oslo.

Og...deadline for 1993-revisjonen er *31. mai!*

International Feminist Research Network

Gender, Nature, Culture 1992-94

Det danske forskningsråd for humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning avsatte i 1992 midler for en periode på to år, til oppbygging av nettverk for forskning innen fem ulike forskningsområder. Hver bevilgning var på DAK 700.000, hvorav en gikk til kvinneforskning.

Center for kvindestudier ved Odense Universitet står ansvarlig for oppbygging av et internasjonalt nettverk for kvinneforskning: «*Gender, Nature, Culture*». Formålet med nettverket er å initiere og stimulere diskusjoner mellom kvinneforskere, studenter og andre som er opptatt av følgende temaer, vi siterer:

- «What are the relations of feminist research to the nature of body and the body of nature?»
- «How does feminist research position itself in the multiplicity of modern, post-modern and compost-modern discourses on culture-nature-relations?»
- «How can feminist research contribute to current debates about new orientations of culture-nature-boundings?»
- «Can feminist research within the cultural and natural sciences find a common language?»

Nettverket arrangerer «workshops» og konferanser over disse temaene. Et *gratis nyhetsbrev* – på engelsk – vil bli utgitt 3 til 4 ganger i året. 14. og 15. april i år ble det arrangert en workshop med tema «Beyond Mechanical Thinking: Feminism and Shifts of Paradigms» med hovedinnledere fra USA, Canada og Russland.

Nettverket ønsker kontakt med kvinneforskere og studenter over hele verden og oppfordrer interesserte til å melde seg inn i nettverket og å abonnere på Newsletter.

Kontaktperson:

Dr. Nina Lykke, Network-coordinator
Dept. of Feminist Studies
Odense University
Campusvej 55
DK-5230 ODENSE M.

A new journal: Gender, Work and Organization

A new journal will be located at the School of Management. It is a jointly edited Anglo-American project. *Gender, Work and Organization* is a new international journal dedicated to advancing theory, research and applications concerning gender relations at work, the organization of gender and the gendering of organizations. Contributions to thinking about gender are welcomed from a variety of disciplinary perspectives. The aim of the journal is to present critical and scholarly research, theory and practice in a clear and uncomplicated style from a diverse range of fields of inquiry.

All articles will be subject to a rigorous review process.

For further information please contact the UK editors:

Jill Rupert and David Knights
School of Management, UMIST
P.O. Box 88, Manchester M60 1QD
United Kingdom.

A new journal of feminist economics

The purpose of the journal will be to advance and publish high quality and innovative feminist research in economics, and to thereby aid the development and legitimation of a broad discourse on feminist concerns in economics. To effect this goal the journal will welcome and publish research of the highest quality conducted from a plurality of perspectives and scholarly traditions. The journal will remain open to a broad range of feminist research on both theoretical and policy oriented issues in economics, and will publish articles using both the traditional tools of economic analysis as well as those which draw from the tools and analytic approaches of other intellectual traditions, and which provide insights not obtainable with standard disciplinary approaches. In particular, the journal will seek to extend fruitful feminist discourses developed in other disciplines to economics, and will actively encourage the development of an interdisciplinary and cross-disciplinary discourse in feminist economics. The journal will also actively welcome research by non-economists which provides insight into feminist concerns in economics.

The intended audience of the journal will include economists interested in feminist research in economics, including economists whose own research does not fit into this category, and scholars from other disciplines interested more generally in feminist research and women and gender studies.

A call for papers will be announced within the next few months.

For further questions please contact Diana Strassmann, tel 095-713-527-4660.

Senter for kvinneforskning i Oslo har flyttet!

Ny besøksadresse:
Sognsveien 70, 5. etasje,
0855 Oslo.

Nytt telefonnummer:
22 85 89 30.

Nytt telefaxnummer:
22 85 89 50.

Postadresse som før:
Postboks 1040 Blindern
0315 Oslo

Jenter på skogskolen – trives de?

- 45% av jentene som velger skogbruksutdanning, har ikke på forhånd noen naturlig tilknytning til skogbruk
- 7 av 10 jenter ville ha valgt praktisk skogskole på nytt dersom de i dag sto foran valg av skolegang igjen
- Kun 15% av jentene følte at mangel på fysisk styrke hadde vært et handicap for dem under skogskoleutdanningen
- 9 av 10 jenter med høyere skogbruksutdanning har et yrke knyttet til skogbruket
- Følelsen av å ikke bli tilstrekkelig respektert samt fordommer generelt, er det som trekkes fram som vanskeligst i det å være yrkesaktiv jente i skogbruksnæringen

Dette er noen av de forhold som er kommet fram i en undersøkelse omkring jenter og skogbruk, og som ble presentert på den årlige temakonferansen til organisasjonen Jenter i Skogbruket i oktober. Bak undersøkelsen står Olav O. Evju, inspektør ved Statens yrkesskole for skogbruk, Saggrenda ved Kongsberg. Undersøkelsen er blitt gjort som ledd i sosialpedagogisk etterutdanning for skolerådgivere i Buskerud og bygger på spørreundersøkelse blant jenter som har tatt skogbruksutdanning i Norge de siste 10 årene.

Skogbruksutdanningen oppfattes snevert

Bakgrunnen for at Evju tok opp dette temaet, er hans erfaring, gjennom snart 10 år i skogskoleverket, med at mange, skolerådgivere inkludert, har liten kunnskap om og innsikt i utdanningen generelt, og enda mindre når det gjelder jentenes muligheter. Skogbruk er for mange synonymt med hardt arbeid i tømmerkogen, og skal du i det hele tatt som jente tenke deg en skog-

bruksutdanning, må du være «stor, sterk og komme fra gård».

Faktum er imidlertid at bildet er mer nyansert enn som så. Utdanningsmessig kan en gjennom skogskolene i dag også skaffe seg det en tidligere kalte gymnaskompetanse, en kan ta distrikthøgskole i skogbruk og sågar bli sivilingeniør i skogbrukstekniske fag, om en velger denne fordypningen ved Landbrukshøgskolen på Ås.

Selv med moderne tekniske hjelpemidler, er det imidlertid ikke til å komme bort fra at mye tungt arbeid vil være en del av arbeidsdagen i det praktiske skogbruk. Men samtidig må en være klar over at skogbruk i høyeste grad er forvaltning av natur, skog og utmark, og hvor de som driver med dette kan sies å være «arealenes vaktmester». I dagens skogbruksforvaltning vil kunnskapene om og samspillet mellom fagområder som naturfag, teknikk og økonomi være viktigere enn noen gang, og hvor jentene som utdanningsressurs vil være like verdifulle som guttene. Trass i at undersøkelsen viste at 45% av skogbruksjentene var rekruttert fra ikke-skogbruksmiljøer, har likevel rekrutteringen til utdanningen vært snever i den forstand at jentene mer eller mindre tilfeldig har fått vite om utdanningsmulighetene i skogbruk. Skolerådgivere, som en nøkkelgruppe i utdanningsveiledning, har hatt svært lite å tilføre jentene og har i tillegg inntatt tradisjonelle holdninger til jenter og skogbruk.

Slik sett stiller skogbruket på lik linje med mange andre utradisjonelle utdanningsvalg. Generelt kan en si det slik at reell valgfrihet for jenter først vil være en realitet når de jentene som ikke naturlig får vite om utradisjonelle yrker, har en mulighet til å velge en slik utdanning.

Til rådgiveres og andres unnskyldning må det imidlertid sies at skogbruksutdanningen har vært og er liten i skolesammenheng og i tillegg har ligget utenfor vanlig

videregående utdannelse. Først for et par år siden ble den en del av den videregående skolen, med 3-årig utdannelse.

Jentene fortsatt i stort mindretall

Fram mot 70-tallet var skogbruksutdannelsen totalt dominert av gutter. Den første kvinnelige forstkandidaten ble utdannet i 1964, og det skulle gå 12 år før den andre kvinnen fulgte etter. I dag ligger jenteandelen på 5-10%, med relativt størst andel på de høyere studiene.

Det å velge en i utgangspunktet «spesialutdannelse» og i tillegg være en klar minoritetsgruppe blant elevene, burde derfor i seg selv være nok til ikke å våge dette, selv om interessen skulle være til stede.

Undersøkelsen viser imidlertid et svært nyansert bilde av det å ha vært skogskolejente, og hvor det ikke er vanskelig å finne mange positive elementer, selv om undersøkelsen også avdekker forhold som bør tas ad notam.

Det er ikke til å legge skjul på at 7 av 10 jenter har følt ett eller annet handicap ved å være jente på en praktisk skogskole. Dette går imidlertid i liten grad på fysisk styrke, men snarere på det forhold at gutta har hatt et forsprang gjennom praksiserfaring før de begynte på skogskolen.

Dette bildet har imidlertid forandret seg de senere årene, ved at også guttene mer og mer rekrutteres fra ikke-landbruksmiljøer, og slik sett stiller mer på lik linje med jentene hva praksisbakgrunn angår.

Det er også verdt å merke seg at skogskolene for en stor del er internatskoler, hvor internatlivet vil bli en vesentlig og intergrert del av skolehverdagen. Slik sett har skolene mye til felles med folkehøgskolene. Jentenes møte med skogbruksutdannelsen vil derfor også i høy grad bli preget av hvordan de har opplevet internatsituasjonen de første årene av sin skolekarriere. For enkelte kan nok dette ha vært en vanskelig

del av skolehverdagen. Undersøkelsen viste at 8 av 10 jenter ikke opplevde internatsituasjonen som spesielt vanskelig med tanke på det å være jente i mindretall. Mange påpekte at den hadde vært en positiv og utviklende periode i deres liv. Mange av jentene som har tatt videregående (praktisk) skogskole, har gjort dette som en del av eller i tillegg til annen utdannelse. Derfor er det interessant og gledelig at hele 70% av jentene ville ha tatt denne skolen på nytt, om de skulle velge igjen, og selv om mange av disse i dag har et annet yrke enn skogbruk.

Skogbruket ikke mer fordomsfylt enn andre mannsdominerte yrker?

En ting er å være jente i et tildels skjermet skolemiljø. Noe annet er å møte yrkeslivet. Her viser undersøkelsen at 4 av 10 jenter har følt et handicap ved å være kvinnelig søker til jobber i skogbruksnæringen, og hvor jenter med den høyeste skogbruksutdannelsen føler seg minst diskriminert. Av jenter som søkte seg til de praktiske skogbruksyrker, følte nærmere 60% at de «ikke burde ha vært jente».

Det interessante er imidlertid at når jentene først har kommet i jobb, synes situasjonen å endre seg. Jenter som havnet i stillinger av mer administrativ karakter, føler langt større grad av diskriminering og mangel på respekt enn de av jentene som har praktiske yrker. Mange av jentene gir uttrykk for at de i mye større grad enn gutta må bevise og dokumentere sin dyktighet før de blir godtatt.

Det er imidlertid gledelig å konstatere at en svært stor andel av de jentene som har satset på skogbruksutdannelsen, også har funnet sitt yrke i denne næringen. Blant jenter med høyere skogbruksutdannelse, finner vi igjen nærmere 90% ansatt i skogbruket, noe som er et svært høyt tall for utradisjonelle kvinneutdannelser.

På denne bakgrunn er det imidlertid også et tankekors å registrere at av de jentene som har valgt den høyeste skogbruksutdannelsen (NLH), er det likevel nærmere 5 av 10 jenter som er i tvil om de ville ha valgt den samme utdannelsen igjen, noe som synes å henge sammen med ensomhetsfølelse, mangel på kolleger som snakker «samme språk» samt det å bli tilstrekkelig respektert for det en måtte stå for. Bildet er altså her et annet enn blant de jentene som har tatt en kortere utdanning på praktisk skogskole.

Situasjonen kan av undersøkelsen ikke tolkes å være at skogbruket er i en særstilling i forhold til andre mannsdominerte næringer. 70% av jentene bedømmer skog-

bruksnæringen til ikke å være mer formålsfylt enn andre mannsdominerte næringer, mens nærmere 60% av jentene med yrkeserfaring sier at situasjonen som jente i skogbruket har blitt lettere de senere år.

At jentene er kommet til skogbruket for å bli, er uomtvistelig. Som minoritetsgruppe gjenstår fortsatt mye upløyd mark. Men i denne sammenheng er det viktig å gjenta at den økende fokusering på forvaltningen av vår natur, i stadig sterkere grad gjør skogskolene våre til praktisk-teoretiske naturforvalterskoler, og hvor jentene har en like naturlig plass som guttene.

Evy Haneborg

PUBLIKASJONER

Bøker

Randi Kjeldstad og Jan Lyngstad
Arbeid, lønn og likestilling
belyst ved statistikk og forskning
Universitetsforlaget, Oslo 1993.

Svein Olav Daatland og Per Erik Solem
(red.)

Og du skal leve lenge i landet
Dilemmaer og veivalg i eldrepolitikken
Universitetsforlaget, Oslo 1992.

Kjenn din rett
Juridisk Rådgiving for Kvinner – JURK
Cappelen Fakta
J.W. Cappelens Forlag AS, Oslo 1993

Angela Carter
Hekse, Prinsesser & Kloge Koner
Kvindeeventyr fra hele verden
Hans Reitzels Forlag A/S, 1992.

Hild Sørby
Klar – ferdig – Hus!
Norske ferdighus gjennom tidene.
Ad Notam Gyldendal Forlag, 1992.

Joan Acker m.fl.
Kvinnors och mäns liv och arbete
SNS Förlag, Stockholm 1992.

Annika Baude (red)
Visioner om jämställdhet
SNS Förlag, Stockholm 1992.

Jorunn Hareide (red.)
Norske Kvinnetekster 1600-1900
«Først Kvinde – dernæst Forfatterinde»?
Pax Forlag A/S, Oslo 1992.

Eva Lundgren
Det får da være grenser for kjønn
Voldelig empiri og feministisk teori
Universitetsforlaget, Oslo 1993.

Bente Rosenbeck
Kroppens Politik
Om køn, kultur og videnskab
Museum Tusulanums Forlag, Danmark
1992.

Astrid Brekken
Fra Rødstrømper til Silkehansker
Samtaler med norske kvinner
J.W. Cappelens Forlag, Oslo 1993.

Elin Svenneby (red.)
Kvinnfolk på Tvers
Emilia Press, Oslo 1992.

Kirsten Drotner og Monica Rudberg (red.)
Dobbeltblikk på det moderne

Unge kvinners hverdagsliv og kultur i Norden.
Universitetsforlaget, Oslo 1993.

Liv Køltzow
Den unge Amalie Skram
Et portrett fra det nittende århundre
Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1992.

Marilyn French
Krigen mot kvinnene
Aschehoug, Oslo 1992.

Susan Faludi
Det store tilbakeslaget
90-års kvinnebilde
Aschehoug, Oslo 1993

Maeve Haran
Når begeret er fullt
En roman for alle hjemmemødre som savner yrkeslivet. Og for alle yrkeskvinner som savner hjem og barn.
Aschehoug, Oslo 1992.

Wm. Guy Spittal
Iroquois women
An Anthology
Ontario, Canada 1990.

Birgitta Eneroth och Inga Michaeli
Kvinnornas välfärdsstat?
Nordiska kvinnoforskare diskuterar
Statens institut för byggnadsforskning,
Gävle 1992.

Tidsskrifter

Women of Europe supplements, No. 37, 1992. «1492: The role of women»

Feminist Review, No. 43, Spring 1993

The Women's Review of Books, Volume X, No. 3 December 1992, Volume X,

No. 4 January 1993, Volume X, No. 5 February 1993, Volume X, No. 6 March 1993.

Materialisten, nr. 4/92.

Nytt Norsk Tidsskrift, No. 4/1992.

Signs, Volume 17, No. 3/Spring 1992, Volume 18, No. 1/Autumn 1992 og Volume 18, No. 2/Winter 1993.

Häftan for kritiska studier, nr. 4/92.

Kvinder, køn og forskning, nr. 2/1992 og 3/1992.

Kvinnovetenskaplig tidsskrift, nr. 3/1992: «Kvalitative metoder»

Women's Studies International Forum, Volume 15, No. 5/6-1992 og Volume 16, No. 1/1993.

Naistutkimus - Tiedote, No. 4/1992

New Feminist Research (RFR/DRF) Volume 20, No. 3 & 4, Fall/Winter 1991.

Women's Studies Forum, Vol. 8, 1992.

Kvinnovetenskaplig tidsskrift, nr. 4/1992: «Kön och klass- Mansforskning I».

Naistutkimus - kvinnoforskning, nr. 4/1992.

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

«Ny litteratur om kvinner. En bibliografi».

Kvinnohistoriska samlingarna, nr. 1992:4 Göteborgs Universitetsbibliotek, 1992.

Institutt for samfunnsforskning:
«Sammendragserie nr. 4/1992», Oslo
1992.

Svein Kyvik og Jens-Are Enoksen:
«Universitetspersonalets tidsbruk»
NAVFs utredningsinstitutt, rapport 10/92.

Nils Roll-Hansen (red.):
«Forskning i de regionale høyskolene –
noen prinsipielle spørsmål».
NAVFs utredningsinstitutt, rapport 12/92.

Ole-Jacob Skodvin
«Forskerutdanning i landbruksforskning»
En evaluering
NAVFs utredningsinstitutt, rapport 1/93

«Forskarhandledning som mentorskap»
Sprickor i en idealbild. En undersökning
av Ylva Elvin-Nowak och Anita
Dahlberg.

Centrum för kvinnoforskning,
Stockholms Universitet 1992.

«Real Rights for Women»
Seminar in Prague, October 1992.
Likestillingsrådet, 1992.

Planleggingsprosjektet «Etablering av et
nasjonalt distriktskvinner i Alta».

1. Rapport fra konferansen i Bodø 15. og
16. oktober 1992.
2. Rapport fra konferansen på Oppdal
29. og 30. oktober 1992.
3. Rapport fra konferansen i Tromsø 5.
og 6. november 1992.
4. Rapport fra konferansen i Namsos 26.
og 27. oktober 1992.
5. Rapport fra konferansen i Alta 5. og
6. oktober 1992.
6. Rapport fra konferansen for forskere i
Alta 7. og 8. desember 1992.
7. Rapport fra konferansen for samiske
kvinner i Lakselv 17. og 18. november
1992.

8. Rapport fra konferansen for samiske
kvinner i Máze 3. og 4. desember
1992.
 9. Rapport fra konferansen for samiske
kvinner i Skibotn 12. og 13. november
1992.
 10. Rapport fra konferansen for samiske
kvinner i Evenes 26. og 27. november
1992.
 11. Rapport fra konferansen for samiske
kvinner i Tana 5. og 6. desember
1992.
 12. Rapport fra konferansen for samiske
kvinner i Snåsa 10. og 11. desember
1992.
- Finnmark Fylkeskommune 1992.

Planleggingsprosjektet «Etablering av et
nasjonalt distriktskvinner i Alta».
Prosjektgruppas innspill til konferansene.
Finnmark Fylkeskommune 1992.

«Barn» – Nytt fra forskning om barn i
Norge, nr. 4/1992.
Norsk Senter for barneforskning, Univ. i
Trondheim.

Hege Skjeie:
«Den politiske betydningen av kjønn»
En studie av norsk topp-politikk.
Rapport 92:11.
Institutt for Samfunnsforskning (ISF),
Oslo 1992.

Hedda Gunneng m. fl.
«Kvinnors Rosengård»
Medeltidskvinnors liv och hälsa, lust och
barnafödande. Föredrag från nordiska
tvärvetenskapliga symposier i Århus aug.
1985 och Visby sept. 1987.
Stockholms Universitet 1989.

Agnes Andenæs et. al.
«Epler fra vår egen hage»
Skriftserie 4/92.
Universitetet i Trondheim 1992.

«Utdanning og kjønn»
Skriftserie 3/92.
Universitetet i Trondheim 1992.

«Kvinner i landbruket»
Evalueringsrapport
Publikasjon 3/92
Norges Landbruksvitenskapelige Forskningsråd, 1992.

Line Eldring m.fl.:
«Kjønn og likestilling»
En oversikt over forskning om kjønn og likestilling ved Arbeidsforskningsinstituttet 1980-92. Bibliografi.
Arbeidsforskningsinstituttet, 1993.

«Omsorgsfulle gutter og tekniske jenter»
Eller var det omvendt?
Rapport fra likestillingsprosjektet 1.-3. klasse.
Statens utdanningskontor i Hordaland, Desember 1992.

«Utforming av strukturelle forandringer»
Kvinnerens rolle
Rapport fra OECDs generalsekretær fra en ekspertgruppe på høyt nivå.
Barne- og familiedepartementet, Oslo 1993.

«Jeg fant – jeg fant!»
Rapport fra konferansen om aktive barn i

en ny oppvekstpolitikk.
Trondheim, 31. august – 1. september 1992. Norsk senter for barneforskning, Trondheim AVH 1992.

«I ulikheten ligger vår styrke»
Seminar i Åbo 24-25.10.1992.
Nordisk Forum 1994, Finland.

Handlingsplan for likestilling 1993-1994
Kommunal og Arbeidsdepartementet, Februar 1993.

Maud L. Edwards m.fl.:
«Rethinking change»
Current Swedish Feminist Research
Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, Uppsala 1992.

Berit Jansen Sellevold, Else Mundal og Gro Steinsland:
«Fokus på kvinner i middelalderkilder»
Rapport fra symposiet «Kilder til kvinnehistoriske studier i nordisk middelalder»
Isegran, september 1990.
Viktoria Bokförlag, Skara 1992.

Kompetansekatalog
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Oslo 1992.

Handlingsplan for likestilling ved ODH 1993-94. Oppland distriktshøgskole 1992.

EGNE PUBLIKASJONER

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 2/81:

Kvinner, overgang og aldring.
Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om
kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for
samfunnsplanlegging. Rapport fra et
seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/84:

Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo
20.-23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/84:

Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt.
Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 2/85:

Kvinner i medisinsk forskning.
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 5/85:

NAVFs støtte til kvinnelige forskere og
kvinneforskningen. Oppgaver og
organisering etter 1986.
Opptrykk.

Arbeidsnotat nr. 3/86:

Framtidas Norge – på kvinners vilkår?
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/87:

1. norske seminar i medisinsk
kvinneforskning.

Arbeidsnotat nr. 3/88:

Oversikt over samfunnsvitenskapelig
forskning om kvinner. Litteratur og
prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 4/88:

Oversikt over humanistisk forskning om
kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 6/88:

Rekruttering av kvinner til forskning
innen matematikk og fysikk. Rapport fra
arbeidsmøte.

Arbeidsnotat nr. 1/91:

Veiet og funnet for lett – og for tung.
Kjønn og vitenskapelig bedømmelse.
Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/91:

Karriereveier for kvinner i medisinsk
forskning. En konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 3/91:
Kvinner, miljø og utvikling. Rapport fra
en nordisk forskerkonferanse.

Arbeidsnotat nr. 4/91:
5. nordiske seminar i medisinsk kvinne-
forskning.
Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/92:
Kjønn i kjempers fødeland.
Forskerblikk på kultur og tradisjon.
Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 2/92:
Kompetansekatalog.
Forskere innen feltet kvinner, miljø og
utvikling.

Arbeidsnotat nr. 3/92:
Innsatsbehov på feltet kvinner, miljø og
utvikling.
Prosjektrapport. Eva Munk-Madsen.

Arbeidsnotat nr. 1/93:
«Dei vil alltid klaga og syta.»
Fagkritisk blikk på kunnskapsproduksjon
om kvinneliv og sykdom.
Rapport fra en konferanse.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskningen.
Av Mie Berg.

Elisabeth Fürst: *Kvinner i Akademia –
inntrengere i en mannskultur?* 1988.
Kr. 85,-

Tamar Bermann, Harriet Holter, Bjørg
Aase Sørensen, Gro Hanne Aas: *På
kvinner vis – med kvinners råd. Nye
perspektiver på forskningspolitikken.*
1988. Kr. 85,-

*Enslige svaler i norsk forskning? Kvinner
i medisinsk, naturvitenskapelig og
teknologisk forskning i universitets- og
høgskolesektoren 1974–1987.* NAVF,
NTNF, 1990.

Aasta Hansteen, Tyve aars kamp.
Tilbakeblikk og fremsyn. Red. Elisabeth
Aasen.

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og
forskning – naturvitenskap og teknologi.*

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og
forskning – medisin.*

Samtlige publikasjoner kan fås ved
henvendelse til NAVFs sekretariat for
kvinneforskning.

Småstoff til *Nytt om kvinneforskning*

Nytt om Kvinneforskning trykker i hovedsak artikler og bokomtaler, men vi minner om at vi også har ulike rubrikker for diverse småstoff:

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER

Har du vært med på noe viktig som flere kan være interessert i?

KOMMER

Vet du om en viktig konferanse eller noe annet som skal skje?

LITT AV HVERT

Har du noe annet som bør formidles gjennom tidsskriftet?

Vi ser gjerne at dere sender oss tips om det dere tror at leserne kan ha interesse av. Deadline for småstoff til nr. 4/93 er 1. juni 1993.

Red.

KVINNEUNIVERSITETET

ET STUDIESENTER PÅ KVINNERS VILKÅR

Kvinneuniversitetet er en privat stiftelse med formål å drive tverrfaglig forskning og undervisning om og for kvinner i alle aldre, med ulik utdanning og erfaring. Stedet har 30 sengeplasser og fungerer også som kurs- og konferansesenter. Vi er nå 22 ansatte.

Vi søker:

REKTOR

til nyopprettet stilling, foreløpig for en 2-års periode.

Forskningskompetanse ønskelig. Rektor vil ha ansvaret for den faglige ledelse og utvikling. De økon./adm. funksjonene er tillagt egen stilling.

PROSJEKTLEDER

for grunnfaget "Ledelse i kvinneperspektiv" og som vil få hovedansvaret for å koordinere studietilbudene flere steder i Norge. Relevant høyere utdanning og undervisningserfaring kreves. Stillingen er foreløpig for et år med mulighet for forlengelse.

Felles for begge stillingene:

Kvinnepolitisk erfaring kreves.

Vi kan tilby interessante jobber i et spennende miljø. Lønn etter kvalifikasjoner. Tiltredelse snarest.

Nærmere opplysninger ved henv. faglig leder Anne B. Bystad, tlf. 62 59 16 00 eller nestleder i styret, Sigrun Hoel, tlf. 22 34 25 62.

Skriftlig søknad med vedlegg sendes innen 8. juni til:

Kvinneuniversitetet, boks 130, 2340 LØTEN.

(Kvinneuniversitetet ber særlig interesserte ta kontakt selv om fristen er gått ut. Red. anm.)

NY SKRIFTSERIE FOR FORSKNINGSPOLITIKK FRA SEKRETARIATET FOR KVINNEFORSKNING!

Skriftserien er en ny tilvekst til Sekretariatets flora av trykksaker og et bidrag i vår satsing for å stimulere det forskningspolitiske engasjementet i norske kvinneforskningsmiljøer.

Første nummer av Skriftserien (1/93) har vi kalt

KVINNEFORSKNING - MANNSFORSKNING - KJØNNSFORSKNING

og de fire bidragene skriver seg fra seminaret "Forskningsstrategiske perspektiver på forholdet mellom kvinneforskning og mannsforskning":

- * Werner Christie Mathisen: Noen viktige tendenser i forskningspolitisk teori og praksis
- * Øystein Gullvåg Holter: Motstanden mot mannsforskning
- * Torill Steinfeld: Kvinneforskning som vitenskap
- * Karin Widerberg: Kön Goes International: Gender, Sexual Difference eller vad?

Sekretariatet for kvinneforsknings Skriftserie for forskningspolitikk nr. 1/93 kan bestilles fra:

Norges forskningsråd, avd. NAVF, Sekretariatet for kvinneforskning
Sandakerveien 99, 0483 Oslo. Telefon: 22 15 70 12.

BIDRAGSYTERE

Brit Berggreen, Luftfartsveien 8, 0385 Oslo. Tlf. 22 14 44 69.

Solveig Bergman, Institutet för kvinnoforskning, Åbo Akademi, Gezeliusgatan 2A, SF 20 500 Åbo. Tlf. 095 46 358 21 65 48 13.

Birgit Brock-Utne, Pedagogisk forskningsinstitutt, Postboks 1092, Blindern, 0317 Oslo. Tlf. 22 85 53 95.

Drude von der Fehr, Senter for kvinneforskning, Postboks 1040, 0315 Oslo. Tlf. 22 85 89 30.

Åsa Rytter Evensen, Institutt for allmennmedisin, Frederik Stangs gate 11/13, 0264 Oslo. Tlf. 22 55 92 10.

Brit Fougner, Likestillingsrådet, Postboks 8036 Dep. 0030 Oslo. Tlf. 22 45 11 98.

Elisabeth Gulbrandsen, TMV-senteret, Gaustadalleen 21, 0371 Oslo. Tlf. 22 95 88 38.

Évy Haneborg, Norges forskningsråd avd. NAVF, Sekretariatet for kvinneforskning, Sandakerveien 99, 0483 Oslo. Tlf. 22 15 70 12.

Anne Heith, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Sydneplassen 9, 5007 Bergen. Tlf. 05 21 24 22.

Ragnar Holte, Magnus Stenbukksgt. 3, S 222 24 Lund. Tlf. 095 46 18 15 14 08.

Siv Kristoffersen, Historisk museum, Universitetet i Bergen, Håkon Sheteligsplass 3, 5007 Bergen. Tlf. 05 21 36 16.

Eva Munk-Madsen, Senter for kvinneforskning, Postboks 1040 Blindern, 0315 Oslo. Tlf. 22 85 89 30.

Inger Nordal, Universitetet i Oslo, Postboks 1066 Blindern, 0317 Oslo. Tlf. 22 85 46 65.

Ingrid Rudie, Linneaveien 11, 1182 Oslo. Tlf. 22 19 86 74.

Berit Schei, Medisinsk-Teknisk Senter, 7005 Trondheim. Tlf. 07 59 88 75.

Nora Sveaass, Postboks 45 Kringsjå, 0708 Oslo. Tlf. 22 95 20 60.

Hildur Vø, Institutt for sosiologi, Universitetet i Bergen. Tlf. 05 21 21 95.

Karin Widerberg, Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo, Postboks 1096 Blindern, 0315 Oslo. Tlf. 22 85 52 47.

I dette nummer:

Berit Schei:

Ruth Hubbard – en pionér blant kvinneforskere i naturvitenskapelige fag

Brit Berggreen:

«Det er strevet som betyr noe». Om Ann Oakley

Elisabeth Gulbrandsen:

Sandra Hardings feministiske forståelser av vitenskap

Inger Nordal:

Fysiker, filosof og feminist. En presentasjon av Evelyn Fox Keller

Karin Widerberg:

Dorothy Smith – ett feministisk alternativ till «Male-stream Sociology»

Drude von der Fehr:

Uharmoniske mønstre. En presentasjon av Rosi Braidottis feministiske teori

Hildur Ve:

Carol Gilligan – kvinners moralske stemme

Anne Heith:

Moa Martinson och erfarenhetens estetik

Birgit Brock-Utne:

Hvit kvinnelig lærer i et svart mannsdominert universitetsmiljø

Nytt om kvinneforskning nr. 2/93